TARİHÎ - TASAVVUFÎ MENKIBELER VE YORUMLARI

Prof. Dr. Mehmet Demirci

TARİHÎ-TASAVVUFÎ MENKIBELER ve YORUMLARI
NEFES, İstanbul, 2011
KİTAP YAYIN NO: 21
MENKIBELER SERİSİ: 02

KAPAK TASARIM: Hümanur Bağlı
SAYFA DÜZENİ: Adem Şenel
Kapak Minyatürü: Arzu Tozlu
"SOHBET" Hz.Şems ile Hz. Mevlânâ
Eser tarihi: 1996
Ebad: 25,5x33cm
Teknik: Saf altın ve guaj boya ile tarama tekniği. Kağıt bitkisel boya ile hazırlanmış dokulu kağıt.

NEFES YAYINLARI
Bağdat Cad. Güzel Sk. A Blok No:11/2
Selâmiçeşme / Kadıköy / İstanbul
Tel: (216) 359 1020 Faks: (216) 359 4092
www.nefesyayinevi.com
irtibat@nefesyayinevi.com
KÜLTÜR BAKANLIĞI YAYINCILIK SERTİFİKA NO: 15747

TARİHÎ - TASAVVUFÎ MENKIBELER VE YORUMLARI

Prof. Dr. Mehmet Demirci

Nefes Yayınları

Eşim Gülşen'e
M. D.

Takdim

Menkıbe kelimesinin aslı "menkabe"dir. Ama dilimizde yaygın söylenişi "menkıbe" şeklindedir. Sözlükte menkıbe şöyle açıklanmış:

"Din büyüklerinin, kahramanların ve târihî şahsiyetlerin üstün vasıflarını, ahlâkî meziyetlerini, olağanüstü iş ve davranışlarını destânî-efsânevî bir üslûpla anlatan fıkra, hikâye ve yazılardır." (Bk. Kubbealtı Lugatı)

Menkıbe kavramı ilk olarak hadis kitaplarının bir bölümü olarak dikkati çeker. Menkıbenin çoğulu "menâkıb"dır. Konularına göre düzenlenmiş hadis kitaplarında "Kitâbü'l-menâkıb" bölümleri bulunur. Buralarda Hz. Peygamber ve ashâbının fazîletlerine dâir hadisler yer alır. Zaman içimde evliyâ menkıbeleri ve târihî kahramanların menkıbeleri bu alana damgasını vurmuştur.

Menkıbe ile efsâne ve masalı birbirine karıştırmamak gerekir. Masal ve efsâne tamâmen hayal ürünüdür. Menkıbe ise öyle değildir Burada da abartılara çokça rastlanır. Ama menkıbede geçen şahıslar gerçek ve kutsal kişilerdir. Yaşadıkları zaman ve mekân bilinir. Anlatılanların gerçekliğine inanılır (Bk. DİA, "Menâkıbnâme", c. 29)

Zamanla menkıbe ve destanların daha da süslü, renkli ve yer yer abartılı hâle geldiği görülür. Bunların da kendine göre târihî ve sosyolojik bir değer taşıdığı söylenir. Menkıbe ve destanlar halk gözüyle görülen, halk rûhuyla duyulan ve halkın hayâlinde masallaşan târihlerdir. Onun için eğitim-öğretimde iyi sonuç verirler.

Bizim kültürümüzdeki menkıbeleri mitoloji ile bir tutmamak gerekir. Meselâ eski Yunan mitolojisinde bir çok gayr-ı ahlâkî olaylara rastlanır. Bizim menkıbelerimizde ise kahramanlık, fazîlet ve üstün ahlâk değerleri öne çıkarılır.

Bu çalışmada velîlerimizin menkıbe ve kerâmetlerinden söz edeceğiz. Onları yorumlamaya çalışacağız. Bu tür menkıbe ve kerâmetler ortalama insanımızın ilgisini çeker. Kültürümüzü, târihimizi, dînî-mânevî değerlerimizi daha çok sevmemizi sağlarlar.

İnsanların düşünce yapıları sonucu, bakış açıları da farklıdır. Kimileri menkıbeleri abartılı, hayal mahsulü, hattâ uydurma

deyip tamâmen akıl dışı bulabilir. Kimileri de saygı hisleri içinde onların birebir gerçek olduğuna inanabilir. Burada bunları tartışmanın faydasız olduğunu düşünüyorum. Kültür ve edebiyat adamımız Mehmet Kaplan şöyle der:

"Her Türk şehrinde, hattâ kasaba ve köyünde bir veya birkaç velî yatar. Onlar ilk Hristiyan devletinin beşiği olan Türkiye'de İslâmiyet'i yerleştirmişlerdir. Bu mânevî kuvvet temsilcilerine halk büyük bir saygı duyar. Onlara âit pek çok menkıbe ve kerâmet anlatılır. Toprağı bu nevî insanlar ve onların menkıbeleri kutsallaştırır. Bundan dolayı onların târihî ve mânevî fonksiyonlarını anlayan aydın, halk gibi değilse bile, kendine göre onlara değer vermelidir. Batı medeniyeti, eski Türk velîlerinin kerâmetlerinden çok daha akıl almaz, saçma hikâyelerden ibâret olan eski Yunan mitolojisine dayanır. XX. yüzyılın akılcı ve maddeci görüşüyle, Türkiye'yi asırlardan beri kutsallık duygusuyla yaşatan ve koruyan velîleri inkâr ve ihmal edersek, pek büyük bir şeyi kaybetmiş oluruz." (Türk Milletinin Kültürel Değerleri, s. 49)

Evet, zengin bir menkıbe birikimimiz ve kuvvetli bir menkıbe geleneğimiz vardır. Bence önemli olan menkıbelerin olaylar örgüsü ve anlatılanların olağan üstülüklerinden ziyade, taşıdıkları mesajdır. Bunlardaki mesaj, hikmet ve öğütler önemlidir.

Menkıbelerimizden çıkarılacak sonuçları şöyle sıralayabiliriz: İyilik, iyinin galip gelmesi, hak ve hakîkatin yerini bulması, şefkatin, merhametin, yardımseverliğin öne çıkarılması, özellikle de i'lây-ı kelimetullah'ın yani Allah'ın adını yüceltmenin, O'nu ötelere götürmenin teşvik ve tebcîl edilmesidir. Kahramanlığın, vatan için savaşmanın yüceltilmesidir.

Menkıbelerde olağanüstülükler çoktur. Onun için bu çalışmada önce menkıbe-kerâmet ilişkisi üzerinde durduk. Kerâmet ve firâset kavramlarını açıkladık. Kur'an-ı Kerim ve Hadislerde yer alan ve Hz. Peygamber döneminde yaşanan bu tür örneklerden bir kısmını naklettik. Kur'an'daki Hız kıssası hakkında bilgi verdik.

Târihî-tasavvufî yüzlerce menkıbemiz vardır. Biz yaygın olan olarak bilinen bir kısım menkıbeye yer verdik. Kronolojik sırayı dikkate aldık ve bir çoğunun yazılı kaynaklardaki yerini, ulaşabildiğimiz ölçüde gösterdik. Bunların her birinin, biraz farklı versiyon ve rivâyetleri de olabiliyor.

Dileğimiz şudur: Menkıbelerimizde belirgin olarak görülen îman, ahlâk, fedâkârlık, yardımseverlik, vatan sevgisi ve kahramanlık rûhu tekrar canlansın. Çağımız şartlarına uygun şekilde yeni nesillerimizce benimsensin ve baş tâcı edilsin. Neden olmasın? Yeter ki istemesini bilelim ve gereğini yapalım.

Bu konuda Allah'ın yardımının, menkıbe kahramanlarının himmet ve rûhâniyetlerinin bizimle olmasını niyaz ederim.

Mart 20011, İzmir
Prof. Dr. Mehmet DEMİRCİ

1.
Menkıbe ve Kerâmet

Menkıbelerden bahsederken karşımıza sık sık "kerâmet" kavramı çıkacaktır. Kerâmet sözlükte cömert olmak, iyi olmak, kıymetli olmak gibi anlamlara gelir. Terim olarak ise, velîlerin hayatlarında görülen olağanüstü olay ve davranışlara denir. Kerâmet, Allah'ın sevdiği kullarına bir tür ikram ve ihsânı sayılır. Dolayısıyle bu niteliğe sâhip herkeste görülebilir. Hattâ bu olumlu vasıflara sâhip olmayan bazı kimseler de olağanüstü şeyler yapabilirler. Dînî terim olarak bu ikincilere "istidrac" denir.

Yahudilik ve Hristiyanlık'ta da olağanüstü olaylar gösteren din büyüklerinin hikâyeleri anlatılır.

Velîlerin kerâmetleri tâbî oldukları peygamberlerin mûcizelerinin bir eseri kabul edilir. Her peygamberin mûcizeleri vardır. Meselâ Hz. Mûsâ'nın asâsı büyücülerin yılan gibi görünen iplerini yuttu, Kızıldeniz'i ikiye bölüp arasından yol açtı. Hz. Îsâ beşikte iken konuştu, tedâvîsi olmayan hastaları iyileştirdi.

Kerâmet tıpkı mûcize gibi olağanüstü, sıra dışı bir olaydır. Ehl-i sünnet inancında kerâmetin varlığı kabul edilir. Mûcizede iddia ve bir şeyin isbatı söz konusudur. Kerâmette iddia yoktur, her zaman gösterilemez. Mûcize gibi kerâmetin yaratıcısı ve gerçek sâhibi Allah'tır.

Kerâmet ikiye ayrılır: 1- Maddî (kevnî) kerâmet: Havada uçmak, denizde yürümek gibi. 2- İlmî veya mânevî kerâmet: İlim irfan ve ahlâkla ilgili kerâmetler. Bilgi ve hikmetle etkili olmak, insanların kötü huylarını gidermede başarı göstermek veya yazılan bir eserin asırlar sonrasında bile faydalı olması gibi.

Büyük sûfîler maddî kerâmete önem vermezler. Falan havada uçuyor, gibi iddialar karşısında şöyle derler: Kuş da uçar, balık da denizde yüzer. Rüzgâr kısa bir anda büyük mesâfe kat eder. Mühim olan bunlar değildir. Asıl önemlisi kötü huyların iyiye dönmesidir. Bir an bile Allah'tan gafil olmamaktır.

Kerâmet konusunda şu ölçüler benimsenmiştir:

1. Kerâmeti gizlemek esas olmalıdır. Çünkü kerâmet bir hicap (perde) olabilir. Kerâmete takılıp kalanlar, onu kendilerin-

den bilip esas görevlerini unutabilirler. Amaç kerâmet göstermek değildir.

2. Kerâmet değil istikamet esastır. Su üstünde yürürsen saman çöpü olursun. Havada uçarsan sinek olursun. Bir gönül ele al ki adam olasın.

3. Asıl kerâmet kötü huyları yok edebilmektir.

4. Kemal sâhipleri kerâmet göstermekten kaçarlar. Bunu yarı yolun bir gereği, hattâ mânevî ilerlerme yolunda bir tuzak olarak kabul ederler.

Kur'an-ı Kerim'de anlatılan bazı olaylar kerâmete örnek olarak gösterilir. Hz. Meryem Allah tarafından rızıklandırılmıştır (Âl-i İmran 3/-37). Ayrıca mahrûmiyet ve korku içinde Hz. Îsâ'yı doğurduğu sırada şu hitâbı duydu:

وَهُزِّي إِلَيْكِ بِجِذْعِ النَّخْلَةِ تُسَاقِطْ عَلَيْكِ رُطَبًا جَنِيًّا

"Hurma dalını kendine doğru silkele, üzerine taze hurmalar dökülsün." (Meryem, 19/25). Mevsimi olmadığı halde daldaki tâze hurmaları alıp yedi.

Hz. Mûsâ ile Hızır arasında geçen olay da kerâmete örnek kabul edilir. Hz. Süleyman'ın vezirinin, Belkıs'ın tahtını göz açıp kapayıncaya kadar bir sürede getirmesi de böyledir:

قَالَ الَّذِي عِندَهُ عِلْمٌ مِّنَ الْكِتَابِ أَنَا آتِيكَ بِهِ قَبْلَ أَن يَرْتَدَّ إِلَيْكَ طَرْفُكَ فَلَمَّا رَآهُ مُسْتَقِرًّا عِندَهُ قَالَ هَذَا مِن فَضْلِ رَبِّي

"Allah tarafından verilen özel bir bilgi sâhibi olan birisi "Ben onu sana, sen daha gözünü açıp kapamadan getiririm" dedi. Süleyman tahtın o anda önüne gelmiş olduğunu görünce şöyle dedi: "Bu bana Rabbimin bir lûtfu ve ihsânıdır." (Neml, 27/40)

Ashâb-ı Kehf'in köpekleriyle birlikte bir mağarada uzun süre uyuyup sonra uyanmaları olayı da bir başka örnektir. (Kehf, 18/16-26)

Bu âyetlerde sözü edilen kimseler peygamber değildi, onun için olaylara mûcize denemez.. Bunlar Kur'an'daki kerâmet örnekleri olarak kabul edilir.

Hadislerde Kerâmet

Hadislerde kerâmet sayılacak bir takım olaylar zikredilir. Hz. Ebû Bekir evine üç misâfir götürür, bir takım olaylardan sonra onlara yemek ikram eder. Fakat yemek alabildiğine bere-

den bilip esas görevlerini unutabilirler. Amaç kerâmet göstermek değildir.

2. Kerâmet değil istikamet esastır. Su üstünde yürürsen saman çöpü olursun. Havada uçarsan sinek olursun. Bir gönül ele al ki adam olasın.

3. Asıl kerâmet kötü huyları yok edebilmektir.

4. Kemal sâhipleri kerâmet göstermekten kaçarlar. Bunu yarı yolun bir gereği, hattâ mânevî ilerlerme yolunda bir tuzak olarak kabul ederler.

Kur'an-ı Kerim'de anlatılan bazı olaylar kerâmete örnek olarak gösterilir. Hz. Meryem Allah tarafından rızıklandırılmıştır (Âl-i İmran 3/-37). Ayrıca mahrûmiyet ve korku içinde Hz. Îsâ'yı doğurduğu sırada şu hitâbı duydu:

وَهُزِّي إِلَيْكِ بِجِذْعِ النَّخْلَةِ تُسَاقِطْ عَلَيْكِ رُطَبًا جَنِيًّا

"Hurma dalını kendine doğru silkele, üzerine taze hurmalar dökülsün." (Meryem, 19/25). Mevsimi olmadığı halde daldaki tâze hurmaları alıp yedi.

Hz. Mûsâ ile Hızır arasında geçen olay da kerâmete örnek kabul edilir. Hz. Süleyman'ın vezirinin, Belkıs'ın tahtını göz açıp kapayıncaya kadar bir sürede getirmesi de böyledir:

قَالَ الَّذِي عِندَهُ عِلْمٌ مِّنَ الْكِتَابِ أَنَا آتِيكَ بِهِ قَبْلَ أَن يَرْتَدَّ إِلَيْكَ طَرْفُكَ فَلَمَّا رَآهُ مُسْتَقِرًّا عِندَهُ قَالَ هَذَا مِن فَضْلِ رَبِّي

"Allah tarafından verilen özel bir bilgi sâhibi olan birisi "Ben onu sana, sen daha gözünü açıp kapamadan getiririm" dedi. Süleyman tahtın o anda önüne gelmiş olduğunu görünce şöyle dedi: "Bu bana Rabbimin bir lûtfu ve ihsânıdır." (Neml, 27/40)

Ashâb-ı Kehf'in köpekleriyle birlikte bir mağarada uzun süre uyuyup sonra uyanmaları olayı da bir başka örnektir. (Kehf, 18/16-26)

Bu âyetlerde sözü edilen kimseler peygamber değildi, onun için olaylara mûcize denemez.. Bunlar Kur'an'daki kerâmet örnekleri olarak kabul edilir.

Hadislerde Kerâmet

Hadislerde kerâmet sayılacak bir takım olaylar zikredilir. Hz. Ebû Bekir evine üç misâfir götürür, bir takım olaylardan sonra onlara yemek ikram eder. Fakat yemek alabildiğine bere-

ketlenir. Birçok kişi yediği halde gene de artar. (bk. Buhârî, edeb, 88; Müslim, eşribe, 176-177)

Ashaptan Useyd bin Hudayr bir gece bahçede hurma sergisinin başında Kur'an okurken bir takım ışıltılar görür, hattâ atı ürker, yanında yatmakta olan çocuğunun ezilmesinden endişe eder. Durumu Hz. Peygambere'e anlatır. Resûlüllah şöyle cevap verir: "Bunlar meleklerdi, senin Kur'an okumanı dinliyorlardı. Eğer okumaya devam etseydin, sabaha kadar seni dinlerlerdi. Halk da onları görürdü." (Müslim, Salâtü'l-müsafirîn, 262)

İki sahâbî bir gece Hz. Peygamber'in sohbetinden çıkıp yola koyulurlar. Zifîrî bir karanlık vardır. Önlerinde bir ışık belirir, yollarını aydınlatır. Birbirinden ayrılıp kendi evlerine yönelince ışık ikiye bölünür ve kapılarına kadar önlerine ışık verir. (Buhârî, salat, 79)

Hadislerde eski kavimlere âit olağanüstü ve ilgi çekici olaylara da yer verilir. Hz. Peygamber anlatır: "Beşikte iken konuşan üç kişi vardır. Meryem oğlu Îsâ, Cüreyc zamanındaki bir bebek ve başka bir bebek. Hz. Îsâ'nın nasıl konuştuğunu biliyorsunuz. Cüreyc'e gelince:

Cüreyc İsrailoğulları zamânında yaşayan bir zat idi. Bir annesi vardı. Bir gün namaz kılarken annesi onu görmek istedi ve: Ey Cüreyc, diye seslendi. Cüreyc: Ya Rabbi, namaz mı kılmam daha hayırlı, yoksa anneme cevap vermem mi diye tereddüt etti. Namazına devam etti. Annesi tekrar çağırdı, fakat o yine namazına devam etti. Bu hareket, annesinin çok ağrına gitti ve şöyle bedduâda bulundu: Allah'ım kötü yola düşmüş kadınların şerrine uğramadan Cüreyc'i öldürme.

O civarda fâhişe bir kadın vardı. Durup dururken çevresindekilere şöyle dedi: "Ben Cüreyc'i baştan çıkaracağım. ve onunla yatacağım." Cüreyc'e geldi fakat isteğinde başarılı olamadı, hiçbir şey yapamadı. Bunu kendine yediremedi, intikam almak istedi. Geceleri Cüreyc'in tekkesinin yanına gelip orada yatan bir çoban vardı. Gitti kendini çobana teslim etti, onunla yattı ve ondan bir çocuğu oldu.

Fâhişe bu çocuğun Cüreyc'den olduğunu söyledi. Konu komşunun canları sıkıldı, Cüreyc'den bunu beklemiyorlardı. Toplanıp tekkesini başına yıktılar, onu ayıpladılar, hakaret ettiler. Cüreyc iki rekât namaz kıldı, duâ etti ve eliyle bebeği dürttü: "Ey çocuk baban kimdir?" diye sordu. Bebek: Babam falan çobandır, dedi. Komşuları pişmanlık duydular, Cüreyc'den özür dilediler. Yıktık-

ları tekkeyi yeniden, fakat altından gümüşten yapmak istediler. Cüreyc kabul etmedi, kendisi yaptı.

(Burada anne hakkının önemini ve onun bedduâsını almamak gerektiğini görüyoruz.)

Öteki bebeğin hikâyesi şöyle: Bir kadının küçük bebeği vardır. Bir gün onu emzirmekteyken yanından gösterişli ve yakışıklı bir delikanlı geçti. Kadın: Allah'ım oğlumu şu genç gibi kıl, dedi. Fakat bebek: Allahım, beni bunun gibi kılma, dedi. Sonra anne kadının yanından bir kadın geçti. Onun hırsızlık yaptığı, zinâ ettiği ve bu sebeple cezâ gördüğü söyleniyordu. Anne kadın: Allah'ım, benim çocuğumu bunun gibi kılma, dedi.

Bebek yine dile geldi ve: Allah'ım, beni bunun gibi kıl, dedi. İyice şaşıran anne bebeğine: Neden böyle konuşuyorsun? dedi. Bebek dedi ki: Gördüğün genç, zâlim ve gaddarın biri idi. Bu kadına gelince, iftirâya mâruz kalmıştır. Ne hırsızlık yapmış, ne de zinâ etmiştir. Kendisine bu ithamlar yapılırken o: Hasbünallah = Allah bana kâfîdir, demekle yetinmiştir. (Buhârî, enbiya, 48; Müslim, birr, 8)

Buradan da görünüşe aldanmamak gerektiğini anlıyoruz.

Mağaradaki Üç Kişi

Mağara hadîsinde de olağanüstü sahneler yer alır. Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurdu: Sizden önceki devirlerde üç kişilik bir grup yolculuğa çıkmıştı. Hava bulutlandı, akşam karanlığı bastı, geceyi geçirmek üzere yamaçtaki bir mağaraya gittiler ve içine girdiler. Olacak bu ya, dağdan kopan çok büyük bir kaya yuvarlandı ve mağaranın girişini kapattı. İçeride kalmışlardı, kayayı kımıldatmak bile mümkün değildi. Bu üç kişi şöyle düşündüler: Buradan bizi yaptığımız iyi işler ve yapacağımız duâlarla ancak Allah Taâlâ kurtarır.

İçlerinden biri şunları söyledi: Çok yaşlı annem ve babam vardı. Onların sütünü içirmeden önce âileme ve hayvanlara yiyecek ve su vermezdim. Bir kere bir ağaçla uğraşırken geç kaldım, o akşam süt içirme vaktine yetişemedim. Ben gelince anne-babam uyumuşlardı. Akşam sütlerini hazırlayıp getirdim, fakat onları uyur vaziyette bulunca uyandırmaya kıyamadım. Onlardan önce âilemin ve hayvanların yiyecek su ihtiyacını gidermeyi hoş bulmamıştım. Elimde süt bardağı beklemeye başladım. Nihâyet şafak sökerken uyandılar ve akşama âit sütlerini içtiler. Ya Rabbi ben bu işi sırf senin rızân için yaptıysam; bizi buradan

kurtar!.. Bunun üzerine mağaranın ağzını kapatan kaya biraz açıldı, fakat çıkmalarına yetecek kadar değildi.

Hz. Peygamber devam etti: İkinci kişi şöyle duâ etmişti: Allah'ım, amcamın bir kızı vardı. Onu çok seviyordum. Bir defasında ona sevişme teklif ettim, lâkin o kabul etmedi. Ona olan ilgim devam ediyordu. Bir kıtlık senesinde kız geçim sıkıntısına düştü. Bana gelip yardım istedi. Ondan olan isteğimi tekrarladım, buna karşılık 120 dînar verdim, o da çâresiz kabul etti. Onunla baş başa kalıp istediğimi yapacağım sırada bana şöyle dedi: Haksız şekilde mührü bozman helâl değildir, sana yakışmaz. Bunun üzerine pişmanlık duydum, arzûmu yerine getirmekten vazgeçtim. Halbuki onu çok seviyordum. Verdiğim paraları da ona bıraktım. Ya Rab, eğer bunu sırf senin rızânı kazanmak için yaptıysam, bizi içinde bulunduğumuz durumdan kurtar! Kaya biraz daha açıldı, ama çıkmalarına yetmiyordu.

Peygamber Efendimiz üçüncü kimsenin şöyle duâ ettiğini söyledi: Allah'ım, ben işçi çalıştırır, hepsine de ücretlerini hemen öderdim. Bir kere bir işçi çalıştırdım, fakat o ücretini almadan savuşup gitmişti. Onun hakkı olan parayı kâr getirecek şekilde işlettim. Seneler sonra adam çıkıp geldi, eski ücretini istedi. Dedim ki: Şu gördüğün develer, davarlar ve hizmetçiler hep senin ücretindir, al ve git. Adam: Ey Allah'ın kulu benimle dalga geçme, dedi. Hayır, ciddi söylüyorum, dedim. İkna olan adam mallarının hepsini aldı ve sürdü götürdü, geriye bir şey bırakmadı. Ya Rabbi.. Eğer ben bunu senin rızânı kazanmak için yaptıysam, bizi bu durumdan kurtar, dedi. Bunun üzerine kaya biraz daha açıldı, onlar da yürüyerek dışarı çıktılar. (Buhârî, icare, 12; Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 116)

Her üç kişinin hikâyesinde ortak nokta şu: İçten dindarlık ve Allah'ın hoşnutluğunu kazanmak için yapılmış samimi davranışlar. Dinin gerçek amacı bu. Hak Taâlâ kendisine bir adım yaklaşana on adım yaklaşır. "İsteyin vereyim" buyurur. İsteyecek yüzümüz olunca da gerçekten verir. (Bk. Kuşeyri Risâlesi, "Kerâmet" maddesi; DİA, "Kerâmet" maddesi)

2.
Menkıbe-Firâset

Menkıbe ve kerâmet türü olaylar sırasında "firâset" diye bir kavram da karşımıza çıkar. Firâset sözlükte keşfetme, sezme, ileri görüşlülük mânâlarına gelir. Dar anlamda firâset, bir kimsenin dış görünüşüne bakarak, onun ahlâk ve karakteri hakkında tahminde bulunmak demektir. Buna daha çok maddî firâset denir.

İmam Şâfii firâsetiyle meşhurdu. Bir gün arkadaşıyla Mecid-i Haram'da oturuyordu. İçeriye bir adam girdi. Arkadaşı dedi ki: Firâsetime göre bu adam dülgerdir, yani evlerin kaba tahta işlerini yapan biridir. İmam Şâfii ise: Benim firâsetime göre demircidir, dedi. Adama sanatının ne olduğunu sordular. Cevap şöyleydi: Önceleri demirci idim, fakat şimdi dülgerlik yapıyorum.

Bu olay, dış görünüşe bakarak firâsette bulunmanın tipik bir örneğidir. Burada söz konusu edeceğimiz firâset ise, akıl ve duyu organlarıyla bilinemeyen, ancak sezgi gücüyle ulaşılan bilgi alanı demektir.

Ortalama bakışla şöyle denebilir: Genellikle keskin bir zekâ ve üstün sezgi gücüne sâhip kişilerin sıkı bir perhiz ve çile sonucu, rûhî ve mânevî yönlerini güçlendirerek firâset sâhibi olmaları mümkündür. Başka bir ifâdeyle maddî dünyâlarından ve bedenî zevklerden soyutlanan insan, herhangi bir kişi veya olay hakkında isâbetli tahminler yapabilir. Bu, çalışarak elde edilen bir firâsettir. Müslüman veya gayrı müslim herkeste bulunabilir.

Burada asıl üzerinde duracağımız, Müslüman menkıbeleri arasında geçen firâset olacaktır. Buna "ilâhî firâset" adı verilir. Şöyle târif edebiliriz: Allah kulun kalbine bir nur atar, böylece doğruyu yanlıştan, faydalıyı zararlıdan ayırır. Muhataplarının karakterini, içlerinden geçirdiklerini bilebilir.

Firâset

Peygamberimizin şu hadîsi meşhurdur: "Mü'minin firâsetinden sakının, zîra o Allah'ın nûruyla bakar." (Tirmizi, tefsir, 16) Buradaki bakış (nazar) Yûnus'un dilinde şu söyleyişe yol açar:

Erenlerin nazarı toprağı gevher eder

Erenlerin kademine toprak olasım gelir.

Firâset sâhibi mü'minin Allah'ın nûruyla bakması, Allah'ın, onun gören gözü olması anlamını da hatırlatır. Tıpkı şu kudsî hadiste olduğu gibi: "Kulum nâfilelerle de bana yaklaşmaya devam eder, nihâyet ben onu severim. Onu sevince de işiten kulağı, gören gözü, tutan eli ve yürüyen ayağı olurum." (Buhârî, rikak, 38)

Kur'an'daki bazı âyetleri firâsetle açıklayanlar olmuştur.

"İşte bunda ibret alanlar için işâretler vardır" (Hicr, 15/75). Âyetteki "mütevessimîn" kelimesini firâset sâhipleri olarak anlamak mümkündür.

"Sen onları yüzlerinden tanırsın" (Bakara, 2/273) âyetiyle de firâset kastedilir, denir.

Hz. Ömer'in bazı âyetlerin getirdiği hükümleri, bu âyetler inmeden önce bilmesi onun firâseti olarak değerlendirilir.

Enes bin Mâlik anlatır: Bir gün Hz. Osman'ın yanına gelmiştim. O sırada nasılsa yolda gördüğüm bir kadının güzelliği zihnime takılmıştı. Hz. Osman şöyle dedi: "İçinizden biriniz gözlerinde zinâ belirtileri olduğu halde beni ziyârete geliyor." Şaşırdım ve hemen toparlandım: "Resûlüllah'tan sonra hâlâ vahiy mi geliyor?" diye sordum. Cevâbı şu oldu: "Hayır vahiy değil, buna iyi görüş ve doğru firâset denir." Bütün bunlar firâsetin mümkün ve meşru olduğunu gösteren dînî delillerdir.

Firâset konusunda şu ölçüler önemlidir: Nefsin bayağı arzularına karşı koymak, haram ve şüpheli şeylerden kaçınmak, Hz. Peygamber'in sünnetini bir hayat tarzı olarak benimseyip ona göre yaşamak insanın firâset sâhibi olmasına imkân sağlar.

Bununla birlikte bir kimsenin firâsette doğruları ne kadar çok, yanlışları ne kadar az olursa olsun, firâset sâhibi olduğunu iddia etmeye hakkı yoktur. (DİA, "firâset" maddesi)

Firâset örnekleri

Ebû Kasım Nişâbur'un büyük şeyhlerindendir. Bir gün hastalanır. Onu seven iki arkadaş ziyâretine gitmek isterler. Yolda hastaya götürmek üzere elma satın alırlar. Yanına vardıklarında Ebû Kasım'ın yüzünü sıkıntı basar. "Bu ne karanlık, ne zulmet böyle" diye söylenir. Ziyâretçiler şaşırır, dışarı çıkarlar. Acaba ne hatâ ettik, diye düşünürler. Aldığımız elmanın parasını verdik mi diye birbirine sorarlar. Vermedikleri anlaşılınca gidip satıcıya borçlarını öderler. Sonra dönüp hastaya tekrar gelirler. Ebû Kasım iki arkadaşı tekrar görünce şöyle der:

Acaip şey, bir insanın zulmet ve karanlıktan bu kadar sür'atli bir şekilde çıkması da mümkünmüş. Ne oldu, durumu bana anlatınız, der. Onlar da olup biteni anlatırlar. Bunun üzerine Ebû Kasım yorumunu yapar:

Evet, her biriniz elmanın parasını arkadaşım öder diye düşünmüştünüz, ama ikiniz de unuttunuz. Satıcı da utanıp hatırlatmamıştı. Böylece borç altında kalmıştınız. Buna sebep olan da bendim. Siz gelince hâlinizden durumu müşâhede ettim.

Bu olayda tam bir ilâhî ilham ve firâset söz konusudur.

Şah Şücâ Kirmânî keskin bir firâsete sâhipti. Şöyle derdi: "Harama bakmaktan gözünü muhâfaza edenin, nefsânî arzûlara kapılmaktan kendini koruyanın, helâl lokma yemeye dikkat edenin firâseti şaşmaz."

Cüneyd-i Bağdâdî'nin sohbetlerine devam eden bir genç vardı. Halkın kalbinden geçenleri bilirdi. Durum Cüneyd'e bildirildi. Cüneyd gence sordu: Senin için anlatılanlar doğru mudur? Genç Cünyed'e: Kalbinde bir şey sakla, bir niyet tut, dedi. Cüneyd: Tuttum, dedi. Genç: Şunu, şunu içinden geçirdin, dedi. Cüneyd: Hayır bilemedin, dedi. Genç: Bir daha niyet tut, dedi. Cüneyd: Tuttum, dedi. Genç: Bu defa içinden şunları geçirdin, dedi. Cüneyd: Yine olmadı, dedi. Üç defa tekrarlanan bu karşılıklı sözlerden sonra genç: Acâip şey, siz çok dürüst bir insansınız, sözlerinizin doğru olmaması imkânsız. Ama benim de kalbime güvenim tamdır. Bunun üzerine Cüneyd gence dedi ki: İlkinde, ikincisinde ve üçüncüsünde hep doğru söyledin, içimden geçirdiklerimi bildin. Lâkin ben seni imtihan etmek istedim, kalbin değişecek mi diye seni sınadım. (Bk. Kuşyerî Risâlesi, "firâset" maddesi)

Aslında Cüneyd-i Bağdâdî, daha ayağı yere basan bir kimsedir. Bu gibi olağan üstülüklerden ziyâde tabii şartlar dünyâsında kalmayı, orada düzgün bir dînî hayat sürmeyi öğütler.

Evet, firâset diye bir imkân vardır. Sayıları az da olsa kimileri doğuştan getirdikleri bir özellik olarak buna sâhiptir. Kimileri de ibâdet, tâat, riyâzet ve mücâhede ile bunu elde ederler. Burada kalb gözünün açılması ve normal insanın üstünde bir görüşe sâhip olmak söz konusudur. Bu yolla elde edilecek bilgi ancak sâhibini bağlar. Bize düşen ilhâmın, firâsetin imkânını, varlığını kabul etmek, fakat normal şartlar içinde bir dînî-dünyevî hayâtı benimsemektir.

3.
Kur'an'da Hızır

Menkıbelerimizde en çok geçen motiflerden birisi Hızır'dır. Hızır halk inanışlarına göre zor durumlarda ve felâketlerde yardımcılık eder. İyileri mükâfatlandırıp kötüleri cezâlandırır. Bereket ve bolluğa kavuşmaya vesîle olur. Savaşlara katılır, müslüman askerlere bilhassa sıkışık zamanlarda yardım eder.

Gene çoğunluğun inanışına göre kıyâmete kadar yaşayacaktır. Resûlallah vefat ettiği zaman gelip Ehl-i Beyt'e tâziyede bulunmuştur. Birçok kimseye görünebilir. Meşhurlardan Ömer İbn Abdülaziz, İbrâhim bin Edhem, Bişr-i Hâfi, Marûf-i Kerhi, Cüneyd-i Bağdâdî, Ahmed Yesevî ve İbn-i Arabî gibi mutasavvıflar tarafından görülmüştür.

Hızır konusunda Kur'an ve hadislerde birtakım bilgiler verilmektedir. Fakat zaman içinde Hızır'ın şahsiyeti ve işleri meselesine birçok efsânevî unsurlar girmiştir. Esâsen eski kültürler ve dinlerde de Hızır'a benzeyen kişilere rastlanır. Böylece Hızır sanki insanlığın ortak bir şahsiyeti olarak düşünülebilir.

Kur'an-ı Kerim'deki Hızır kıssası Kehf Sûresi 60-82. âyetlerde anlatılır. Burada kelime olarak "Hızır" geçmez. Müfessirler tarafından âyetteki "Sâlih kul" Hızır olarak kabul edilmiştir. Olay özetle şöyledir:

Hz. Mûsâ ile genç adamı iki denizin birleştiği yere gitmek üzere yola çıktılar. Oraya varınca yanlarına aldıkları kurutulmuş balığı bir kenarda unuttular. Balık da canlanarak denize atladı. Bir süre sonra Mûsâ genç adamın azığı getirmesini söyledi. Fakat adam olup biteni hatırlayarak durumu daha önce Mûsâ'ya bildirmediğini söyleyip üzüntüsünü dile getirdi. Bunun üzerine Mûsâ aradıkları yerin tam da orası olduğunu söyledi ve geri döndüler.

Tam burada sâlih bir kul ile karşılaştılar. Kendisine Allah tarafından rahmet ve ilim, ilm-i ledün verilmişti. Mûsâ sâhip olduğu ilimden kendisine öğretmesi için onunla arkadaş olmak istediğini söyledi. Adam, olmaz dedi, sen benimle berâberliğe katlanamazsın. İç yüzünü bilmediğin olaylar için sabredemez îtirazda bulunursun.

Hz. Mûsâ ısrar etti. O da vuku bulacak olaylar hakkında ben açıklama yapmadıkça asla soru sormayacaksın, bu şartla arkadaş olabiliriz, dedi. Mûsâ o şarta uymaya söz verdi. Birlikte yolculuğa başladılar.

Nihâyet bir gemiye bindiler, onlardan ücret bile almamışlardı. Hızır durup dururken geminin bir yerini deldi. Mûsâ, ne yapıyorsun, gemiyi batırmak mı istiyorsun? diye îtiraz etti. Hızır: Hani îtiraz etmeyecektin, dedi. Mûsâ özür diledi.

Bir beldeye vardılar. Hızır, sokakta rastladıkları bir oğlan çocuğunu tutup öldürdü. Mûsâ îtiraz etti: Mâsum bir çocuğu yok yere öldürdün, yapılır mı böyle şey!.. Hızır: "Bana katlanamayacağını söylemiştim, bak gene îtiraz ediyorsun." Mûsâ, söz, dedi, bir daha karışmayacağım.

Yolculuğa devam ettiler. Nihâyet bir beldeye vardılar. Ora halkından yiyecek istediler, hiçbir şey vermediler ve kimse onları misâfir etmek istemedi. Derken yıkılmak üzere olan bir duvarın önünden geçtiler. Hızır eliyle duvarı doğrultuverdi, artık yıkılmazdı. Mûsâ dayanamadı: "Yahu, dileseydin bunun karşılığında bir ücret alırdın. Burada kimse yüzümüze bile bakmadı, sen tuttun onlara iyilik ettin!"

Hızır dedi: "Bak bu üçüncü oldu, bana katlanamazsın dedim. Sense hep îtiraz ettin. Şimdi sana olayların içyüzünü anlatayım: Bindiğimiz gemi denizde iş yapan yoksul kimselere âitti. Hükümdar bütün sağlam gemilere el koyup zorla alıyordu. Ben o gemiye bir delik açtım, böylece kusurlu hâle geldi ve el konmaktan kurtuldu.

Oğlan çocuğuna gelince onun anası babası iyi insanlardı. Çocuk ise büyüyünce azgın ve kâfir olup onları zora sokacaktı, onun için öldürdüm.

Gelelim doğrulttuğum duvara. Bu duvar o beldede iki öksüz çocuğa âitti. Altında da onlara âit bir defîne vardı, yıkılırsa başkalarının eline geçebilirdi. Babaları ihtiyardı. Rabbin diledi ki, iki çocuk büyüsün, definelerini kendileri çıkarsın. Bu Rabbinden bir merhamet idi.

Ben bunları kendiliğimden yapmış değilim. İşte senin katlanamadığın işlerin içyüzü bunlardır." (Kehf, 18/60-82)

Bu kıssa hakkında bir çok yorumlar yapılmıştır. Özellikle tasavvuf çevrelerinde irşad ve ilm-i ledün için önemli bir dayanaktır. Allah Hızır'a Mûsâ'nın bilmediği bir özel bilgi, ilm-i ledün vermiştir

وَعَلَّمْنَاهُ مِن لَّدُنَّا عِلْمًا

O da Hz. Mûsâ'ya kılavuzlukla onu irşad etmiştir. Kehf Sûresi'ndeki "iki denizin birleştiği yer" (mecmaa'l-bahreyn) ifâdesindeki iki denizle kasdedilen zâhir ve bâtın ilmidir. Hz. Mûsâ zâhir ilmini (şerîati), Hızır ise bâtın ilmini (Hakîkati) temsil ederler. En aykırı iş olarak görünen ise, masum bir çocuğun öldürülmesidir. Oğlan çocuğu burada bir semboldür. Onunla kasdedilen nefs-i emmâredir. Onun öldürülmesi demek; hırs, öfke, aşırı istekler gibi hasletlerin yok edilmesidir. (Te'vîlât-ı Kâşâniyye)

Menkıbelerde bir çok tasavvuf büyüğünün Hızır'la görüştüğüne dâir zengin malumat vardır. Ahmed Yesevî'ye zikr-i ereyi Hızır telkin etmiştir. Bektâşîlik'te 12 posttan biri olan mihmandarlık postunun sâhibinin Hızır olduğuna inanılır.

4.
Hurma Kütüğünün Ağlaması

Asr-ı saâdette hurma kütüğünün ağlaması veya inlemesi diye geçen ilgi çekici bir olay vardır. En meşhur hadis âlimi Buhâri, bu konuyla ilgili hâdîse hem "Menâkıb" bölümünde, hem de Cum'a bahsinde yer verir. Menâkıb bahsinin "Peygamberliğin alâmetleri" kısmında kaydedildiğine göre, Resûlüllah'ın mûcizeleri arasında kabul edilmektedir. Hâdise kısaca şöyledir:

Hz. Peygamber Medîne'de Mescid-i Nebî'de Cuma günleri bir hurma kütüğü veya hurma direğine dayanarak konuşurdu. Daha sonra minber yapıldığı için onun üzerinde hutbe okumaya başlayınca, hurma kütüğünden ağlama sesleri duyuldu. Hz. Peygamber gelip eliyle temas edince ağlama sesi kesildi.

Bu olayla ilgili rivâyetler mûteber hadis kitaplarının çoğunda farklı kişilerden nakledilmektedir. Tecrîd-i Sarih mütercimi Ahmet Naim, hadîsin açıklaması sırasında uzun uzun bilgi verir ve bunun "mütevâtir" olduğunu söyler. Mütevâtir yani çok kişi tarafından anlatıldığı için gerçekliği konusunda şüphe bulunmayan demektir.

Bu hadis vesîlesiyle câmilerimizdeki minberin târihçesi hakkında da bilgi sâhibi oluyoruz. Medîne'deki ilk mescidde, önceleri cemaat az idi. Peygamberimiz, özel olarak getirilip konan bir hurma kütüğüne dayanarak konuşmalarını yapıyordu. Zaman içinde cemaat çoğaldı, geride kalanlar kendisini görmekte ve işitmekte zorlanır oldu. Oysa hitâbette, hatiple dinleyenlerin göz teması ve konuşmacının yüzünün görülmesi çok önemlidir. Sadece sesin duyulması kâfî değildir. Konuşanın yüz ifâdesi, jest ve mimikleri anlatıma güç katar.

İşte bu ihtiyaçlara binâen, hicretin 8. senesinde üç basamaklı bir minber yapıldı. Ensardan Ulâse isimli bir kadının marangoz olan kölesine yaptırılmıştı. Peygamberimiz bu minberin üçüncü basamağında durarak hutbelerini okurdu. Hz. Ebû Bekir halîfe olunca, edeben üçüncüde değil de ikinci basamakta okudu. Hz. Ömer birinci basamakta durmayı tercih etti. Halîfe Osman ise tekrar üçüncü basamağa çıktı. Çünkü başka çâre yoktu. Bu

basamaklar konusunun elbette bir kuralı yoktur. Ama riâyet edilen edep tavrı dikkati çeker.

Abbâsî halîfelerinden biri, üçüncü basamakta konuştuğu için Hz. Osman'ı tenkid edermiş. Nedîmi demiş ki: Eğer her halîfenin bir basamak aşağıdan hitabeti lâzım gelseydi, Efendimiz'in kuyu dibinde durarak konuşması gerekirdi.

Konuyla ilgili en uzun rivâyet Dârimî'nin Sünen'inde yer alır. Burada minber yapma teklifinin, Medîne'ye uğrayan bir yabancı tarafından gelip kabul gördüğü yazılıdır. Rivâyetlerin çoğunu birleştirerek verirsek durum şöyle görünüyor:

Peygamber (a.s.) hutbe okuduğu zaman ayağa kalkar ve uzun süre ayakta dururdu. Bu durumun onu yorduğu görüldü. Bir hurma kütüğü getirilip ucu gömülerek dikildi. Peygamberimiz uzun konuştuğu zamanlarda sırtını bu hurma kütüğüne dayardı.

Yeni minber yapılınca kütüğe dayanmayı bırakarak minberde hutbesini okumaya başladı. Bunun üzerine hurma kütüğünden alışılmadık bir ses duyuldu ve hazır bulunanlar bunu işittiler. Olayı nakledenler kütükten çıkan sesi kendi üslûplarınca anlatır. Kimisi gebe devenin iniltisi gibiydi der. Birisi "Ağaç parçası çocuk gibi feryad etti" diyor. Bir başkası "Kütüğün sesrsemlemiş, acıklı insan gibi inlediğini işittiğini" söyler. Bu sesi "Ağaç, öküz gibi böğürdü, cemaat başına üşüştü ve inlemesinden dolayı duygulanıp ağlaştılar" diye anlatan vardır.

Bu olağanüstü durum üzerine, Resûlüllah minberden inip elini hurma kütüğünün üzerine koyunca sustu. Ayrıntılı rivâyetler şöyledir: "Sonra Resûlüllah minberden inip onu kucakladı. O sırada kütük susturulan çocuk gibi hafif hafif inliyordu. Hz. Peygamber: "Eğer ben onu kucaklamamış olsaydım, kıyâmete kadar böyle inleyip duracaktı" buyurdu ve ilâve etti: " Siz onu ayıplamayın. Zîra Allah Resûlü'nden hangi şey ayrı düşse, muhakkak mahzun olur."

Son bir rivâyeti ekleyelim: Peygamberimiz kütüğü kucaklarken şöyle buyurmuşlar: "İstersen seni eski bittiğin yere götürüp yeniden dikeyim, sen de yeni baştan olduğun gibi tekrar yetiş. İstersen Cennet'e dikeyim de Cennet ırmaklarından, pınarlarından kana kana sulan, güzelce yetiş, meyve ver, meyveni Allah dostları yesin. Nasıl dilersen öyle yapayım." Resûlüllah, hurma kütüğünün âhireti ve cenneti istediğini bildirirler.

Sonra kütük Hz. Peygamber'in emriyle minberin altına gömüldü. Mescid-i Nebî, ileride yenilenmek için yıkılınca o kütüğü Ubey b. Ka'b'ın alıp mukaddes bir emânet olarak sakladığı, za-

basamaklar konusunun elbette bir kuralı yoktur. Ama riâyet edilen edep tavrı dikkati çeker.

Abbâsî halîfelerinden biri, üçüncü basamakta konuştuğu için Hz. Osman'ı tenkid edermiş. Nedîmi demiş ki: Eğer her halîfenin bir basamak aşağıdan hitabeti lâzım gelseydi, Efendimiz'in kuyu dibinde durarak konuşması gerekirdi.

Konuyla ilgili en uzun rivâyet Dârimî'nin Sünen'inde yer alır. Burada minber yapma teklifinin, Medîne'ye uğrayan bir yabancı tarafından gelip kabul gördüğü yazılıdır. Rivâyetlerin çoğunu birleştirerek verirsek durum şöyle görünüyor:

Peygamber (a.s.) hutbe okuduğu zaman ayağa kalkar ve uzun süre ayakta dururdu. Bu durumun onu yorduğu görüldü. Bir hurma kütüğü getirilip ucu gömülerek dikildi. Peygamberimiz uzun konuştuğu zamanlarda sırtını bu hurma kütüğüne dayardı.

Yeni minber yapılınca kütüğe dayanmayı bırakarak minberde hutbesini okumaya başladı. Bunun üzerine hurma kütüğünden alışılmadık bir ses duyuldu ve hazır bulunanlar bunu işittiler. Olayı nakledenler kütükten çıkan sesi kendi üslûplarınca anlatır. Kimisi gebe devenin iniltisi gibiydi der. Birisi "Ağaç parçası çocuk gibi feryad etti" diyor. Bir başkası "Kütüğün sesrsemlemiş, acıklı insan gibi inlediğini işittiğini" söyler. Bu sesi "Ağaç, öküz gibi böğürdü, cemaat başına üşüştü ve inlemesinden dolayı duygulanıp ağlaştılar" diye anlatan vardır.

Bu olağanüstü durum üzerine, Resûlüllah minberden inip elini hurma kütüğünün üzerine koyunca sustu. Ayrıntılı rivâyetler şöyledir: "Sonra Resûlüllah minberden inip onu kucakladı. O sırada kütük susturulan çocuk gibi hafif hafif inliyordu. Hz. Peygamber: "Eğer ben onu kucaklamamış olsaydım, kıyâmete kadar böyle inleyip duracaktı" buyurdu ve ilâve etti: " Siz onu ayıplamayın. Zîra Allah Resûlü'nden hangi şey ayrı düşse, muhakkak mahzun olur."

Son bir rivâyeti ekleyelim: Peygamberimiz kütüğü kucaklarken şöyle buyurmuşlar: "İstersen seni eski bittiğin yere götürüp yeniden dikeyim, sen de yeni baştan olduğun gibi tekrar yetiş. İstersen Cennet'e dikeyim de Cennet ırmaklarından, pınarlarından kana kana sulan, güzelce yetiş, meyve ver, meyveni Allah dostları yesin. Nasıl dilersen öyle yapayım." Resûlüllah, hurma kütüğünün âhireti ve cenneti istediğini bildirirler.

Sonra kütük Hz. Peygamber'in emriyle minberin altına gömüldü. Mescid-i Nebî, ileride yenilenmek için yıkılınca o kütüğü Ubey b. Ka'b'ın alıp mukaddes bir emânet olarak sakladığı, za-

manla çürüyüp toprak olduğu rivâyet edilir. Tecrîd-i Sarih mütercimi Ahmet Naim bahsi şöyle tamamlar: Sevgili Peygamberimiz'e bir cemâdın, cansız varlığın iştiyakı bu derece olursa; o arı duru nûrun cemâline kavuşmaya bir mü'minin iştiyak duyması ne kadar olmalı? Varın kıyas edin. (Tecrîd-i Sarih Tercümesi, c. III, s. 75-79. Hadis için bk. Buhârî, Menâkıb, 6, cum'a, 26; Nesei, cum'a, 17; Tirmizi, menakıb, 6; Darimi, mukaddime, 6; salât, 202; Ahmde b. Hanbel, III, 226, 294, 295, 306, 324; Tâhiru'l- Mevlevî, Müslümanlıkta İbâdet Târihi, s. 17)

Ulemâdan bazıları bu olayı akıl dışı bulup, kütüğün inlemesi Resûlüllah ve ashaba mânen duyurulmuştur demişler. Bir kısmı ise o iniltinin kulaklarla duyulduğunu kabul eder. Bir mûcize olarak o anda inleme sesinin yaratıldığını söylerler. Gönül adamları, olayı olduğu gibi kabul ederler.

وَإِن مِّن شَيْءٍ إِلاَّ يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ وَلَكِن لاَّ تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ

"Cenâb-ı Hakk'ı tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur, lâkin siz onların tesbihlerini anlamazsınız" âyetini delil gösterirler (İsrâ, 17/44). Evet, atomlara varıncaya kadar her şey kendi lisânıyla Hakk'ı zikreder, takdis eder, tesbih eder, derler.

Mesnevî'de Hurma Kütüğü

Hz. Mevlâna Mesnevî'sinde hurma kütüğünün inlemesi olayını "Hannâne direğinin inlemesi" başlığı altında şöyle dile getirir:

Hannâne direği, Peygamber'in ayrılığı yüzünden akıl sâhipleri gibi ağlayıp inliyordu.

Peygamber, "Ey direk ne istiyorsun?" dedi. O da "Canım, ayrılığından kan kesildi.

Bana dayanıyordun, şimdi beni bıraktın. Minberin üstüne çıktın" dedi.

Bunun üzerine Peygamber ona dedi ki: "Ey iyi ağaç, ey sırrı bahta yoldaş olan!

Söyle ne istersin? Dilersen seni yemişlerle dolu bir hurma fidanı yapayım ki doğudakiler de batıdakiler de senin hurmanı yesinler

Yahut Tanrı, seni o âlemde bir servi yapsın da ebediyen terü tâze kal" dedi.

Hannâne "Dâim ve bâki olanı isterim" dedi. Ey gafil, dinle de bir ağaçtan aşağı kalma!

Peygamber, kıyâmet günü insanlar gibi dirilmesi için o ağacı yere gömdü.

Bunu duy da bil ki Tanrı, kimi kendisine dâvet ettiyse o kimse bütün dünyâ işlerinden vazgeçmiştir.

Kim, Tanrı'dan tevfîka mazhar olursa o âleme yol bulmuş, dünyâ içinden çıkmıştır.

Bir kimsenin Tanrı sırlarından nasîbi olmazsa, cemâdın inlemesini nasıl tasdik eder? (Mevlânâ, Mesnevî, c. I, beyit: 2113-2122, Veled İzbudak çevirisi)

Mesnevî şârihlerinden A. Avni Konuk, bu konunun açıklaması sırasında şöyle der. Cansızların konuşması gerçektir. Ârifler bunu açıkça işitirler, fakat herkes işitmez. Onu işitmek sıra dışıdır. Ârifler bunu sır kulağıyla işitir. Aslında cansızların konuşması şu maddî âlemin şartlarında olmaz.

Bunu inkâr edenler "varlık mertebeleri"ni anlayamamış olanlardır. "Kelâm" (konuşma) Hakk'ın sıfatıdır, varlık da ancak Hakk'ın varlığıdır. Bu varlığın çeşitli mertebeleri vardır. Hakk'ın sıfatları her mertebeyi kuşatıcı durumdadır. Lâkin zuhûru, görünmesi taayyünâtın icaplarına göredir. Meselâ kelâm (konuşma) cansız ve bitkide bâtındır, onların içindedir. Hayvanda eksik seviyededir, insanda tamdır. Sır kulağı açılmış olanlar, içte olan ve eksik olan kelâmı işitirler. Sır kulağı kapalı olanlar ancak insanın dış sözlerini işitirler. Demek ki inkârın sebebi ancak bilgisizliktir. (A. Avni Konuk, Mesnevî-i Şerif Şerhi, c. II, s. 71)

Bir başka Mesnevî şârihi Tâhiru'l-Mevlevî'nin aynı konudaki görüşleri özetle şöyledir: Tabiat ilimleri açısından bakılınca bir hurma kütüğünün inlemesine ve bu iniltinin bir cemaat tarafından işitilmesine ihtimal verilmez. Böyle bir şey kabul edilmez. Ne ki, farklı alanlar birbiriyle karıştırılmamalıdır. İlimlerin bir kısmı tabiattan bahseder, bir kısmı ise metafizik alana âittir. İkinciler tabiatın üstünde, ötesindedir. O bakımdan din ve ilâhiyat bahisleri tabiat ilimleri gözüyle ele alınamaz. Aksi halde yetki aşılmış olur.

Metafizik konuları arasında "mûcize" denen ve bir peygamberin gösterdiği olağan dışı bazı olaylar vardır. Bunlar târihen sâbit şeylerdir. Nemrud'un ateşi Hz. İbrâhim'i yakmadı. Kızıldeniz'in suları Hz. Mûsâ'yı ve İsrâiloğulları'nı boğmadı. İbrâhim Peygamber'in bıçağı oğlu İsmail'i kesmedi. Halbuki ateş yakar, su boğar, bıçak keser. Buna rağmen geçici olarak, bu özellikleri değişmiştir; bu konuda kitaplı dinlerin mensuplarının hepsi müttefiktir. Hurma kütüğünün inlemesi de bu türden bir olaydır.

Buna rağmen bazı kimseler bu olaya inanmak istemezler. Çünkü akılları ermez. Bilindiği gibi akıl iki türlüdür. Birine "akl-ı maaş", ötekine "akl-ı maad" denir. Akl-ı maaş sâhipleri yalnız tabiat olaylarını anlar veya anladık zannederler. Akl-ı maad erbâbı ise tabiat üstü olayları ve sebeplerini kavrar ve bilirler. Kavrayamazlarsa bile, inkâr etmezler; bizim aklımız ermedi, derler ve hikmetini Allah'ın ilmine bırakırlar. (Tâhiru'l-Mevlevî, Şerh-i Mesnevî, c. I, beyit: 2123).

5.
Ebû Zer El-Gıfârî'in Anlayışı

Elinizdeki kitap mekıbe ağırlıklı bir çalışamadır. Yahyâ Kemal'in diliyle söylersek, târihte zâhirî hakîkat, menkıbede ledünnî hakîkat gizlidir. Kuru târih sıkıcıdır. Menbkıbe ise insanlara daha câzip gelir. Fakat bâzı şahsiyetler vardır ki, hayat hikâyeleri çok heyecan verici ve hareketlidir. Onların târihî vecheleri menkıbeye ihtiyaç duyulmayacak kadar renkli ve çarpıcıdır. Ebû Zer Gıfârî onlardandır.

Ebû Zer ashaptan ve ilk müslümanlardandır. Gıfar kabîlesinden bir bedevîdir, çöl adamıdır. Bu kabîle Mekke ile Medîne arasında bir yerde yaşamaktadır. Câhiliye döneminde yağmacılık, yol kesme ve kervanları vurmakla şöhret yapmışlardı. Ebû Zer de kabîlesinin en atılgan ve gözü pek yağmacılarından biri olarak bilinir. Bilinen başka bir özelliği ise, putlara tapmadığıdır. Anlaşılan doğuştan serâzat ruhlu bir yapısı vardır.

Ebû Zer gönlü açık biri olmalı ki, Mekke'de Hz. Muhammed'in tek Allah'a inanmaya dâvet ettiğini duyunca, konuyu merak eder ve araştırır. Sonunda gidip Resûlüllah'ı bularak onunla konuşmaya karar verir. Fakat bu kolay bir iş değildir, Mekkelilerin Hz. Muhammed üzerinde dayanılmaz bir baskısı vardır. Yeni dinden dolayı ona düşmanlık göstermektedirler. Birçok güçlükten sonra Ebû Zer Peygamberimiz'i bulur, onunla konuşur, sorular sorar ve müslüman olur. Kendisi ilk bedevî müslümandır ve yeni dînin dördüncüsü veya beşincisi olduğu söylenir. Gıfar kabîlesinden birinin İslâmiyet'e girmesi Allah Resûlü'nü hem şaşırtmış hem de sevindirmiştir.

Ebû Zer'in inandığını göstermek isteyen, deli cesâretine sâhip biri olduğu anlaşılıyor. Mekkeli müşriklerin baskı ve şiddetine rağmen Kâbe'nin yanına gider, müslüman olduğunu îlân eder, kelime-i şehâdeti yüksek sesle haykırır: "Eşhedü enlâ ilâhe illallah ve eşhedü enne Muhammeden resûlüllah."

Müşrikler onu kıyasıya döverler. Bir yabancının, üstelik bir bedevînin kendi çöplüklerinde horozluk yapmasını dayakla cezâlandırırlar. Neredeyse ölümden döner. Fakat ertesi günü aynı şeyi tekrarlar ve gene dayak yer.

Bu taşkın mizaçlı yeni müslümanın zaptedilemeyeciğini fark eden Hz. Peygamber, onu kabîlesine geri gönderir ve kavmini İslâmiyet'e dâvet etmesini bildirir. Çağrılmadıkça Mekke'ye gelmemesini sıkı sıkı tembih eder. Ebû Zer kendisine verilen görevde başarılı olur, kabîlesinin yarıya yakını İslâm'ı kabul eder. Gıfar kabîlesi ileride Resûlüllah'a çok yardımcı olurlar ve onun duâsını kazanırlar: "Allah Gıfâr'a mağfiret etsin" (Buhârî, istiska, 2).

Hicretten birkaç sene sonra Ebû Zer Medîne'ye gelir. Ashâb-ı Suffa ile birlikte Mescid-i Nebî'de yatıp kalkar. Dâima Hz. Peygamber'in yanında ve hizmetinde bulunur, sık sık hâne-i saâdette misâfir olur. Onun eğitiminden ve feyzinden bol bol nasiplenir.

Bir ara Medîne civârında Hz. Peygamber'in ve beytülmâlin sağmal develerine çobanlık ederken baskına uğrarlar. Çatışmada Ebû Zer oğlunu da kaybeder. Daha sonra baskıncılar tâkip edilip yakalanır. Onları yakalayan 20 kişilik grup için de Ebû Zer de vardır.

Ebû Zer Resûlüllah'ın eğitiminden geçmiş bilgili ve fazîletli bir sahâbî idi. Ama bu onun her işi başarıyla yapabileceğini göstermez. Bir ara yöneticilik veya komutanlık gibi bir göreve atanmasını ister. Ama Peygamberimiz onun ruh yapısını iyi bildiğinden bu talebini uygun görmez, buyurur ki: "Ey Ebû Zer, ben seni biraz zayıf kalbli görüyorum. Bilirsin kendim için istediğim şeyi senin için de isterim. Bu sevgim hakkı için, ince kalbliliğinden dolayı sakın ola ki, iki kişi üzerine de olsa yöneticilik yapma. Herhangi bir yetim malı idâresini de üzerine alma" (Müslim, imâret, 16,17).

Mürebbî ve öğretici mâhir, öğrenci de sâdık ve ârif olunca sonuç güzel tecellî eder. Resûlüllah'ın bu emir ve tavsiyesine Ebû Zer ömür boyu uymuştur. Ölünceye kadar hiçbir devlet görevi talep etmediği gibi, verilen vazîfeleri de kabul etmemiştir.

Peygamberimiz Ebû Zer'in kendisinin yanında bulunmasını ister, bâzı konularda görüşlerini alırdı. Vefâtına yakın onu yanına çağırtmış ve kucaklamıştır.

Ebû Zer Hz. Peygamber'in vefâtından sonra halîfeliğe Hz. Ali'nin lâyık olduğu görüşüne sâhipti. Buna rağmen ilk üç halîfeye bîat etti. Ömer zamânında fetihlere iştirak etti. Kudüs'ün ve Mısır'ın fethinde cephelerde görev yaptı. Hz. Osman devrinde de fetih hareketlerinin içinde bilfiil yer aldı. Muâviye'nin Anadolu ve Kıbrıs seferlerine katıldı.

Bu sıralarda Muâviye Sûriye vâlisidir. Başarılı fütûhat hareketlerinde bulunmakta ve kudretli bir yönetim sergilemektedir. Fetihler sonucu ganîmetlerle refah ve zenginlik artmış, vilâyet hazînesi dolup taşmaktadır. Ancak, kudretli vâli Muâviye'nin mâlî konularda ciddî bir muhâlifi vardır: Ebû Zer. O Muâviye'nin bâzı harcamalarını eleştirir. Özellikle de ihtiyaç fazlası malların Allah yolunda sarfedilmeyip biriktirlimesine şiddetle karşı çıkar. Bunların ihtiyaç sâhiplerine dağıtılmasında ısrar eder.

وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلاَ يُنفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَبَشِّرْهُم بِعَذَابٍ أَلِيمٍ

"Altın ve gümüşü biriktirip Allah yolunda harcamayanları acıklı bir azapla müjdele" (Tevbe, 9/34) âyetini delil olarak gösterir.

Ebû Zer serâzat ruhlu, gözüpek ve sözünü esirgemeyen biridir. Görüşlerini her yerde açıkça söylemekten çekinmez. Muâviye'nin demir pençeli yönetiminden korkmaz. Onun görüşleri yoksul halk ve yönetime muhâlif zümreler arasında ilgi görür. Böylece idâreciler ve ve zenginler aleyhine bir hareket başlar. Sonunda Muâviye ile araları açılır. Kudretli vâli onun halkla konuşmasını yasaklar, gözetim altında tutar. Bu tedbirlerden bir sonuç alamayınca, kendisini halîfeye şikâyet eder. Sonunda Hz. Osman Ebû Zer'i Medîne'ye çağırır.

Bu olayların çok boyutlu tahlîle ihtiyâcı vardır. Bu noktada müslümanların malla ve zenginlikle imtihanı da söz konusudur. Hz. Peygamber'in, ilk müslümanların ve ilk halîfelerin son derece sâde ve mütevâzı yaşadıkları bir gerçektir. Onlar bulamadıkları için değil, fakat bilerek ve isteyerek sâdeliği tercih etmişlerdir. Kur'an'ın ve Hz. Peygamber'in yaşayışının genelinden bunu çıkarmak mümkündür.

Mesnevî'de Hz. Ömer devinde Medîne'ye gelen Bizans elçisinin halîfenin sarayını araması, bir ağaç gölgesinde sıradan bir insan gibi dinlenmekte olan Ömer'i görünce nasıl şaşkınlığa düştüğü anlatılır (c. I).

Hz. Osman devrinde fetihlerle refah arttı. Sâsânî ve Bizans saraylarındaki ihtişam ve zenginlik bir şekilde Müslüman yönetici ve elitlerini de etkiledi. Onların çoğu bu refah ve konfora kendilerini kaptırdı. Emevîler döneminde ihtişam, gösteriş daha da arttı. Ömer b. Abdülaziz gibi pek azı istikametini koruyabildi.

Hatırımıza şu soru gelebilir: Peki müslümanlar zengin olmayacak mı? Ekonomik bakımdan zayıf kalınca, zengin devletlerin hâkimiyetine girilmez mi? Bu da dînî hayâtın zayıflamasına yol açmaz mı? Bunlar uzun bahisler. Ebû Zer gibi mümtaz bir sa

Bu sıralarda Muâviye Sûriye vâlisidir. Başarılı fütûhat hareketlerinde bulunmakta ve kudretli bir yönetim sergilemektedir. Fetihler sonucu ganîmetlerle refah ve zenginlik artmış, vilâyet hazînesi dolup taşmaktadır. Ancak, kudretli vâli Muâviye'nin mâlî konularda ciddî bir muhâlifi vardır: Ebû Zer. O Muâviye'nin bâzı harcamalarını eleştirir. Özellikle de ihtiyaç fazlası malların Allah yolunda sarfedilmeyip biriktirlimesine şiddetle karşı çıkar. Bunların ihtiyaç sâhiplerine dağıtılmasında ısrar eder.

وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلاَ يُنفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَبَشِّرْهُم بِعَذَابٍ أَلِيمٍ

"Altın ve gümüşü biriktirip Allah yolunda harcamayanları acıklı bir azapla müjdele" (Tevbe, 9/34) âyetini delil olarak gösterir.

Ebû Zer serâzat ruhlu, gözüpek ve sözünü esirgemeyen biridir. Görüşlerini her yerde açıkça söylemekten çekinmez. Muâviye'nin demir pençeli yönetiminden korkmaz. Onun görüşleri yoksul halk ve yönetime muhâlif zümreler arasında ilgi görür. Böylece idâreciler ve ve zenginler aleyhine bir hareket başlar. Sonunda Muâviye ile araları açılır. Kudretli vâli onun halkla konuşmasını yasaklar, gözetim altında tutar. Bu tedbirlerden bir sonuç alamayınca, kendisini halîfeye şikâyet eder. Sonunda Hz. Osman Ebû Zer'i Medîne'ye çağırır.

Bu olayların çok boyutlu tahlîle ihtiyâcı vardır. Bu noktada müslümanların malla ve zenginlikle imtihanı da söz konusudur. Hz. Peygamber'in, ilk müslümanların ve ilk halîfelerin son derece sâde ve mütevâzı yaşadıkları bir gerçektir. Onlar bulamadıkları için değil, fakat bilerek ve isteyerek sâdeliği tercih etmişlerdir. Kur'an'ın ve Hz. Peygamber'in yaşayışının genelinden bunu çıkarmak mümkündür.

Mesnevî'de Hz. Ömer devinde Medîne'ye gelen Bizans elçisinin halîfenin sarayını araması, bir ağaç gölgesinde sıradan bir insan gibi dinlenmekte olan Ömer'i görünce nasıl şaşkınlığa düştüğü anlatılır (c. I).

Hz. Osman devrinde fetihlerle refah arttı. Sâsânî ve Bizans saraylarındaki ihtişam ve zenginlik bir şekilde Müslüman yönetici ve elitlerini de etkiledi. Onların çoğu bu refah ve konfora kendilerini kaptırdı. Emevîler döneminde ihtişam, gösteriş daha da arttı. Ömer b. Abdülaziz gibi pek azı istikametini koruyabildi.

Hatırımıza şu soru gelebilir: Peki müslümanlar zengin olmayacak mı? Ekonomik bakımdan zayıf kalınca, zengin devletlerin hâkimiyetine girilmez mi? Bu da dînî hayâtın zayıflamasına yol açmaz mı? Bunlar uzun bahisler. Ebû Zer gibi mümtaz bir sa

hâbîyi eleştirmek haddimiz değildir. Ama ekonomik büyüme de bir zarûrettir. Daha sonra gelişen tasavvuf düşüncesi şu ölçüyü getirmiştir: Mal, mülk, zenginlik bir nîmettir ve gereklidir. Ama olmazsa olmaz bir şart vardır: Bütün bunlar asla Allah'la insan arasına girmemeli, amaç hâline getirilmemelidir. Para cepte bulunmalı, kalbde değil. El işte gönül Hak'ta olmalıdır.

Kur'an-ı Kerim bize ölçüyü vermiş:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُلْهِكُمْ أَمْوَالُكُمْ وَلَا أَوْلَادُكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ

"Ey Mü'minler, mallarınız ve çocuklarınız sizi Allah'ı anmaktan alıkoymasın!" (Münâfikûn, 63/9). Mevlânâ'nın ifâdesiyle geminin yüzmesi için su lâzımdır. Ama su geminin içine girerse onu batırır. Her türlü maddî imkân ve zenginlik iyidir, hoştur ama kalbe kadar sokulmamak şartıyla.

Dönelim Ebû Zer'e, onun mal biriktirilmesine ve hazînenin güçlendirilmesine karşı olmasına. Bu konuda şu yorumlar var: En azından zekât mükellefi olabilmek için elde belli miktar zenginliğin bulunmasını o da biliyordu. Bu kadarını bile ihtiyaç fazlası görüp Allah yolunda harcanması gerektiğinde ısrar etmişse sebebi, halkın bir kısmının büyük maddî sıkıntı içinde bulunması olabilir.

O sıralarda Ebû Zer gibi düşünen başkaları da vardı, ama onların yönetimle ihtilâfı yoktu. Ebû Zer'le olan anlaşmazlıkta siyâsî sebeplerin ağır bastığı görülür. Onun fikirleri, fakir halkla birlikte, yönetim karşıtlarının da işine yaramış ve siyâsî muhâlefet cephesi genişlemiştir.

Ebû Zer'in politik bir aktör konumuna gelmeyi düşündüğünü sanmıyoruz. Çünkü o Hz. Peygamber'in en küçük bir yönetim işinde dahi bulunmaması tavsiyesine sonuna kadar uymuştur. Ama onun, inancını ve doğru bildiklerini her yerde ve her zaman söylemek gibi bir özelliği vardır. İşte bu onu hep sıkıntıya sokmuştur. Birisi kendisine sorar: "Bir topluluğun yanına oturunca, seni bırakıp birer ikişer oradan ayrıldıklarını gördüm, sebebi nedir?" Ebû Zer'in cevâbı şöyle: "Çünkü onlara hazîne yığmayın, para biriktirmeyin, diye emrediyorum."

Halîfe Osman tarafından Şam'dan Medîne'ye getirilen Ebû Zer, görüşlerini orada da açıklamaya devam etti. Medîne'de siyâsî hava sıkıntılıydı. Hz. Osman Ebû Zer'e az konuşmasını hatırlattıysa da, o bildiğinden şaşmadı. Sonunda Medîne'ye üç mil mesâfedeki Rebeze'de ikamete mecbur edildi. Rebeze tenhâ bir yerdi. Ailesiyle birlikte oraya giderken birkaç deve ile iki hizmetçi veril-

di. Şunu da belirtmeli ki, Ebû Zer Osman aleyhindeki hareketlerin içinde asla yer almadı.

Ebû Zer'in Vefâtı

Ebû Zer Rebeze'de iki yıl münzevî bir hayat sürdü. Vefâtında yokluk içindeydi. Ailesi kefen bezi bulmakta bile zorlandı. Ölüm döşeğindeydi, cenâzeyi kaldıracak kimse yoktu. Eşi bu duruma çok üzülüyordu. Ölmek üzere olan Ebû Zer onu tesellî etti. Hz. Peygamber'in şöyle dediğini hatırlattı: "Sizden biriniz ıssız çölde ölecek ve ona bir grup mü'min rastlayacaktır." Devamla dedi ki: "O adam benim. Zîra Resûl-i Ekrem'in bu sözünü dinleyen gruptaki herkes kendi yakınları arasında öldü. Geriye bir tek ben kaldım. Sen yolu gözle, gelenler olacaktır."

Gerçekten bir süre sonra yolda bir toz bulutu belirdi. Kûfe'den dönmekte olan bu insanlar Ebû Zer'in cenâzesini yıkayıp kefenlediler. Namazını da bir rivâyete göre İbn Mes'ud kıldırdı (H. 32/ M. 653). Milletimiz Ebû Zer'i kendi yakınında görmekten hoşlanmıştır. Nitekim diğer bâzı sahâbeler gibi Ebû Zer'in de İstanbul'da Ayvansaray semtinde bir makam-kabri bulunmaktadır.

Ebû Zer esmer, iri cüsseli, uzun boylu ve gür saçlı bir kimseydi. İslâmiyet'ten önce yol kesen, sırasında canlara kıyan bu sert tabiatlı insan, İslâm'la müşerref olduktan sonra nasıl da değişmiş, fakir ve düşkünlerin babası olmuştur. Hizmetçileriyle aynı elbiseyi giyip, aynı yemeği yiyecek kadar mütevâzı idi. Aynı zamanda, cesur, doğru ve açık kalbli birisiydi.

Ebû Zer şüphesiz zühd ve takvâsıyla meşhurdur. Ama o da bir insandır. İnsanda da nefis vardır. Nefsin olumsuzluklarına karşı dâima uyanık olmak gerekir. İçimizdeki müsbet ile menfînin mücâdelesi sürüp gider. Bize düşen, müsbetin galip gelmesini sağlamaktır. Aslında bu şâyân-ı takdir bir mücâdeledir ve insana mahsustur. İnsanın üstünlüğü biraz da buradan gelir. Evet insan mükerremdir, mübârektir; ama aynı zamanda zâlim ve câhildir. Ahsen-i takvîme de esfel-i sâfilîne de adaydır.O, nefsini yenip melekî hasletler kazanmakla yükümlüdür. Bu kutsal yolculuk inişli çıkışlıdır.

Ebû Zer için de bu böyledir. Bir gün her nasılsa, bir başka fazîletli sahâbî olan Bilâl-i Habeşî ile aralarında tartışma çıkar. Öfkesine mağlûb olan Ebû Zer, Habeşli ve siyah derili olan Bilâl'e "Ey kara karının oğlu!" diye hakarette bulunur. Çok incinen ve Ebû Zer'den bunu beklemeyen Bilâl Resûl-i Ekrem'e şikâyette

bulunur. Ebû Zer'i azarlayan Peygamberimiz şöyle buyurur: " Ey Ebû Zer demek ki sen içinde hâlâ câhiliyet ahlâkının izlerini taşıyorsun."

Bir anlık öfkesine yenilen Ebû Zer Peygamberimiz'in bu azarını işitince büyüklüğünü, tevâzu ve fazîletini gösterip yanağını yere koyarak şöyle seslenir: "Ey Bilâl ayağınla yanağıma basmadıkça yüzümü yerden kaldırmayacağım!" (Müslim, Eyman, 38, 40; Buhârî, İman, 22; Tecrîd-i Sarih tercümesi I, 42)

İşte Peygamber mektebinden yetişmenin sonucu. Herkes insandır, herkes hatâ yapabilir. Ama hatâdan dönmek, bütün samîmiyetiyle bunu göstermek asıl fazîlettir. (DİA, "Ebû Zer" maddesi, c. 10; Allah Dostları, Şûle Yayını c. 1; Nedvî, Asr-ı Saâdet Ashâb-ı Kiram c. 3)

6.
Hangi Pâdişahlık Daha Değerli?

İbrâhim b. Edhem sekizinci yüzyılda yaşamış en meşhur sûfîlerdendir (ö. 161/777). Belh'te bir hükümdarın çocuğu iken, tacı tahtı terk ederek kendini tamâmen mânevî hayata verdi. Memleketinden ayrıldı, uzun ve mâcerâlı yolculuklardan sonra Kudüs, Mekke gibi yerlerde yaşadı. Pekçok menkıbleri vardır. Bunlardan birkaçını göreceğiz.

İbrâhim Edhem geçirdiği birtakım olağanüstü hallerden sonra eski ihtişamlı hayâtını terketti. Giyim kuşamı da son derece sâde ve basitti. Hırkası eskimiş, yer yer yırtılmıştı. Bir gün Dicle Nehri'nin kenarına oturdu, hırkasının yırtılan yerlerine yama dikmeye başladı. Her nasılsa iğnesini nehre düşürdü. Hay Allah ne yapsam acaba diye düşünmekteyken, uzaktan onu seyretmekte olan ham ervah birisi alaycı bir ifâdeyle seslendi:

- Şuna bak şuna, Belh'in pâdişahlığını bıraktı da eline ne geçti bilmiyorum! Vah zavallı vah...

Bu sözler İbrâhim bin Edhem'i üzdü. Nehre bir nazar etti. Birkaç balık ağızlarında iğnelerle başlarını uzattı. İğnelerden birini alıp dikişine devam etti ve alaycı adama seslendi:

- Gördün mü hangi hükümdarlık değerliymiş. Belh'in saltanatını bıraktıktan sonar bulduğum şeylerin en azı işte gördüğün şu manzaradır. (Bk. Ferîdüddin Attar, Tezkiretü'l-Evliyâ)

Balıkların birer iğneyle başlarını uzatmaları olağandışı bir hâdisedir. Buna kerâmet denir. Velîler kerâmet gösterebilirler. Ama bunu pek istemezler. Esasen kerâmeti veren de Allah'tır. Burada ince bir nokta vardır. İbrâhim Edhem benimsediği yola dil uzatılmasından dolayı üzülmüştür. Böyle alaycı tavırlar gayretullaha dokunur. Allah kendi has kulları konusunda kıskançtır. Onların yoluna yapılacak bir târizi hoş karşılamaz. Burada İbrâhim Edhem'im şahsı önemli değildir. O tuttuğu yolla alay edilmesi dolayısıyla böyle bir kerâmet göstermiştir. Şöyle bir hadîs-i şerif meşhurdur:

"Nice üstü başı toz toprak içinde, elbiseleri eski, kendilerine önem verilmez ve kapılardan kovulan kimseler vardır ki içecek-

leri andı, yapacakları dileği Hak Taâlâ yerine getirir." (Tirmizi, menâkıb, 54; Müslim, birr, 40)

Onun bir menkıbesi de şöyledir. Mahrûmiyetlere katlanarak devam eden uzun yolculukları sırasında bir gün bir kuyunun başına vardı. Kovayı aşağı sarkıttı, yukarı çekti. İçinin gümüşle dolu olduğunu gördü. Geri döküp tekrar sarkıttı, çekti bu sefer kova altın doluydu, onu da döktü. Tekrar deneyince kova çeşitli mücevherlerle dolu çıktı. Bunun üzerine duygulanan İbrâhim Edhem şöyle niyaz etti:

-Ya ilâhî bana hazîneler sunuyorsun. Oysa böyle şeylere aldanmayacağımı da biliyorsun. Şimdi bana su lâzım. Ne olur kovamı suyla doldur. Sonunda su dolu kovayı çekti.

Olgunlaşma süreci uzun ince bir yoldur. Devam ve ısrar gerektirir. Saltanatı bırakan ve mahrûmiyeti tercih eden İbrâhim Edhem'in böyle sınavlarla da karşılaştığı görülüyor. Bir önceki menkıbeyle bağlantı kurarsak onun maddî kerâmetlere önem vermediğini tekrar hatırlatmamız gerekir.

İbrâhim Edhem birgün hamama gitmek istedi. Fakat onu içeri sokmadılar. Çünkü elbisesi eski püsküydü. Görevliler şöyle düşünmüştü. Bu adam yoksulun biri görünüyor. Muhtemelen parası da yoktur. Hamam ücretini ödeyemez. Onun için içeri girmesine izin vermediler. Bunun üzerine İbrâhim Edhem'e bir hal geldi. Yüz ifâdesi değişti. Âdetâ cezbeye tutulmuştu. Etraftakiler telâşa kapıldı. Üzüntüden bu duruma düştüğünü sanıyorlardı.

Oysa İbrâhim Edhem çok farklı bir tefekkür dünyâsındaydı. O her olaydan bir ders çıkaracak kemâle ermişti. Sonunda şöyle mırıldandığı görüldü:

-Eli boş olana şeytanın evine girme izni bile vermiyorlar. Yarın mahşerde Rahman'ın evine nasıl gireriz? Hazırlığımız yoksa, mânen eli boş gelmişsek cennete girmemiz nasıl mümkün olur?

Melâmet

İbrâhim Edhem Horasan melâmetîliğinin bir temsilcisi sayılır. Anlattığımız olayda ve şimdi sunacağımız menkıbede ondaki melâmet anlayışının yansımasını görüyoruz. İbrâhim Edhem'e sordular:

- Bu yola girdikten sonra seni neşelendiren bir hâdiseyle karşılaştın mı? "Evet, birkaç defa." dedi ve bunlardan birini şöyle anlattı:

- Bir keresinde bir gemiye binmiştim. Üzerimdeki elbise yıpranmış ve eski püsküydü. Saçlarım uzamış ve biraz dağınıktı, ama mânevî hâlim, neşvem ileri seviyedeydi. Herhalde görüntüm biraz garip olmalıydı ki yolcular bana bakıp gülüyor, bazen de acıyorlardı. Gemide maskaralık yapıp, halkı eğlendiren biri vardı. Sık sık yanıma gelir, uzamış saçlarımı tutar, arada enseme bir şaplak vururdu. Bense nefsimin bu şekilde aşağılanmış olmasından dolayı mânen neşe duyardım. Bir ara deniz kabardı. Dalgalar yükseldi. Geminin batma tehlikesi belirdi. İnsanları bir korku sardı. Geminin yükünü hafifletmeyi düşündüler. İçlerinden biri beni işâret ederek seslendi:

- Bu adamın aramızda ne işi var? Kimin nesidir bilmiyoruz? Onu atalım gitsin! Denize atmak için beni yakaladılar. Sürüklemeye başladılar. Bereket o sırada dalgalar durdu. Deniz sâkinleşti ve atmaktan vazgeçtiler.

Denize fırlatmak üzere beni elleriyle tuttukları zaman içimi bir neşe kaplamıştı. Çünkü en zayıf en himâyesiz beni görmüşlerdi. Böylece nefsimi ezilmiş görmek beni mutlu etti. (Attar, Tezkiretü'l-Evliyâ)

Onların şu hikmetli sözden haberleri yoktu:

Harâbat ehline hor bakma sakın

Hazîneye mâlik vîrâneler vardır

Melâmet kınayanın kınamasına aldırmamaktır. Olgunlaşma yollarının başında nefisle mücâdele gelir. Nefsin arzusuna ters şeyler yaparak bu mücâdele kazanılır.

Melâmet kavramının en belirgin özelliği tevâzu, alçak gönüllülük ve mahviyet sâhibi olmaktır. Melâmette tevâzu kemâle ermiştir. Halk her zaman bu kemâli anlamayabilir. Esasen melâmet taşıdığı iç zenginliği gizlemek için giyilen bir elbise gibidir. Menkıbemizde tam da bunun örneğini görüyoruz. İbrâhim Edhem insanları eğlendirmek, onları neşelendirmek için bir zavallı rolünü kabullenmiştir. Böylece hem nefsini aşağılamış, hem de başkalarının hoşça vakit geçirmesine imkân sağlamıştır.

İnsan Sevgisi

İbrâhim Edhem'in insan sevgisiyle ilgili meşhur bir menkıbesi şöyledir:

O, yolda giderken bir sarhoşa rastlar. Adam yere yıkılmış, üstü başı perîşan, ağzı yüzü bulaşık ve kir pas içindedir, sarhoşluktan bu hâle gelmiştir. Onun, insan haysiyetiyle bağdaşmayacak bir şekilde, böyle bir görüntü içinde kalmasına gönlü râzı ol-

madığı için, gidip su getirir, sarhoşun elini yüzünü güzelce yıkar, üstüne başına çeki düzen verir ve uzaklaşır. Der ki:

-Yüce Allah'ın adını diline alan bir ağızı bulaşık olarak bıraksak saygısızlık olurdu.

Durumu görenler, ayıldığı zaman adama olup bitenleri anlatırlar. Meşhur bir zâhid olan İbrâhim b. Edhem'in sarhoş ağzı yıkamak gibi bu ince davranışı karşısında çok etkilenen o alkolik insan, tevbe eder ve bir daha içki içmemeye kesin karar verir. Bir müddet sonra İbrâhim rüyâsında Hak Taâlâ'nın şöyle bir hitâbıyla karşılaşır:

-Ey İbrâhim, sen bizim için bir ağız yıkadın, biz de senin için onun gönlünü yıkadık, yani ona tevbe nasîp ettik! (Attar, Age)

Evet insan yüce bir varlıktır. Eşref-i mahlûkattır. İnsanların çoğunun fıtratı temizdir. Kötülük ârızîdir. İnsana her zaman değer vermelidir. Günah işleyen kötülüğe bulaşan bir kimse tamâmen gözden çıkarılmamalıdır. Öylelerini defterden silip atarsak tekrar kazanmak nasıl mümkün olur? İnsanları reddetmek, kırmak, kovmak asla doğru bir davranış olmaz. Asıl olan yıkmak değil yapmaktır, kapıları açık tutmak, yol göstermek, onları kazanmak asıl güzel sonuçtur. İşte İbrâhim Edhem gibi Hak dostları bu yolu benimsemişlerdir.

7.

Hırsızın Namazı

Râbia-i Adeviyye kadın zâhid ve sûfîlerin en başında gelir. Milâdî 800 senelerinde vefat etti. Hayâtı baştan sona menkıbelerle süslüdür. Anlatılanlara göre samîmî ve coşkulu bir îman ve ruh dünyâsına sâhipti. Yoksul bir âileden gelmesi ve mâcerâlı hayâtı ona olan alâkayı artırmıştır. Bir bayan olarak daha çok ilgi odağı hâline gelmiş, Müslüman halk onu alabildiğine yüceltmiştir.

İslâm toplumlarında erkek hâkimiyetinin ağır bastığı kabul edilir. Buna rağmen Râbia-i Adeviyye'nin her devirde sempati ve hayranlıkla anılması dikkati çeken bir durumdur.

Râbia, Basra'da gelir dağılımının bozuk olduğu bir devirde hayat sürdü. Şehrin varoşlarında geçim sıkıntısı hat safhadaydı. Hırsızlık vak'aları çok görülüyordu. Râbia-i Adeviyye kendisi de maddî yoksulluk içinde birisiydi. Her nasılsa bir gün onun da evine bir hırsız girdi. Sağa sola sür'atle göz attı. Alıp götürmeye değer hiçbir şey yoktu. Sâdece eski bir ibrik vardı. Eli boş çıkıp gitmek üzereyken bir köşede kıvrılıp yatmakta olan ihtiyar Râbia uyandı ve şöyle seslendi:

- Akıllı biriysen eli boş olarak çıkıp gitmezsin.

Hırsız telâşlandı, yakalandım sandı. Ama gözleri loşluğa alışınca, sesin geldiği taraftaki ihtiyar kadını fark etti. Gene de korkuyla cevap verdi:

- Bir şey bulamadım ki, ne alayım ki? Râbia devam etti:

- Ey zavallı boş gitme, bak yanındaki ibrikte su var. Onunla abdest al, şu iç odada iki rekât namaz kıl da öyle çık. Bu takdirde her halde eli boş gitmiş olmazsın.!

Adam düşündü, ihtiyar kadının bu ilginç sözleri kendisine tesir etmişti. Zâten içinde küllenmiş bir inancı vardı. Çâresizlikten hırsızlık yapıyordu. Biraz tereddütten sonra ibriği yakaladı, heyecan ve telâşla abdest aldı ve namaz kılmaya başladı.

Râbia-i Adeviyye mutlu olmuştu. Engin ve zengin gönlünü ve ellerini açarak şöyle münâcatta bulundu:

- Ey Rabbim, Allah'ım bu adam evime geldi. Bende alacak bir şey bulamadı. Onu senin kapına gönderdim. Senin hazînen bol-

dur. Ne olur ondan merhamet ve lûtfunu esirgeme Allah"ım!

Namaza duran hırsızın dünyâsı değişmiş âdetâ içi yunup yıkanmış ve arınmıştı. Gene de tereddütleri vardı. İçten gelen istiğfar ve tövbelerle Hakk Taâlâ'dan bağışlanmasını diledi. Sonunda içi huzurla doldu.

Sabaha doğru adamın yanına gelen Râbia sordu:

- Geceyi nasıl geçirdin? Adam cevap verdi:

- Çok güzel, çok hayırlı bir şekilde. Allah senden râzı olsun. Yol gösterdin, ben de Hakk'ın huzûruna durdum. Bütün aczim ve kusurlarımla O'na el açıp yalvardım. O da beni kabul etti, şanına lâyık olanı yaptı. Günahlarımın silindiğini hissediyorum. Çünkü gönlüm ferahladı. Hakk Taâlâ bana muradımı ihsan etti. Artık ölsem de gam yemem! Adam teşekkür ederek o ferahlıkla ayrıldı.

Râbia arkasından memnuniyetle baktı, sonra kendine döndü. Ellerini gökyüzüne kaldırarak şu içten sözlerle mırıldandı:

- Ey yüceler yücesi Allah'ım. Sen ne kadar da lûtfu ve keremi bol bir Mâbudsun. Şu adamcağız kapında birkaç saat durdu, onu kabul ettin, bağışladın. Ben aciz kulun ise, ömrüm boyunca huzurunda bulunmaya çalıştım. Acaba sana makbul olabildim mi?

Bunun üzerine Râbia içini titreten ve mutluluğa garkeden bir hitap duydu:

- Ey Râbia onu senin şefkat dolu gönlün ve o güzel davranışın sebebiyle, senin yüzün suyun hürmetine kabul ettik! (Sofi Huri, Râbiatü'l-Adeviyye, s.66)

Bu olay birebir gerçekleşti mi bilemeyiz. Belki de daha basit cereyan etmiş ve halk muhayyilesi bunu zenginleştirmiştir, ama ne olursa olsun alınacak dersler önemlidir. Şöyle ki:

Hırsızlık son derece kötü bir şeydir. Ama hırsızlar da insandır. Hiçbir zaman tasvip edilmese de, bazen zarûretle bu yola başvuranlar çıkabilir. Bir vesîleyle onların da ıslah olması her zaman mümkündür. Eşkıyalık yol kesicilik yaparken, duydukları bir âyetle, bir ilhamla birdenbire yola gelen büyük insanlar vardır. Bunlar târihe mal olmuştur. Allah'ın yardım ve hidâyetinden hiçbir zaman ümit kesilmez.

Olayda Râbia-i Adeviyye'nin olgun ve yol gösterici tavrı da önemlidir. Bağırıp çağırmak tehdit ve itham edici olmak yerine şefkat ve merhametle davranarak adamı yumuşatmayı ve kazanmayı başarmıştır.

Hak Taâlâ samîmî pişmanlığı, içten gelen tövbeyi kabul eder. O'nun rahmet ve merhameti sonsuzdur. Bizden olumlu bir

hareket olsa yeter. Gerisini O tamamlar. Biz bir adım yaklaşsak, O on adım yaklaşır.

En önemlisi de Râbia-i Adeviyye'nin son sözleridir. Onca ibâdetine, zühd ve takvâsına rağmen Hakk Taâlâ'ya şöyle seslenir: "Acaba senin katında makbul bir kul olabildim mi?" Bu bize dînî hayâtımız için önemli bir ilkeyi hatırlatır: Beyne'l havfi verecâ. Yani korku ile ümit arasında olmak. Allah'tan korkmak ama O'ndan asla ümîdini kesmemek.

Şükür Sargısı

Râbia-i Adeviyye'den nakledeceğimiz ikinci menkıbe şöyle: Bir gün Râbia başına sargı sarmış bir adama rastladı. Adam üzgün mü üzgün, yüzünden düşen bin parça. Adama sordu:

- Başına bu sargıyı niçin sardın? Adam:

- Çok başım ağrıyor da ondan. Râbia:

- Sen kaç yaşındasın. Adam:

- 30 yaşındayım, dedi. Tekrar sordu:

- Ömrünün büyük bölümü baş ağrısıyla acıyla mı geçti? Adam "hayır" dedi.

Bunun üzerine Râbia ona şöyle seslenmekten alamadı:

- Be adam sen 30 sene sağlıklı bir hayat yaşadın. Ama bir gün olsun başına bir teşekkür sargısı sarmak aklına gelmedi. Şimdi ise bir gece ağrıdı diye kocaman bir şikâyet sargısını başına sarmış geziyorsun! (Attar, Tezkiretü'l-Evliyâ)

Ne yazık ki çoğumuz böyleyiz. Zayıf yaratılışlıyız. Sağlığın, çeşitli nîmetlerin pek farkına varmayız. O sırada şükretmek hatırımıza gelmez. Ama ne zaman ki sıkıntıya düşeriz, sıhhatimiz bozulur. Hemen sızlanmaya şikâyete başlarız. Oysa olgun müslümana düşen yoklukta da varlıkta da, sağlıkta da hastalıkta da Hakk'ı unutmamaktır. Hep şükür duygusu içinde bulunmaktır. Evet sıkıntılar, ağrılar olacaktır, ama beterin beteri vardır. Sabredersek sonunda biz kazançlı çıkarız.

Ağrımız sızımız ne kadar şiddetli olursa olsun velvele koparmamalıyız. Çevremizdekilere sıkıntı vermemeliyiz. Hastaya bakmak zordur. Hele bir de kaprisli ve sabırsız olursa daha da zorlaşır.

Kur'an-ı Kerim'de sabır sıkça övülür.

إن الله مع الصابرين

"Şüphesiz Allah sabredenlerle berâberdir."

وبشر الصابرين

“Ey Peygamber sabredenlere müjdele.”

8.

Hac Mı Yoksulu Gözetmek Mi?

(İbn Mübârek)

Abdullah b. Mübârek sekizinci asırda yaşamış bir büyük insandır. Tâbiin neslindendir. Âlim, zâhid, hadisçi ve savaşçıdır. Türk asıllıdır. Anadalu cihâdına katılmıştır. Pehlivan yapılı bir muhârip servet sâhibi bir tüccardır. Horasan-Merv bölgesinde yaşamıştır. Bilinen ve destansı bir hayâtı vardır. Onun iki menkıbesini anlatacağız. İlki şöyle:

Abdullah İbn Mübârek dostlarıyla birlikte hac yolculuğuna çıkmıştır. O devirde hac seferleri, kervanlarla, kona göçe yapılırdı. Günlerce sürerdi ve oldukça masraflıydı. Abdullah, varlıklı ve cömert bir kimseydi. Yanında bir dolu erzakla hizmetkârları vardı. Bir yerde konakladılar. Adamlarından birinin sevimli bir kekliği vardı, az önce ölmüştü. Ölü hayvanı konakladıkları mahalde çöplük gibi bir yere attı.

İbn Mübârek konaklama düzenine nezâret ediyordu. Orada bir küçük kulübe de vardı. O sırada şunu fark etti. Kulübenin kapısında bir kızcağız başını uzatıp bakıyor, tekrar bakıp geri çekiliyordu. Anlaşılan kimsenin görmeyeceği bir anı kolluyordu. Kervan halkı yerleşme telaşıyla koşturup durmaktaydı. Kızcağızın ne yapmak istediğini merak eden Abdullah biraz kenara çekildi. Bunu fırsat bilen kız koştu, çöplükteki keklik ölüsünü aldı ve çabucak kulübeye döndü. Üzerinde giyecek olarak bir peştamal vardı.

Durumu merakla izleyen Abdullah b. Mübârek bir hizmetçisine seslendi: "Git kulübenin kapısını çal ve o kızı buraya getir."

Kızcağız korku ve telâş içindeydi. Acaba bir suç mu işledim diye endişe duyuyordu. Önce onu teskin etti ve durumunu sordu. Kızın anlattıkları yürek parçalayıcıydı:

"Biz varlıklı bir âileydik. Babam öldü. Bir takım zâlim eşkıyâlar geldi. Elimizde ne varsa alıp götürdü. Annem de acıya dayanamadı vefat etti. Biz iki kardeş çar naçar kaldık. Ne yazık ki bu ölü hayvan etini yemekten başka çâremiz yoktu."

Abdullah sordu: "Size bakacak hiç kimse yok mu?" Kız, yok, deyince çok üzüldü, içi karardı. Hizmetkârına emretti: "Yanımız-

daki bütün erzâkı bu çocuklara bırakın." Para işlerine bakan adamına kaç paramız var diye sordu. Bin dînarları olduğunu öğrendi. Bunun "20 dînarını ayırın, bu Merv şehrine dönünceye kadar bize yeter. Paranın geri kalanını bu kızlara verin. Ayrıca güvenlik tedbirlerini de alın."

Abdullah İbn Mübârek'in emri yerine getirildi. Yanındakine sordular: "Olur mu öyle şey? Niçin hac yolculuğundan vazgeçtin?" Cevap muhteşemdir: "Şu yaptığımız iş bu seneki haccımızdan daha sevaplıdır."

İbn Mübârek'in bu yolculuğu muhtemelen nâfile, yâni fazladan sevap için yapılacak bir hac için idi. Öyle bile olmasa çâresiz kimselere yardım gibi son anda çıkan zarûrî bir durum dolayısıyla haccını tehir edenlere dâir başka örnekler de vardır. Bu son derece fazîletli, erdemli bir harekettir.

Şuurlu bir müslüman için sosyal sorumluluklar en az ibâdetler kadar önemlidir. Mü'minler bir binanın yapı taşları gibidirler. Aralarında dayanışma ve yardımlaşma harcı bulunmalıdır ki bina sağlam olsun.

Şehirleşme arttı. Sağlıklı bir büyüme içinde değiliz. Gelir dağılımı bozuk. Köyden şehre göç plansız ve başıboş gelişiyor. Büyük şehirlerin varoşlarında metruk binâlarda üst üste yaşayan pek çok muhtaç insan var. Kimi bilgisizlikten, kimi ekonomik krizlerden dolayı sağa sola savrulmuş durumdadır. Devletimiz elinden geldiğince bunlara imkânlar sunmaya çalışıyor. Ama hepsine yetişemiyor.

Burada yoksulluk edebiyatı ve duygu sömürüsü yapmak niyetinde değiliz. Ama şu bir gerçektir ki yeterince beslenme, giyinme ve barınma imkânından mahrum bir çok insanımız vardır. Semt pazarlarının dağılma vaktinde oralara bir uğrayacak olursak, sebze meyve artıklarından evine erzak toplamaya çalışan yoksul insanlar göreceğiz. Mecbur olmasalar herhalde böyle yapmazlar. Bunları bile bile defalarca hac ve umre yolculuğuna çıkmak müslümana yakışmaz. İmkânı olanlar biraz zahmete girerek çâresizlik içindekileri araştırıp bulmalı ve gerekli yardımı yapmalıdır. (Bk. Himmet Konur, İnsana Yolculuk)

Bir hadîs-i şerif: "Çıplak bir mü'mini giydiren kimseyi Allah cennet giyecekleri ile mükâfatlandıracaktır." (Tirmizî, Kıyâme, 18, 41) Yûnus nazma çekmiş:

Bir miskini gördün ise bir eskice verdin ise
Yarın anda karşı gele Hak libâsın giymiş gibi

"Sözünüzde Durunuz"

İbn Mübârek'in bir muhârip, iyi bir savaşçı olduğunu söylemiştik. Eskiden muharebeyi kızıştırmak için, önce namlı muharipler ortaya çıkar karşılıklı vuruşurlardı. Onun için bu mübârezelere gözü pek, güçlü ve usta savaşçılar çıkarılırdı. Karşılıklı meydan okuma ve vuruşmalardan sonra asıl muharebe başlardı. Şimdi anlatacağımız olay muhtemelen böyle bir dövüşme sahnesinde cereyan etmişti.

İbn Mübârek bir keresinde iri yarı bir kâfirle cenk ediyordu. Uzun süre vuruştular yenişemediler. İran topraklarında eskiden Mecûsiler yani ateşe tapanlar yaşardı. Bu adam da mecûsi biriydi. İbâdet vakti gelmişti, İbn Mübârek'ten mehil istedi, anlaştılar vuruşmaya ara verdiler. Adam dini gereği güneşe secde edince İbn Mübârek'in kanına dokundu, bir ara kılıcına davrandı ve onu öldürmek istedi. Ama tam bu sırada gaipten bir ses işitti:

وَأَوْفُوا بِالْعَهْدِ إِنَّ الْعَهْدَ كَانَ مَسْؤُولاً

diyordu. Yani: "Ahde vefâ ediniz, verdiğiniz sözde durun, şüphesiz kişi verdiği sözden sorumludur."

Bunun üzerine İbn Mübârek niyetinden vazgeçti. Mecûsi durumu fark etmişti. İbâdetini bitirince sordu: Yapmayı düşündüğün şeyden neden vazgeçtin? O da işittiği sesi anlattı. Bunun üzerine mecûsi dedi ki: Ne iyi Rab, düşmanı için dostunu tekdir ediyor! Sonra derhal müslüman oldu ve güzel bir İslâmî hayat yaşadı. (Kuşeyrî Risâlesi)

Abdullah İbn Mübârek'in işittiği sözler İsrâ Sûresi'nin 34. âyetinde yer alır. O âlim bir kimseydi. Kur'an'ı iyi bilirdi. Verilen sözde durmak gerektiğini de biliyordu. Ama belki savaş heyecanıyla gayret-i dîniyyesinin ağır basmasıyla öyle davranmış olabilir. Fakat her şeyin üstünde olan ilâhî güç kendini îkaz etmiş, o da sözünde sâbit kalmıştır.

Bizim ahlâk anlayışımızda verilen söz Allah'a verilmiş sayılır. Her hal ve şartta sözünde durmak, o sözün îcâbını yerine getirmek insanca ve müslümanca davranışın bir gereğidir.

9.
Sâdece Allah'tan İstemeli

(Zünnûn-ı Mısrî)

Zünnûn-ı Mısrî dokuzuncu asırda yaşadı. Hareketli, cezbeli ve dağdağalı bir hayat sürdü. Düşüncelerini hazmedemeyenler tarafından halîfeye şikâyet edildi. Sorgulama sonucu izzet ve ikramla geri döndü. Şöyle bir menkıbesi vardır. Kendisinden dinleyelim:

"Gençlik yıllarımda, dağlık bir yerde geziyordum. Beklemekte olan bir takım insanlar gördüm. Çoğu hasta ve zayıftılar. Orada neden beklediklerini sordum. Dediler ki: Şu karşıki mağarada âbid ve sâlih bir zat vardır. Yılda bir defa dışarıya çıkar, hastalara nazar eder, duâ ve niyazda bulunur. Hastalar da iyileşir. Onun çıkmasını bize duâ etmesini bekliyoruz.

Doğrusu merâkımı çekti. Söylenenleri bizzat görmek için ben de beklemeye başladım. Bir müddet sonra bahsedilen kişi mağaranın ağzında göründü. Zayıf, benzi sarı, gözleri çukurlaşmış, fakat heybetli biriydi. Esrarengiz bir görünüşü vardı. Etrafa biz göz gezdirdi. Kendini bekleyen hastalara yakından baktı. Yüzünü göğe çevirdi, ellerini açtı, bir süre duâ etti. Hastaların çoğunun iyileştiği fark edildi. Hayretler içinde kalmıştım. Koştum, yanına vardım, eteğine yapıştım. Dedim ki:

- Ey sâlih insan, bu adamların maddî hastalıklarını iyileştirdin. Allah senden râzı olsun. Ne olur benim mânevî hastalığımı da tedâvî eder misin? Bana hışımla baktı ve şöyle dedi:

- Ey Zünnûn çek elini eteğimden! Hak Taâlâ azamet zirvesinden bakıp durmaktadır. Allah'ın seni gördüğünü bilip durduğun halde, O'nu bırakıp benim eteğime mi yapışıyorsun. Bırak, sonra ikimiz de helâk oluruz."

Doğrusu şaşırtıcı ve ibretli bir olay. Dînimizde bazı hastalıklar için okumaya başvurulabilir. Buna "rukye" denir. Kur'an ve hadiste Allah'a sığınma, okuyup üfleme ve duâ etme yoluyla ruh ve beden sağlığının korunmasına yönelik tavsiye ve işâretler vardır. Bütün bunların daha çok psikolojik destek sağladığını bilmek gerekir. Bedenî hastalıkların tedâvisinde bile hastanın psikolojik durumu önemlidir.

Bazı psikolojik hastalıklarda ise okumanın faydasını inkâr doğru olmaz. Onun için şifâyı Allah'tan bekleyerek, güvenilir kişilerden okunma ve duâ talebinde bulunmanın sakıncası yoktur. Denize düşen yılana sarılır misâli, her kesimden pek çok insanımızın şifâcı, medyum, cinci gibi kimselere koştuğu görülür. O tür kimselerin çoğu da kazanç peşindedir.

Her nevi hastalık için başvurulacak yer, öncelikle uzman hekim olmalıdır. Bu arada mânevî tatmin için okunma talebinde de bulunulabilir. Ne olursa olsun şifâ Allah'tandır. Hz. Peygamber'in şöyle duâ ettiği bildirilir: "Ey sıkıntıları gideren Allahım şifâ ver. Ey Şâfi, senden başka şifâ veren yoktur" (Buhârî, tıb, 48. Ayrıntılı bilgi için bk. DİA "rukye" maddesi).

Anlattığımız olayda asıl üzerinde durulması gereken nokta, o esrârengiz kişinin Zünnûn'a "Çek elini eteğimden, Allah'ı bırakıp da benden mi medet bekliyorsun!" demesidir. Buradan her insanın seviyesine göre davranması gerektiği sonucunu çıkarabiliriz. Orada avamdan olan insanlar yaşlı zatın duâsıyla şifâ aramaya gelmiş olabilirler. İrfan sâhipleri ise her şeyi doğrudan Allah'tan isterler.

Tasavvuf kültüründe "Ebrârın hasenâtı mukarrebûnun seyyiâtıdır" diye bir söz vardır. Anlamı şu: Ebrar yani "iyiler" seviyesinde olanlara göre makbul sayılan şeyler; mukarrebûn yani "Allah'a yakın" olanlara göre bir tür noksanlıktır. Meselâ ilkokul ikinci sınıftaki bir çocuk parmak hesabıyla toplama işlemi yapabilir. Bu onun için bir başarıdır. Ama lise sınıflarında hâlâ parmaklarını sayarak toplama yapıyorsa, bu onun için ciddi bir noksanlıktır.

Şu hadîs-i şerif de bu menkıbeye açıklık getirebilir: Asr-ı saâdette epilepsi yani sar'a hastası bir kadın vardır. Bir gün Peygamberimiz'den ricâda bulunur, Ya Resûlüllah duâ etseniz de bu hastalığım geçse, der. Resûl-i Ekrem'in cevâbı:

-Olabilir, bu konuda duâ ederim; ancak buna sabredersen daha iyi olur. Kadın:

-Sabrederim, fakat sara nöbeti sırasında üstüm başım açılıyor, sonra bu bana üzüntü veriyor.

Peygamberimiz bu yönde duâ buyururlar ve nöbet sırasında kadın daha sâkin oluyor, üstü başı açılmıyor. (Müslim, birr, 54)

Köşkteki Kadın

Zünnûn Mısrî'nin mânevî olgunlaşma yolunda epey sınavlar geçirdiği anlaşılıyor. Bir gün nehir kenarında abdest almaktadır.

Bazı psikolojik hastalıklarda ise okumanın faydasını inkâr doğru olmaz. Onun için şifâyı Allah'tan bekleyerek, güvenilir kişilerden okunma ve duâ talebinde bulunmanın sakıncası yoktur. Denize düşen yılana sarılır misâli, her kesimden pek çok insanımızın şifâcı, medyum, cinci gibi kimselere koştuğu görülür. O tür kimselerin çoğu da kazanç peşindedir.

Her nevi hastalık için başvurulacak yer, öncelikle uzman hekim olmalıdır. Bu arada mânevî tatmin için okunma talebinde de bulunulabilir. Ne olursa olsun şifâ Allah'tandır. Hz. Peygamber'in şöyle duâ ettiği bildirilir: "Ey sıkıntıları gideren Allahım şifâ ver. Ey Şâfi, senden başka şifâ veren yoktur" (Buhârî, tıb, 48. Ayrıntılı bilgi için bk. DİA "rukye" maddesi).

Anlattığımız olayda asıl üzerinde durulması gereken nokta, o esrârengiz kişinin Zünnûn'a "Çek elini eteğimden, Allah'ı bırakıp da benden mi medet bekliyorsun!" demesidir. Buradan her insanın seviyesine göre davranması gerektiği sonucunu çıkarabiliriz. Orada avamdan olan insanlar yaşlı zatın duâsıyla şifâ aramaya gelmiş olabilirler. İrfan sâhipleri ise her şeyi doğrudan Allah'tan isterler.

Tasavvuf kültüründe "Ebrârın hasenâtı mukarrebûnun seyyiâtıdır" diye bir söz vardır. Anlamı şu: Ebrar yani "iyiler" seviyesinde olanlara göre makbul sayılan şeyler; mukarrebûn yani "Allah'a yakın" olanlara göre bir tür noksanlıktır. Meselâ ilkokul ikinci sınıftaki bir çocuk parmak hesabıyla toplama işlemi yapabilir. Bu onun için bir başarıdır. Ama lise sınıflarında hâlâ parmaklarını sayarak toplama yapıyorsa, bu onun için ciddi bir noksanlıktır.

Şu hadîs-i şerif de bu menkıbeye açıklık getirebilir: Asr-ı saâdette epilepsi yani sar'a hastası bir kadın vardır. Bir gün Peygamberimiz'den ricâda bulunur, Ya Resûlüllah duâ etseniz de bu hastalığım geçse, der. Resûl-i Ekrem'in cevâbı:

-Olabilir, bu konuda duâ ederim; ancak buna sabredersen daha iyi olur. Kadın:

-Sabrederim, fakat sara nöbeti sırasında üstüm başım açılıyor, sonra bu bana üzüntü veriyor.

Peygamberimiz bu yönde duâ buyururlar ve nöbet sırasında kadın daha sâkin oluyor, üstü başı açılmıyor. (Müslim, birr, 54)

Köşkteki Kadın

Zünnûn Mısrî'nin mânevî olgunlaşma yolunda epey sınavlar geçirdiği anlaşılıyor. Bir gün nehir kenarında abdest almaktadır.

Civarda da bir köşk vardır. Köşkün balkonunda bir kadın bulunmaktadır, süslü, güzel giyimli ve alımlı bir kadındır. Zünnûn bir süre ona bakmaktan kendini alamaz. Dayanamaz "Kimsin sen?" diye sorar. Hiç beklemediği bir cevapla karşılaşır:

- Ey Zünnûn, benim kim olduğum önemli değil. Asıl sen kimsin? Uzaktan görünce seni âlim biri sanmıştım. Biraz yaklaşınca her halde ârif bir kimse olmalı diye düşündüm. Gelip bana soru sormaya kalkınca bunların hiçbiri olmadığını anladım. Şaşıran Zünnûn "Nasıl yani?" diye sorar. Kadın devam eder:

- Eğer âlim birisi olsaydın hiç tanımadığın bir kadına bakmazdın. Nâmahremin olan birine o kadar dikkatle bakılmaması gerektiğini bilirdin. Ârif olsaydın zaten benim varlığımı bile fark etmezdin, Hak'tan başka hiç kimseyi görmezdin. Demek ki sen, câhil, Hakk'ı bilmez, sıradan biriymişsin.

Zünnûn ilâve eder: "Kadın sonra kayıplara karıştı, görünmez oldu. Kim bilir belki de insandan başka bir varlıktı ve sırf beni îkaz için görünmüştü. Benim hamlığımı yüzüme vurdu. Ondan sonra içime bir ateş düştü. Daha çok Allah yoluna sarıldım."

O kadın gerçek bir şahıs da olabilir, Zünnûn'un tahmin ettiği gibi hayâlî de olabilir. Önemli olan olayın mesajıdır. Burada "ilim" ve "irfan" kavramı dikkati çekiyor. "İlim"; tahsil edilen, kitaplardan öğrenilen bilgidir. Olgunlaşma yolunda ilk basamaktır. Doğru olanı, güzeli, yapılması gerekeni, emir ve yasakları ilim yoluyla öğreniriz. Bilmek bilmemekten dâima iyidir.

"İrfan" ise bilginin yaşanır hâle gelmesi, içselleştirilmesidir. İrfan, ilmin daha üst seviyesidir. Allah'ın varlığını, birliğini ilim yoluyla öğreniriz. Âlim bilen demektir. Bunun irfan boyutu ise, Allah'ı içimizde, dışımızda, her yerde ve her zaman hâzır ve nâzır hissetmek ve ona göre davranmaktır. Ârif, bildiğini yaşayandır. Her yerde her zaman kendini Allah'ın huzurunda hisseden ve O'ndan başka gerçek varlık görmeyendir.

"Sen Çaldın!"

Zünnûn Mısrî'nin asıl adı Sevban'dır. Zünnûn onun lakabıdır, ama asıl isminin önüne geçmiştir. Ona bu lakabın verilmesiyle ilgili şöyle bir menkıbe anlatılır:

Az önceki olaydan sonra Zünnûn yerinde duramaz olur. Kendini yollara vurur. Sâhile doğru yürümeye başlar. Nihâyet bir gemiye biner, niyeti uzaklara gitmektir. Balkonda gördüğü güzel kadının sözleri ve îkazları onu çok etkilemiştir. Acaba nasıl ârif

olabilecektir? Gemide bir köşeye büzülür, içine kapanır, derin bir tefekkür ve murakabeye dalar.

Bir gün, gemide bir tüccarın çok kıymetli mücevheri kaybolmuştur. Sağa sola bakarlar bulamazlar. Gemi halkını sorgulamaya başlarlar. Bir telâş, bir kıyâmet alıp gitmektedir. Bütün bunlardan Zünnûn'un haberi bile olmaz. O köşesinde büzülmüş kendi derdiyle meşguldür. Birisi onun farkına varır, basar nârayı: "İşte hırsız burada! Bakın nasıl da saklanmaya çalışıyor."

Herkes Zünnûn'un başına üşüşür. Ne yazık ki bir tanıdığı da yoktur ki onu savunsun. Çok sıkıştırırlar, "Çaldığın mücevheri vermelisin" diye bağırırlar. Zünnûn "Ne mücevheri, hiçbir şeyden haberim yok, hayır ben almadım.." dese de sesini bile duyuramaz . Onu hırpalarlar, neredeyse linç edecek noktaya gelirler.

Çâresiz ve kimsesiz Zünnûn can korkusu hissetmeye başlar. Onu güvertenin kenarına kadar sürüklemişlerdir. Bütün varlığıyla Hakk'a sığınır. "Ya Rabbi, sen bilirsin artık!" der. Bu sırada denize ümitsizce nazar etmektedir. O da ne! Ânîden suyun üzerinde birçok balık belirir. Her birinin ağzında bir mücevher vardır. Zünnûn elini uzatır, balıkların ağzındakilerden birini alır ve "Alın mücevherinizi" der.

Gemi halkı şaşkına dönmüştür. Ondan özür dileyip eline ayağına kapanırlar. "Aman biz ettik sen etme, ne olur bizi bağışla, affet bizi", diye yalvarırlar.

Bu olaydan sonra artık herkes ona "Zünnûn" demeye başlar. Arapça'da "nûn" balina cinsinden bir balık demektir. "Zünnûn" ise balık sâhibi, balıklara hükmeden anlamına gelir. (Tezkiretü'l-Evliyâ)

Evet, "Kul bunalmayınca Hızır yetişmezmiş" denir. Kültürümüzde "Allah kırık kalblilerin yanındadır" diye bilinir. Ayrıca topluluk hâlet-i rûhiyesi kontrolsüzdür, bazen linç psikolojisine dönüşebilir. Ve ne yazık ki her mazlum Zünnûn'un şansına sâhip olamaz. Her zaman böyle kerâmet zuhur etmez.

Bu vesîleyle şu hadîs-i şerîfi hatırlatalım. Peygamberimiz şöyle buyurur: "Allah bu ümmete, zayıf ve mazlumların duâları, niyazları ve ihlâsları yüzsuyu hürmetine zafer ve yardım nasib eder. Zayıf ve mazlumlara dikkat edin. Şüphesiz siz içinizdeki zayıf ve mazlumlar hürmetine rızık ve zafer bulmaktasınız" (Neseî, cihad, 43)

10.
Şükrün Tövbesi

Bu defa Serî es-Sekatî'nin menkıbelerinden bahsedeceğiz. Serî dokuzuncu yüzyılda yaşamış bir büyük velîdir. Meşhur Cüneyd-i Bağdâdî'nin hocasıdır. Bağdat'ta yaşadı, geçimini ticaretle sağlıyordu. Müşteri tenha iken dükkânının kapısına bir perde çeker, içeride namaz kılardı.

Bir gün Lükam Dağı'ndan bir ziyâretçisi geldi. Dağdaki falan Pîr'in size selâmı var, dedi. Serî sordu.

- O Pîr hep dağda mı ikamet ediyor? Meşgul olduğu bir işi yok mudur? Doğru olan şudur: İnsan çarşı pazarda işini gücünü yapmalı, ama bir an bile Hak Taâlâ'dan gafil olmamalı.

Din ve dünyâ işlerini dengede tutmada ideal olan ölçü budur. Daha sonraki gönül adamları bu anlayışı şöyle formüllendirmişlerdir: "El işte gönül Hak'ta olmalıdır."

Düzgün bir mânevî hayat sürmek için, halktan ayrı yaşamayı ve sürekli inzivâyı seçmek bir tercihtir, ama ideal değildir. Ölçüyü sevgili Peygamberimiz koymuş: "İnsanlar içine katılıp onların ezâ ve cefâsına katlanan mü'min, kenara çekilip sıkıntılara muhâtap olmayan mü'minden daha hayırlıdır." (Tirmizî, Kıyâme, 55)

Gösterişten inzivâya

Serîyy-i Sekatî'nin az önceki tavsiyesiyle çelişkili gibi görünen başka bir beyânı daha vardır. Şöyle nakledilir: Zamânın devlet başkanının Ahmed adında bir yakını, bir nedîmi vardı. Fevkalâde muazzam bir gösterişle, maiyetindeki hizmetkârları ve kulları ile şehirde dolaşırdı. Bir gün Serî'nin bulunduğu yerin civârından geçiyordu. Onun adını ve şöhretini duymuştu. "Gelin, dedi, şu zâtın meclisine varalım. Gerekli gereksiz bir çok yere gidiyoruz. Bir de ona uğrayalım. İçimden bir duygu onu arzu ediyor."

Seriyy-i Sekatî'nin konuştuğu yere geldiler. Tam o sırada şu sözleri söylemekteydi:

- Varlıklar içinde insandan daha zayıf biri yoktur. Allah'a karşı ondan daha isyankâr olanı da yoktur. Aslında insan iyi de

olabilir, kötü de. Eğer iyi olursa mânen o kadar yükselir ki, ona melekler bile imrenir. Şâyet kötü olursa, fenâlıkta o kadar ileri gider ki, şeytan bile ondan nefret eder. Tuhaf olan şu ki, bu kadar aciz olan insan oğlu nasıl olur da yüceler yücesi Ulu Allah'a karşı gelir!

Ahmed o değilden bu meclise uğramıştı. Ama Serî'nin sözleri ona çok tesir etti. Ağlaya ağlaya kendinden geçti. Yiyip içmeden kesildi. Ertesi gün yalnız olarak, bu defa yürüyerek sohbet meclisine geldi, mahzundu. Üçüncü gün aynı şekilde tekrar geldi. Sohbet sonrasında Seriyy-i Sekatî'ye şöyle dedi:

-Ey üstad, sözlerin benim gönlüme işledi ve beni dünyâdan soğuttu. Şimdiye kadarki debdebeli ve ihtişamlı hâlimden çok utanır oldum. Halktan uzaklaşıp inzivâya çekilmek istiyorum. Bana dervişlerin yolunu anlatır mısın? Serî sordu:

- Tarîkat yolunu mu istiyorsun şerîat yolunu mu? Ahmed;

- Her ikisini de bana açıkla dedi. Serî:

- Umûmun, çoğunluğun yolu şudur: Beş vakit namazını cemaatle kılmaya çalışır, malın varsa zekâtını verirsin. Seçkinlerin yolu ise şöyledir: Bütün dünyâdan ayağının altında çiğnercesine ilgini kesersin. Dünyanın süsü ve debdebesiyle meşgul olmazsın. Dünyâ varlığının tamamını sana verecek olsalar bile kabul etmezsin.

Sonra Ahmed sahrada inzivâya çekildi. (Tezkiretü'l-Evliyâ)

Bir evvelki olayda geçen ifâdeyle bu ikincisi arasında bir çelişki yoktur. Anlaşıldığına göre Seriyy-i Sekatî, insanların özel durumlarına ve iç hallerine göre öğütler vermektedir. Lükam Dağı'nda inzivâya çekilen kimse, yaptığının iyi bir şey olduğunu sanıyordu. Serî onu halkın içine çağırarak, eksiklerini görmesini istemişti.

İkinci şahıs Ahmed ise, mevkiinin ve maddî imkânlarının esiri olmuştu. Onu da bundan kurtarmak istedi.

Ayrıca unutmamalıyız ki dünyâdan kesilmesi gereken ilgi, gönül ilgisidir. Yoksa bilfiil işle güçle uğraşmamak değildir. İşimiz gücümüzü, kazancımızı en iyi şekilde yoluna koymalı, fakat bütün bunları kalbimize kadar sokmamalıyız. El işte gönül Hak'ta olmalı.

Ticârette Kâr

Serîyy-i Sekatî'nin geçimini ticaretle sağladığını söylemiştik. Onun bir ölçüsü vardı, alış verişte yüzde beşten fazla kâr yapmazdı. Bir keresinde 60 dinara bâdem aldı. Kısa süre sonra

bâdem fiyatları birden yükseldi. Bir simsar geldi. Bâdem almak istedi. Serî olur dedi. Simsar fiyatını sordu. "63 dinar" dedi. Simsar şaşırdı. "Bugün bu bâdemin değeri 90 dinar, neden bu kadar aşağı veriyorsun?" dedi. Serî'nin cevabı şöyle oldu:

- Prensip olarak benim koyduğum kâr oranı yüzde beştir. Baştan beri böyle alır böyle satarım. Hamdolsun bu kadar kazanç bana yetiyor. Şimdi de bu ölçümden vazgeçmek istemiyorum.

Simsar şaşırmıştı ve etkilenmişti. O günkü piyasa değerinin altında satmak istemediği için bâdemi almaktan vazgeçti. (Tezkiretü'l-Evliyâ)

İşte gerçek ticârî ahlâkın örneği. Mal arzının az olduğu zamanlarda ve enflasyon dönemlerinde fiyatların birden yükseldiğini görürüz. Fırsatçılar bu gibi hallerde maalesef insâfı elden bırakır, aşırı kârlara tamah ederler.

Ticâret ekonomik hayâtın vazgeçilmez bir unsurudur. Bir tür kamu hizmetidir. İnsanların ihtiyâcı olan maddeleri onlara sunmak bir hizmettir. Elbette bunun bir getirisi olacaktır. Mâkul kâr oranlarını aşmak ahlâkî değildir. Peygamberimiz doğru ve ahlâklı ticâret adamını över.

Ticâret ne kadar makbulse, ihtikâr o kadar kötüdür. İhtikâr bir malı azalıp kıymet kazanması için ve daha pahalı satmak maksadıyla saklamak, bekletmek demektir. Peygamberimiz şöyle buyurur: "Piyasaya mal süren rızıklanmış, ihtikâr yapan ise lânetlenmiştir." (İbn Mace, Ticaret, 6)

İslâmî kurallara göre alış verişte sâbitlenmiş bir kâr oranı yoktur. Fiyatlar serbest piyasa şartlarına göre oluşur. Ölçü, insaf ve ahlâk dâiresinde insanın kendi içinde olmalıdır. Kâr oranı sâbit değilmiş diye bunu alabildiğine arttırmak ahlâkî olmaz. Fetvâya göre değil takvâya göre hareket etmek olgunluk gereğidir.

Şükürden Tövbe

Hak dostlarının hayâtında bencilce duygulara asla yer yoktur. Olgun müslüman "Kendisi için sevip istediği bir şeyi mü'min kardeşi için de istemek"le görevlidir. Serî es-Sekatî'de bu inanışın müstesnâ bir örneği görülür. Kendisinin ticaretle de meşgul olduğunu söylemiştik. Bir gün şöyle der:

- Bir keresinde "elhamdülillâh yani (Allah'a hamd olsun)" dediğim için otuz yıldır tövbe istiğfar ediyorum, Allah'tan af diliyorum. Sorarlar:

- Nasıl olur, elhamdülillâh demek güzel bir şey, neden tövbeye sebep olsun ki? Anlatır:

- Bir gece Bağdat çarşısında bir yangın çıkmıştı. Herkes yollara düşmüş, telâşla o tarafa koşuyordu. Ben de aralarındaydım. Birisi karşıma çıktı:

- Müjde dedi, senin dükkân kurtuldu, yangın yön değiştirdi. Sevinmiştim. O telaş içinde "elhamdülillâh" dedim.

Hemen akabinde pişmanlık duydum. Bunca konu komşunun zararını unutup yalnızca kendimi düşünerek bu sözü söylemiştim. İşte bu bencilce duygulardan dolayı, otuz yıldır tövbe istiğfar ediyorum. (Kuşeyrî Risâlesi)

Serî-i Sekatî'nin bu davranışı ne kadar ibret vericidir. Dînin ve ahlâkın içselleştirilmesi tam da budur. Ne yazık ki sıkıntı ve felâket anlarında daha bir bencil oluruz. Allah korusun, bir yangın, bir deprem olsa ilk önce kendi canımızı kurtarmayı düşünürüz. İzdihamlı zamanlarda otobüse, trene, vapura önce kendimiz binmeye çalışırız. Bir şey dağıtılırken en önde biz olmak isteriz.

Bunlar son derece beşerî davranışlardır. Ama sıradan insanın hâlidir, olgun insanın değil, ahlâkî kemâle ermiş insanın değil. Olgun insan başkalarını kendine tercih eder. Kur'an-ı Kerim'de böyleleri

وَيُؤْثِرُونَ عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ

"Kendileri muhtaç bile olsalar başkalarını kendilerine tercih ederler." diye övülür (Haşr 59/9).

Meselenin bu sâdece maddî boyutudur. Mânevî yönü ise daha bir derinliklidir. Serî-i Sekatî gibiler, bir felâketten kurtulunca yalnızca kendini düşünürek "elhamdülillâh" dedikleri için ömür boyu istiğfar ederler.

Bu satırların tashîhini yaptığım günlerde Japonya'da 8.9'luk deprem ve tsunami felâketi olmuştu. Televizyon ekranlarında acıklı manzaralar ve yer yer toplanma bölgelerine getirilmiş felâketzede Japonlar görünüyordu. Bir köşe yazısında şu değerlendirmeler yer alıyordu:

"Sâdece bizim TV'ler değil, yabancı TV'ler de dikkat çekiyor: Japonlar korkunç bir felâketin içindeler, fakat dükkânlara, marketlere saldırıp yağma yapmıyorlar. Aç ve susuz insanlar hükûmetin dağıttığı küçük pirinç paketleriyle birkaç şişe su için saatlerce kuyrukta bekliyorlar, kavga etmiyorlar. Polis copu da jandarma dipçiği de yok. Yerleştirildikleri tesislerde tıkış tıkış yatıp kalkıyorlar, itişip kakışma yok. TV'leri izliyorlar, nasıl söylenirse

öyle hareket ediyorlar." (Taha Akyol, "Japon Kültürü" Milliyet, 15 Mart 2011)

11.
Harakanî Menkıbeleri

(Sabır gösteren aslana biner)

Ebü'l-Hasan Harakanî, Horasan bölgesinde Bistam'da doğmuş bir velîdir. Coşkulu sözleriyle meşhurdur. Bâyezid-i Bistâmî yolunda giden biridir. Onun gibi coşkun taşkın bir mizaca sâhiptir. 1033 yılında vefat etmiştir. İbn Sînâ ve Gazneli Mahmud'un onu ziyârete geldiği söylenir. Attar ve Mevlânâ gibi şahsiyetleri etkilemiştir.

Bizim için önemli olan tarafı, Kars ilimizde Harakanî'nin bir türbe veya makamının bulunmasıdır. Menkıbelerin zaman kaydından, zamanla bağımlı olmaktan uzak bulunduğunu biliyoruz. Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi'nde Harakanî'ye dâir ilgi çekici bir olay yer alır.

Târihimizde Lala Mustafa Paşa (ö. 1580) isimli bir devlet adamı vardır. Uzun yıllar Osmanlı İmparatorluğu'nun birçok bölgesinde önemli hizmetler görmüştür. Erzurum'da Konya Ilgın'da, Lefkoşe'de, Magosa'da, Mekke ve Medîne'de yaptırdığı külliyeler ve hayır hizmetleri vardır. İşte bu becerikli ve hayırsever devlet adamı, Kars kalesinin de tâmirini yaptırdı ve bu inşaat 1579 yılında tamamlandı. Evliyâ Çelebimiz burada devreye girmektedir. Anlattığına göre olay şöyledir:

Kars kalesinin tâmir ve yenilenmesi sırasında asker arasında iyi halli, hâfız-ı Kur'an birisi, sâlih bir rüyâ görür ve bunu Lala Mustafa Paşa'ya anlatır. Asker rüyâsında şunu görmüştür: Zayıf vücutlu, yaşlı birisi: "Bana Ebû'l-Hasan Harakanî derler, benim makamım bu yerdedir, bir alâmet, bir işâret istersen ayağının ucunda bir derin çukur vardır. Onu kazarsan orada garip bir şey göreceksin." der.

O sâlih gazi bu rüyâsını kumandana bildirince; derhal emir verilir, işçiler işâret edilen yeri kazarlar. Çukurun içinde dört köşe, kırmızı somaki mermerden yapılmış bir lâhide ulaşırlar. Baş ucundaki mermerde hüsn-i hatla şu yazılıdır: "Menem şehîd-i saîd Harakanî" (Kutlu şehit Harakanî.. İşte o benim) Gaziler mermeri tekbir ve tevhidle kaldırırlar, kabir ortaya çıkar. Harakanî'nin yaralı pazusuna sarılı bez ile, sırtındaki hırkasının bile

henüz çürümediği görülür. Vücudunun sağ tarafındaki yarası da hâlâ kanamaktadır. Gaziler yine tekbirlerle kabri kapatırlar. Kalenin içine ilk olarak Lala Mustafa Paşa tarafından Harakanî adına bir tekke ile bir câmi yaptırılır. (Bk. Evliyâ Çelebi, Seyahatnâme, C. II, s. 167-168, YKY, İstanbul, 1999)

Evliyâ Çelebi'nin anlattığı bu hâdise daha sonra yaygınlık kazanır. Kars çevresinde Harakanî'nin Kars'ın fethine katıldığı ve burada şehit olduğu şeklinde bir menkıbenin doğmasına yol açar. Kars'ın Kağızmankapı semtinde Harakanî'nin makam türbesi günümüzde de önemli bir ziyâret yeridir. Kars ve çevresinin rûhâniyet ve mâneviyet katan merkezlerden biridir. (bk. DİA "Harakanî" maddesi, c.16)

Târihe bakacak olursak ilk İslâm fetihleri esnasında Kars'ın bir bölümü Arapların eline geçse de, kesin hakimiyet 8.yüzyılda gerçekleşti. Sultan Melikşah zamanında Selçuklu hâkimiyetine girdi (1080). Kars'ın târihte sık sık el değiştirdiği görülür. Harakanî'nin kabrinin kendi doğduğu yerde olduğu da söylenir. Elimizde herhangi bir yazılı belge bulunmamakla birlikte Harakanî'nin Kars'a yapılan Müslüman seferlerinden birinin içinde yer alması, ihtimalden uzak değildir. Öyle olmasa bile İslâm velîlerinden bazılarını birden çok yerde makamları bulunur. Asıl kabirleri bir tânedir, fakat farklı yerlerde makamları bulunmaktadır. Bunun bir zararı da yoktur; târihçi, bulabildiği belgeler ölçüsünde doğru târihî bilginin peşinde olacaktır. Öbür taraftan menkıbeler ve halk inançları da varlığını sürdürür. Böylece bir kültürün, bir manevî birikimin nesilden nesle taşınması gerçekleşmiş olur.

Harakanî'nin kabrinde, cesedi bozulmamış ve yarasından kan akar vaziyette durmasına ne diyebiliriz. Şehitlerin âbid ve sâlih kişilerin, seneler sonra bir şekilde kabirleri açılınca cesetlerinin bozulmamış olduğuna dâir birçok hikâyeler anlatılır. Normal şartlarda belli bir süre geçtikten sonra toprak altındaki cesedin çürümesi tabiidir. Çürümemişse, bu bir tür kerâmet sayılır. Ayrıca şehitlerle ilgili şöyle bir hadis vardır, Hz. Peygamber buyurur: "Hayâtım kudret elinde olan Allah'a yemin ederim ki, Allah yolunda yaralanıp şehit olan kimse, kıyâmet gününde yaralı hâliyle, kanı kan renginde yarasından akarak, kokusu da misk kokusu olarak gelecektir." (Buhârî, cihad, 10)

Muhtemelen bu hadisten hareketle, Allah yolunda savaşırken şehit düşenlerin, mahşerde tâze yaralarıyla dirilecekleri için,

cesetleri bozulmadan kıyâmete duracağı şeklinde bir inanış gelişmiş olabilir.

Ferîdüddin Attar, Harakanî konusuna geniş yer vermiştir. Onun bazı ilgi çekici hallerini ve birçok sözünü nakleder: Harakanî'nin küçük bir bağı vardı. Burasını bir kere kazıp belledi. Gümüş çıktı ve bir kere daha belledi ve altın çıktı, bir defa daha belleyince de inci ve mücevherler çıktı. Bunun üzerine şöyle dedi: "Ya Rab, beni bunlarla kandırma. Ben bu tür dünyevî şeylerle senin gibi Rab'den yüz çevirmem."

Evet, büyük velîler, gerçek Hak erleri, kerâmete, hele hele bu yolla gelecek maddî şeylere yüz vermezler.

Harakanî'nin insan sevgisiyle dolu bir kalbe sâhip bulunduğu, çok zengin gönüllü ve herkese şefkat besleyen biri olduğu görülüyor. Şu söz ona âittir:

"Ta Türkistan'dan Şam'ın kapısına kadar olan sahadaki kimselerden birinin parmağına batan diken benim parmağıma batmıştır. Kezâ Türkistan'dan Sûriye'ye kadar olan yerlerde, bir kimsenin ayağı taşa çarpsa onun acısını ben duyarım. Bir kalpte üzüntü olsa o kalp benim kalbimdir." (Attar, Tezkiretü'l Evliyâ s.709, İstanbul 1985)

Târihî bilgilerimize göre Harakanî'nin Kars'a gelip gelmediğini net olarak bilmeyebiliriz. Geldiyse de cesedinin 546 sene boyunca bozulmadan durduğunu kabul etmekte zorlanabiliriz. Ama yukarıdaki sözün harikulâde değerli olduğunu sanırım herkes kabul eder. Ona âit menkıbelerin, Kars'taki makam veya türbesinin asıl faydası işte buradadır. Harakanî ve benzerlerinin fikirlerini ve hikmetli sözlerini nakletmeye, anlatmaya, dinlemeye ve onun hâliyle hallenmeye vesîle olmasıdır.

Sabreden Aslana Biner

Mevlânâ Celâleddin Mesnevî'sinde Harakanî'ye âit ilgi çekici bir menkıbeye yer verir:

Bir derviş Ebû'l Hasan Harakanî'nin şöhretini duyup ziyâret için yola çıktı. Dağlar aştı. Uzun ovalar geçti, yolda birçok sıkıntıya maruz kaldı. Nihâyet geldi. Sorup Harakanî'nin evini öğrendi, kapısını çaldı. Şeyhin karısı kapıdan başını uzatıp " Ne istiyorsun?"diye sordu. Derviş ziyâret için geldiğini söyledi. Kadın kahkahayla gülüp dedi ki: "Be adam sakalından utan, senin hiç işin gücün yok mu ki bir ahmağı görmek için yollara düşmüşsün!" Kocası aleyhinde birçok yakışıksız sözler söyledi, ona hakaretlerde

bulundu. Kadının alaycı gülüşleri ve ağır sözleri ziyâretçiyi pek üzdü.

Genç ziyâretçi "Yeter,dedi, ey koca karı sen Tanrı mumunu üfleyip söndürmeye çalışırsın. Sus sonra başını yakarsın!" Kapıdan uzaklaştı, her rastladığına Harakanî'yi sormaya başladı. Nihâyet birisi şeyhin odun getirmek üzere ormana gittiğini söyledi. Genç derviş ormanın yolunu tuttu. Hem yürüyor hem düşünüyordu. Öyle büyük bir zat nasıl olur da böyle bir kadını evinde tutar? Bu kadar zıt yapıda iki insan bir çatı altında nasıl yaşar?

Ziyâretçi adam bu düşünceler içinde ilerlerken birden Harakanî'yle karşılaştı. Kükremiş bir aslanın sırtına odunları yüklemiş kendisi de odunun üzerine binmişti. Kamçı olarak elinde bir yılan tutuyordu. Kendisine yaklaşmakta olan ziyâretçiyi görüp güldü. Onun içinden geçenleri anlamıştı. Şöyle dedi:

"Ben sabredip bu kadının yükünü çekmeseydim aslan benim yükümü çeker miydi hiç? İbret al da kötü huylu kimseyle arkadaş ol. Onunla uzlaş." (bk. Mesnevî c. VI, beyit: 2044-2153)

Son beytin şerhinde şöyle denir: "Eğer ben o kadını, bana olan cefâsından dolayı terk etmiş olsaydım, kendi nefsime hizmet etmiş olurdu. Bu bencillik olurdu. Halbuki nefsimin arzûsu hilâfına ben onu nikâhım altında tuttum. Eğer benim sabrım onun sıkıntı ve cefâlarının yükünü çekmemiş olsaydı, ben nefs-i emmâreme hâkim olmamış olurdum. Erkek aslan da benim yükümü taşımazdı." (bk. A.Avni Konuk, Mesnevî-i Şerif Şerhi, c.12, s.77, Kitabevi İstanbul 2009)

Attar'ın Tezkiretü'l Evliyâ'sında Harakanî'yi ziyârete gelen kişinin İbn-i Sîna olduğu söylenir.

Huysuz kadının cefâsına katlanmak evliyâ menkıbelerinde sık rastlanan bir şeydir. Bunun aksi de vâriddir. Yani huysuz kocaya, karısının sabretmesi de söz konusudur. Aslana binmek, başka erenlerin menkıbelerinde de geçen bir olaydır. Bu da bir tür kerâmet olarak görülebilir. (Harakanî'nin romanı: Sadık Yalsızuçanlar, Cam ve Elmas)

12.
Ahmed Yesevî Ve Hurma

Ahmed Yesevî 1093-1166 yılları arasında Orta Asya'da yaşadı. Bugünkü Güney Kazakistan'da faaliyet gösterdi. Din ve kültür târihimizde Ahmed Yesevî'nin önemi şuradan gelir. 11 ve 12. yüzyıllar, Müslümanlığın Türkler arasında yayılıp kökleşme devirleridir. Bilhassa göçebe halk arasında yeni dîni tanımayan çok kimse vardı. İşte Ahmed Yesevî onlara hitap etmiş, bıkıp usanmadan hizmette bulunmuştur. Türkler arasında İslâmiyet'i ilk telkin edenler daha önce Arapça ve Farsça konuşanlardı. Bu dil farkı işi geciktiriyordu. Ahmed Yesevî Arapça ve Farsça'yı iyi bilmesine rağmen, onların anlayacakları bir dille, Türkçe ile hitab etti. Onun için etkisi daha çabuk ve derin oldu.

Ahmed Yesevî'nin menkıbevî hayâtı çok renklidir. Târihî hayâtından daha ayrıntılıdır. Bizim insanımız sevdiği kişilerin târihi hayâtıyla yetinmek istemez. Onlara daha ulvî ve olağanüstü bir hüviyet vermek ister. Meselâ bir şekilde Hz. Peygamber'le ilişkisini kurar. Ahmed Yesevî için de bu böyle olmuştur. Fuat Köprülü'nün Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar adlı kitabında Ahmed Yesevî'nin târihi ve menkıbevî hayâtı anlatılır. Konuyu oradan özetleyerek görelim.

Ahmed Yesevî daha yedi yaşında iken babası öldü. Gevher Şehnaz adlı ablası ile birlikte öksüz kaldı. O zaman Şeyh Arslan Baba onun mânevî babası oldu. Kimdi bu Arslan Baba?

Menkıbeye göre Arslan Baba ashaptandır. Bir gazâ sırasında savaşmakta olan ashabı aç kalmış, Hz. Peygamber'den yiyecek istemişlerdi. Allah'ın Resûlü duâ etti ve Cebrâil cennetten bir tabak hurma getirdi. Hurmaları yerlerken bir tânesi yere düştü, Cebrâil de: "Bu hurma, sizin Türkistanlı ümmetinizden Ahmed Yesevî'nin kısmetidir." dedi. Peygamberimiz bu emâneti kim sâhibine ulaştırmak ister diye sordu, kimseden cevap alamadı. Baba Arslan inâyet-i risâlet-penâhî ile bu vazîfeyi üzerine alabileceğini söyledi.

Bunun üzerine Hz. Peygamber mübârek tükrüklerinden ihsan etti, hurma üzerinde bir perde zâhir oldu, buna bir tür konserve diyebiliriz. O hurma tânesini eliyle Arslan Baba'nın ağzına

attı. Hz. Peygamber Arslan Baba'ya Ahmed Yesevî'yi nasıl bulacağını târif ve tâlim ederek, onun terbiyesi ile meşgul olmasını emretti.

Yine Peygamber'in duâsı ile Arslan Baba asırlarca yaşadı, sonunda Türkistan'a gelerek yetim Ahmed'i buldu. Bu sırada Ahmed, Yesi'de mektebe gidiyordu. Arslan Baba çocuğa selâm verdi. Çocuk selâmı alırken, "Baba emânetimiz hani?" dedi.. Arslan Baba şaşırdı, sen bunu nereden biliyorsun? diye hayretle sordu. Çocuk, bana Allah bildirdi, cevâbını verdi.

Böylece aradığını bulan Arslan Baba, bir müddet Ahmed'in eğitimiyle meşgul oldu. Onun vefâtından sonra yine Arslan Baba'nın tavsiyesiyle Buhâra'ya gitti. Orada Şeyh Yûsuf Hemedânî'ye intisâb etti.

Bu ve benzeri menkıbeleri nasıl değerlendirelim? Evet burada abartı vardır. Anlatılanlar târih mantığı ve tabîat kanunları ile bağdaşmaz. Arslan Baba'nın 500 seneye yakın yaşamış olması gerekir. Damağında o kadar sene bir hurmayı saklaması bildiğimiz şartlarda elbette mümkün değildir. Ama bunlar tamâmen boş şeyler sayılmazlar. En azından bir takım "sembolik değerler" taşımaktadırlar. Burada kasdedilen belki de maddî hurma olmayıp, Hz. Peygamber'den beri sürüp gelen mânevî mîrastır. Allah Resûlü'nün sonraki nesillere de tesir edecek olan himmetidir, bereketidir, onun mânevî feyiz ve yardımıdır.

Halk muhayyilesi şöyle düşünmüş olabilir: Ahmed Yesevî pek çok faydalı hizmetler gördü, bunca insanı irşad etti, bütün Orta Asya'da etkili oldu. Böylesine yüce bir şahsiyet bu tesiri ve gücü, bu mânevî feyzi acaba nasıl elde etti? Bu olsa olsa Hz. Peygamber'den intikal etmiştir.

O feyiz ve bereket elbette Kur'an'la, hadislerle nakledilip gelmektedir. Ama ortalama insanımız bunu somut bir olayla da desteklenmiş görmeyi kendi zevkine daha uygun bulur.

Ayrıca Kur'an ve hadislerde bir şekilde uzun süre yaşayan insanların hikâyelerine dâir haberler vardır. Meselâ Ashâb-ı Kehf bunlardan bir gruptur.

Arslan Baba'nın târihî bir kişiliği olduğu da muhakkaktır. Asya'nın başka yerlerinde ona âit olarak gösterilen mezarlar vardır. Bunlar arasında en canlı ve meşhur olanı, Yesi yani Türkistan şehrine 50 km. mesâfede bulunan târihî Otrar şehrindeki Arıstan Bab (Arslan Baba) türbesidir. Şehir dışındaki bu türbe, çevredeki halkın ve dışarıdan gelenlerin önemli bir ziyâret yeridir. Bu türbeyle ilgili halk arasında şöyle bir söz meşhurdur: "Arıstanbabka

tüne, Koca Ahmet'ten tile." Yani "Arslan Baba'da gecele, Hoca Ahmed'den dilekte bulun."

Arslan Baba türbesi, günümüzde Otrar şehrinin içinde olmayıp biraz uzağındadır. Etrâfı da meskûn değildir. Geniş bir ovanın ortasında, tipik bir Orta Asya mîmârîsine sâhip mütevâzı bir yapı. Ama geleni gideni, ziyâretçisi eksik değil. Orada, öyle tek başına târihî bir irfan geleneğinin ışığını devam ettirmektedir.

13.
Ahmed Yesevî Ve Çay

Bilindiği gibi Hoca Ahmed Yesevî eğitim öğretimle meşgul biriydi. Türkistan'da şöhreti artmıştı. Dergâhına pek çok hediye ve adaklar gelirdi. Ama kendisi onlardan bir lokma dahi almaz, hepsini ihtiyaç sâhiplerine dağıtırdı. Peki geçimini nasıl sağlardı? O, ahşaptan kaşık kepçe yapmasını bilirdi.

Hoca Ahmed'in bir öküzü vardı. Onun sırtına bir heybe asar, heybenin gözlerine kaşık, kepçe ve keşkülleri görünür şekilde yerleştirirdi. Hayvan şehrin çarşısında kendi başına dolaşırdı. Kaşık ve kepçelerin fiyatı belli ve sâbitti. İhtiyacı olanlar alır ve bedeli olan parayı heybeye bırakırdı. Hayvan akşama kadar her gün gezer, sonunda Hoca Ahmed'in hânesine gelirdi. Hoca da içindeki meblağı alırdı. Faraza birisi açıkgözlük edip aldığı kaşık veya kepçenin ücretini heybeye bırakmasa, hep o kişiyi takip ederdi. Aldığı şeyi veya parasını bırakmadıkça başka yere gitmezdi. (Fuat Köprülü, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar)

Bu menkıbeden birkaç mesaj çıkarabiliriz. Birincisi Allah dostlarının el emeği ve alın terine önem vermeleridir. Gerçekten halka önder olmuş bu ulu kişilerin pek çoğu, başkalarından geçinen tufeylî, parazit kimseler değildir. Çoğunun geçimini sağlayacak bir işleri vardır. Kendilerine gelen çeşitli yardımları şahısları için harcamamaya özen gösterirler. Onlara göre el emeği ile kazanılan para daha bereketli ve değerlidir.

Bu menkıbede dikkati çeken ve aklı kurcalayan asıl konu ise bir hayvanın böyle bir hizmeti yapıp yapamayacağıdır.

Hayvanlar bir ölçüde eğitilebilir. Ayrıca sâhiplerinin evlerini veya ahırlarını bulacak içgüdü çoğunda mevcuttur. Meselâ köyün sığırları sabahleyin çobana teslim edilir. Akşam, çoban onları tek tek kapılarının önüne kadar götürmez. Belli yerlerde bırakılan hayvanların her biri kendi evlerini bulurlar.

Hoca'nın hayvanının, aldığı kaşık veya kepçenin bedelini bırakmayan kimsenin peşini bırakmaması biraz abartılı olabilir. Ama buna pek ihtiyaç kalmayacağını düşünüyorum. Çünkü böyle bir söylenti çıkınca zaten kimse sahtekârlık yapmaya cesaret edemeyecektir.

Konumuzla doğrudan ilgili olmamakla berâber hadislerde bazı olaylar nakledilir. Hz. Peygamber sığırın ve kurdun bir vesîleyle konuştuklarını anlatır. Ashab, sübhanallah hayvanlar da konuşur muymuş? diye hayretlerini ifâde ederler. Allah Resûlü şöyle cevap verir: "Ben, Ebû Bekir ve Ömer buna inanırız." Hadisler Buhârî ve Müslim'dendir. (Buhârî, Enbiya, 54; Müslim, Fadailüssahabe, 1/13) Bu hayvanların konuşması lisanla veya hal diliyle olabilir.

63 Yaşında İnzivâ

Hoca Ahmed Yesevî menkıbeleri arasında en dikkate değer olanlardan biri de onun 63 yaşından sonra yeryüzünde bulunmak istememesidir. Bilindiği gibi Hz. Peygamber 63 yaşında vefat etti. Peygamber'in hâliyle hallenmek isteyenler 63 yaş konusuna önem verirler. Tabii ölümle o yaşta vefat etmeyi mutlu bir tesâdüf sayarlar. Ama insan eceline hükmedemez. Daha fazla yaşayanlar 63 yaşından sonra kendilerine daha bir çekidüzen vermeye çalışırlar.

Ahmed Yesevî ise çâreyi şöyle bulmuştur: O 63 yaşına bastıktan sonra artık toprak üstünde yaşamak istemedi. Bunu, her konuda Allah Resûlü'ne bağlılığın bir gereği olarak gördü. Kendisine toprak altında birkaç basamakla inilen bir hücre yaptırdı. Ömrünün geri kalan kısmını bu anlamlı çilehânede geçirdi. İbâdetlerine ve hikmetlerini söylemeye burada devam etti.

Türkistan'da yani bugünkü Yesi'de Ahmed Yesevî külliyesi içinde yer altındaki bu hücre hâlen mevcuttur. Restore edilmiştir, ziyâret edilebilmektedir.

Hz. Peygamber bağlılığının esas göstergesi elbette ki onun yolundan gidip ahlâkını uygulamaktır. Bir başka ifâdeyle onun hâliyle hallenmek ve onun boyasına boyanmaktır. Bazı Allah dostları bir adım daha atarak onun maddî hayâtını da aynen taklit etmek isterler. Hâliye hallendikten sonra bu tür uygulamaya ancak saygı duyulur.

Ayrıca inzivâ belli bir süre dış dünyâ ile alâkayı kesme, mânevî eğitim ve olgunlaşma için gerekli olabilir. Böylece rûhî-mânevî zenginleşme daha başarılı olur. İnsanın iç melekeleri daha iyi gelişir. Peygamberimiz risâletten önce Hirâ Mağarası'nda böyle bir tecrübe yaşadı. Sonunda ilâhî vahyi kabul edebilecek mânevî seviyeye ulaştı.

Hz. Peygamber Ramazan ayının son on gününde îtikâfa çekilirdi. İtikâf dışarıyla ilgiyi en aza indirerek bir tür iç dünyâya

yoğunlaşmadır.

Bâzı tasavvuf kurumlarında çile çıkarmak vardır. Bu uygulama dış dünyâ ile alâkayı kesecek özel bir mekânda yapılırdı. Üç gün veya kırk gün süreyle ibâdet zikir ve tefekkürle vakit geçirilirdi. Bu sürede az bir yiyecek ile iktifâ edilirdi. Sonunda rûhî mânevî gelişme beklenirdi.

Çay ve Şifâ

Ahmed Yesevî'nin en önemli özelliklerinden biri kırsal kesimdeki Türk boyları arasında irşat ve eğitim faaliyetleridir. Onun çayla ilgili menkıbesi bu irşat yolculukları sırasında karşımıza çıkar. Gene Köprülü'den nakledelim:

Hoca Ahmed Yesevî bir gün köylerden birine uğradı. Hava çok sıcaktı, Hoca eşeği üstünde katettiği uzun mesâfeli yolculuktan dolayı yorulmuştu. Bir çiftçinin evine misâfir oldu. Tesâdüf bu ya, çiftçinin eşi bu sırada doğum sancıları çekiyordu ve ıztırâbı çoktu. Çiftçi, Ahmed Yesevî'den bu konuda duâ etmesini istedi. Hoca bir duâ yazdı, kadının beline bağladılar ve hemen doğum gerçekleşti. Eşinin kurtulmasından dolayı çok sevinen çiftçi, çay kaynatıp getirdi. Hoca çayı sıcak sıcak içince terledi, yorgunluğu gitti. Sonra: "Bu şifâlı bir şey imiş, hastalarınıza bundan içirin ki şifâ bulsunlar. Allah kıyâmete kadar bu çayı devam ettirsin!" diye duâ etti. İşte çay geleneğe göre, Türk boyları arasında o zamandan beri içilip durmuş ve herkese şifâ verici olmuştur.

Burada söz konusu olan belki de bir bitki çayıdır. Şifâlı bitkilerin kullanımı günümüzde de gittikçe yaygınlaşmaktadır. Ayrıca bu satırların yazarı olarak şunu bizzat gördüm: Bugün Ahmed Yesevî'nin türbesi civarındaki Kazak Türkleri arasında çay içimi çok yaygındır. Neredeyse günlük su ihtiyaçlarını çayla karşılıyorlar denebilir.

Menkıbemizdeki Hoca Ahmed'in doğum yapmakta olan kadına duâ etmesi olağan bir durumdur. Duânın insanlara etkisi, en azından psikolojik bakımdan rahatlatıcı rolü bilinmektedir.

14.
Ahmed Yesevî Türbesi Ve Timur

Rivâyete göre Ahmed Yesevî'nin ölümünden sonra da kerâmetleri devam etmiştir. Hoca Ahmed, kendisinden iki asır sonra yaşayan Emir Timur'un rüyâsına girerek ona Buhâra'nın fethini müjdeler. Bu işâret üzerine Buhâra'yı fetheden Timur, bir nevi şükran duygusu ile, Ahmed Yesevî'yi ziyâret için Yesi'ye gelir. Ziyâretten sonra bir türbe yapılmasını emreder. Türbeye eklenen mescid, dergâh, mutfak ve diğer hizmet binâları ile muhteşem bir külliye ortaya çıkar. Türbenin ve dergâhın ihtiyaçları için de, çevredeki arâziyi ve Yesi'deki sulama kanallarının gelirini oraya vakfeder.

Menkıbenin devâmında, Emir Timur'un Ahmed Yesevî'ye olan bağlılığı kendi dilinden şöyle anlatılır: "Rum ülkesine (Anadolu'ya) yöneldiğim vakit, Hz. Şeyh Yesevî hikmetlerinden bir işâret aradım ve ilk açtığım sayfada müjde veren şu dörtlüğüne rastladım. Her ne zaman bir zorlukla karşılaşsanız bu dörtlüğü okuyun:

Yeldâ geceni şem-i şebistân itken
Bir lahzada âlemni gülistân itken
Bes müşkil işim tüşüptür âsân itken
Ey barçanı müşkilini âsan itken
Yani:
Uzun geceyi kandil gibi aydınlatan
Bir anda cihânı gül bahçesi eden
Ne zaman güç işim düşse kolay eden
Ey herkesin güçlüğünü kolay eden Allah'ım

Timur şöyle devam eder: "Ben bu dörtlüğü ezberledim. Bâyezid'in askerleri ile karşılaştığım zaman bunu 70 defa okudum, zafer hâsıl oldu".

Bu menkıbe ve sözler, Emir Timur'un Hoca Ahmed Yesevî'ye duyduğu saygıyı ve onun mânevî tasarrufuna olan inancı açıkça göstermektedir.

Yıldırım Bâyezid ve Timur, biri batıda biri doğuda iki Müslüman Türk lideridirler. Her ikisi de büyük asker ve devlet adamı.

Her ikisi de güçlerinin bilincinde. Bu yüzden her ikisi de gururlarına düşkünler. Ankara Savaşı'nda kaybeden Yıldırım oldu. Ama bu iki gurûrun çarpışmasından dolayı asıl kaybeden Türklük âlemi oldu.

Aradan 600 sene geçmiş. Bu kadar uzaktan bize ahkâm kesmek düşmez. Ama insan her yerde insandır. Kibir ve gurur her insan için ayak bağıdır. Ne olurdu bu iki cihangir benlik dâvâsına düşeceklerine anlaşsalardı. İkisi de Müslüman. İkisi de birer büyük komutan idi. Biri Asya'da biri Avrupa'da saltanatlarını sürdürebilirlerdi. Ama ah o benlik, kibir, gurur ve hükmetme ihtirası yok mu? İkisine de yaramadı.

Timur târihin en meşhur cihangir ve savaşçılarından biridir. Onun hakkında Doğu Türkleri ile Batı Türkleri farklı kanâat ve duygulara sâhiptir. Timur Osmanlı Türk devleti ile savaşıp 1402 Ankara Muhârebesi'nde Yıldırım Bâyezid'i yendi. Bu yenilgi İstanbul'un Türkler tarafından fethini geciktirdi ve Avrupa içlerine daha fazla ilerlemesini engelledi. O yüzden Batı Türkleri Timur'u takdir etmekle berâber ona karşı biraz buruk bakarlar. Asya Türkleri ise Timur'a büyük hayranlık duyarlar.

Timur, Hindistan'dan Anadolu'ya, Bağdad'a, Şam'a kadar yıllarca süren sayısız savaşlarında şehirleri yakıp yıkmış, yağmalatmış yüzbinlerce insanı kılıçtan geçirtmiştir. Fakat aynı Timur bilginlere şeyhlere, san'atkârlara, şâir ve din adamlarına dâima büyük saygı duydu. Onlara ihsanda bulundu, geniş imkânlar tanıyarak kendi ülkesine taşıdı. Bu hâliyle o, iyi bir dindar, bir san'at dostu ve ilim âşığı görünümü taşır. Kimine göre o dindarlığında samîmîdir, kimine göre, onun bu tavrı, iyi bir idâreci oluşunun gereğidir; halkın nabzını elinde tutabilmek için böyle davranmıştır. Şüphesiz en doğrusunu Hak Taâlâ bilir.

Timur devri, kendi ülkesinde san'at olaylarının birbirini izlediği, bilim adamlarının el üstünde tutulduğu bir devirdir. Timur tahsilli değildi fakat yüksek bir kültür zevki vardı. Kendisi bir devlet adamı, cesur bir asker olarak fetihlerden fetihlere koştu. Bilime, san'ata olan ilgisini, hünerli kimseleri yurduna çekmekle, çocuklarını bu yola sevketmekle gösterdi. Başka yerleri yakıp yıktıysa da, kendi topraklarında hârika eserler yaptırdı.

Timur'un yerleştirdiği sosyal teşkîlâtın ilk sıralarında, Peygamber soyundan gelen seyyidler, bilginler, şeyhler, âlimler, hükümdârın yakınları ve müşâvirleri yer alır. Ayrıca sûfîler ilâhiyatçılar ve bunların öğretilerinin Timur nezdinde büyük önemi vardı.

Bunun bir örneğini Ahmed Yesevî'ye olan ilgisinde görüyoruz. Ahmed Yesevî türbesi ve külliyesi Emir Timur'ın eseridir. 1396 yılında Taşkent tarafına geldi, Siri Deryâ Nehri'ni geçerek o civardaki kasabalarda ordusunun kışlamasını emretti. Kendisi de, o bölgelerde büyük şöhrete sâhip olan Ahmed Yesevî'nin mezarını ziyâret için Yesi'ye geldi. Mezarın üzerine bir türbe yapılmasını emretti.

Hoca Hüseyin Şirâzî adlı bir mîmar, büyük bir kubbe ile çok sayıda sofalar, hücreler, kümbetlerden oluşan muhteşem bir eseri iki yılda bitirdi. Kubbeler ve yan duvarlar, devrin en güzel çini ve yazı örnekleriyle süslendi. Bu muazzam binânın tamamlanmasından sonra Timur, şehirdeki fakir ve muhtaçlara bir çok ihsan ve yardımlarda bulundu. Ve sonunda başta anlattığımız menkıbe oluştu.

Emir Timur'a şükran borçluyuz. Bize Yesevî Türbesi'ni, bir san'at ve mîmârî şâheseri olan bu külliyeyi bıraktığı için minnet duyuyoruz. San'at eserleri içinde mîmârînin üstün bir yeri vardır. Çünkü mîmârî eseri göze hitab etmektedir, boyutları, yüksekliği, tenâsüp ve güzelliği ile daha etkileyicidir. Âdetâ konuşur ve asırların ötesini günümüze canlı olarak nakleder. Şurası muhakkak ki, bugün Yesevî Külliyesi olmasaydı, ne Türkistan şehri bu kadar ilgi merkezi olurdu, ne de Ahmed Yesevî ve düşünceleri bu kadar tanınırdı. Hoca Ahmed Yesevî'yi, onun hizmetlerini, onun görüşlerini bize hatırlatan daha çok bu muhteşem yapı olmuştur.

Ahmed Yesevî Türbesi'nin içi ve dışı değerli hatlarla süslüdür. Bu yazılarda sanki Emir Timur'a ihtarda bulunulur: Büyük kubbenin dış kasnağında çepeçevre "el-ınâyetü lillâh", "el-atâ lillâh" kelimeleri tekrarlanmaktadır. Mânâsı "Yardım Allah'tandır, bağış Allah içindir". Küçük kubbenin çevresinde "elmülkü lillâh" (Mülk Allah'ındır) sözü tekrarlanmaktadır. Kuzey kapısında ise uzun bir şerit hâlinde "el-Mülkü lillâh, el-Izzetü lillâh" yani "Mülk Allah'ındır, Yücelik Allah'a mahsustur" yazısı tekrarlanarak devam etmektedir.

Yesevî Türbesi altı yüzyılın tahrîbâtıyla yıkılma tehlikesiyle karşı karşıya bulunuyordu. Türkistan şehrindeki bu muhteşem eser restore edildi. Merhum Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın gayretiyle bu tâmir ve ihya işini Türkiye Devleti yaptı. 1993'te başlayan restorasyon 2000'de tamamlandı.

15.
Kal İşi Hâl İşi

(Abdülkadir Geylânî Menkıbeleri)

Abdülkadir Geylânî tasavvuf büyüklerindendir. 1077-1165 yılları arasında yaşadı. Türbesi Bağdad'tadır. Eserleri ve etkisi günümüze kadar devam etmiştir. Onun bir çok menkıbeleri vardır. Onlardan ikisini nakledeceğiz.

Abdülkadir Geylânî 1127'de ilk defa vaaz vermeye başladığında ancak birkaç kişiye hitap ediyordu. Daha sonra cemaati gittikçe arttı. Bâzan açık havada verdiği vaazlarını dinlemek için binlerce kişinin Bağdad'a geldiği rivâyet edilir.

Anlatıldığına göre vaazlarında dinleyicilere kurtuluşu ve cenneti vadedderdi. Ümit vericiydi. Bu konuda onlara temînat verecek kadar inançlı ve kesin konuşurdu. Hitâbetinde son derece etkiliydi.

Bu konuyla ilgili hoş bir menkıbesi vardır: Bir gün her nasılsa vaaza geç kalır. Beklemekte olan cemaatin sabırsızlandığını gören oğlu kürsüye çıkar ve konuşmaya başlar. Ciddî ve güzel şeyler anlatır, ama fazla etkili olamaz. Bir süre sonra babası Abdülkadir içeri girince oğlu kürsüden iner ve o sözü alır: "Ey cemaat, kusura bakmayın, geç kaldım. Vâlideniz yumurta pişirecekti, sahandan yere düşüp kırıldı" der demez, cemaatten bazıları bir duygu tufanı içinde ağlamaya koyulur. Oğlu vaazdan sonra sorar: "Baba nedir bunun sırrı?". Hazret gülerek der ki: "Şaşma oğlum, biri kāl idi, öteki hâl!."

Bu olayda anahtar kelimeler "kāl" ve "hâl"dir. Babası oğluna, senin söylediklerin "kāl idi, onun için cemaate tesiri olmadı. Benim söylediğim ise "hâl" idi, etkisini gösterdi demek istemiştir. Burada bir etkileme yarışı hatıra gelmemelidir. Sadece bir durum tesbiti söz konusudur.

"Kāl", söz anlamına gelir, "Hâl" ile birlikte kullanıldığında, kuru söz demek olur. Elbette sözün bir değeri vardır. Ama sâdece aktarmaktan ibâret kalırsa tesiri olmaz. Önemli olan söylediğimiz sözü önce kendimizin içimize sindirmemizdir. İşte burada "hâl" kavramı karşımıza çıkar.

"Hâl edinmek" denir. Bu, aktardığımız sözü iyice kavramak, anlamak, içselleştirmektir. O sözün gereğine göre yaşamaktır. Meselâ, doğruluktan bahsetmek yetmez, doğru yaşamak, doğru olmak gerekir. Doğru yaşayanın, bu yöndeki sözleri tesirli olur. "Bal, bal" demekle, balın bütün özelliklerini sayıp dökmekle ağız tadlanmaz. Ancak ağzımıza bir parmak bal koyarak balın tadını anlayabiliriz.

"Emrolunduğun gibi dosdoğru ol" buyrulur. (Hûd, 11/112) Bu hitap karşısında Allah Resûlü: "Hûd Sûresi beni ihtiyarlattı" buyurmuştur.

Bildiklerini ve söylediklerini içselleştiren, önce kendileri yaşayan kimselerde mânevî bir şahsiyet oluşur. Bu sayede onlar sevilir ve sayılırlar. En basit söz ve davranışları bile derin bir etki bırakır. Tıpkı menkıbemizde geçen Abdülkadir Geylânî'nin sözleri gibi.

Dirilen Tavuk

İkinci menkıbemiz şöyle: Bir kadının çok sevdiği oğlu vardır; Abdülkadir Geylânî'nin adını duymuş, hakkında anlatılanları beğenmiş ve ona öğrenci olmak istemektedir. Bir gün huzuruna gelirler. Kadın şöyle der:

- Oğlumun size karşı büyük sevgisi var. Ben onun üzerindeki hakkımdan vazgeçiyorum, sizin eğitim halkanıza vermek istiyorum

Böylece genç çocuk tasavvufî eğitime başlar. Riyâzet ve mücâhedelere tâbi olur. Bu mânevî eğitimin ciddî zorlukları vardır. Rûhun güçlenmesi adına bedenin zayıf düşmesi gerekir. Bunun için bir süre çileye soyunmak icap eder. Bu sırada çok az yenip içilir, ibâdet ve tefekkürle vakit geçirilir. Amaç maddî ve bedenî arzulardan ve ihtiraslardan kurtularak mânevî gelişme imkânı elde etmektir. Bu sırada az yeme, az uyuma ve az konuşma usûlüne başvurulur. İşte bu genç de benzer bir uygulamadan geçmektedir.

Derken bir gün kadın oğlunu görmeye gelir. Bakar ki oğlu tâbi olduğu riyâzetler sebebiyle zayıflamış, benzi sararmıştır. O günlerdeki yiyeceği bir miktar arpa ekmeğidir. Kadın oğlunun hâlini görünce şaşırır ve çok üzülür. Ana yüreği oğlunun bu durumuna dayanamaz. Onu buraya kendisi getirmiştir ama evlât şefkati galip gelir. Doğruca şeyhin huzuruna çıkar. O sırada Abdülkadir Geylânî yemeğini henüz bitirmiştir. Önünde tavuk kemikle-

ri bulunan bir tabak vardır. Şaşkınlığı daha da artan kadın şöyle der:

- Efendi! Bu ne iştir, kendin tavukla besleniyorsun, benim çocuksa arpa ekmeği yiyor. Bir deri bir kemik kalmış. Bu işte bir haksızlık yok mudur?

Abdülkadir Geylânî elini tabaktaki kemiklerin üzerine yavaşça koyar, niyaz dolu bir sesle şöyle der:

- Çürümüş kemikleri dirilten Allah'ın adıyla kalk!

Kemikler bir anda canlanarak gıdıklayan, koşan bir tavuk hâlini alıverir. Bunun üzerine şeyh şefkatle kadına seslenir:

- Hanım, senin oğlun da bu seviyeye geldiğinde istediğini yiyecektir. Bak, ben de zamanında aynı çilelerden geçtim, aynı zorlukları yaşadım. Bu yolun, bu mânevî eğitimin başlangıcında emek ve zahmet, sonunda ise nîmet ve rahmet vardır. (Bk. Dilâver Gürer, Abdülkadir Geylânî)

Bu olayda abartılı veya garip görünen şey, tavuk kemiklerinin canlanmasıdır. Bu bir kerâmettir. Kerâmet ululuk, cömertlik demektir. Kerâmetteki ululuk, onu gösterene değil o gücü veren Allah'a âittir. Belki de asıl kerâmet Abdülkadir Geylânî'nin işâret ettiği âyetlerdedir. Yâsîn Sûresi'ndeki bu âyetlerin iniş sebebi şudur:

Ubey bin Halef adlı inatçı bir müşrik vardır. Öldükten sonra dirilmeyi inkâr etmektedir. Bir gün eline bir kemik parçası alır, iyice ufalar ve Hz. Peygamber'e döner: "Allah'ın bu çürümüş kemikleri tekrar dirilteceğine mi inanıyorsun?" der. Peygamberimiz: "Evet", der, "Seni de diriltecek ve cehenneme sokacak." Bunun üzerine şu âyetler iner:

وَضَرَبَ لَنَا مَثَلًا وَنَسِيَ خَلْقَهُ قَالَ مَنْ يُحْيِي الْعِظَامَ وَهِيَ رَمِيمٌ - قُلْ يُحْيِيهَا الَّذِي أَنشَأَهَا أَوَّلَ مَرَّةٍ وَهُوَ بِكُلِّ خَلْقٍ عَلِيمٌ

"Kendi yaratılışını unutarak bize karşı misal getirmeye kalkışıyor ve, 'Şu çürümüş kemikleri kim diriltecek?' diyor. De ki: Onları ilk defa yaratmış olan diriltecek. Çünkü O her türlü yaratmayı gâyet iyi bilir." (Yâsîn, 36/78-79)

Abdülkadir Geylânî bu âyetleri anarak ilticâ eder ve Hak Taâlâ tavuğu diriltir. Amaç da kadının evlât sevgisi sonucu içine düştüğü tereddüt ve yanlış duyguları gidermektir.

16.
Seyyid Ahmed Rifâî Menkıbeleri

Ahmed er-Rifâî, Hz. Hüseyin neslindendir. Bağdat'la Basra arasında Batâih bölgesinde 1118'de doğdu. Çocukluğunda önce Kur'an-ı Kerim'i ezberledi. Daha sonra hadis, fıkıh gibi dînî ilimlerdeki öğrenimini tamamladı. İrşad icâzeti aldıktan sonra insanlara mânevî alanda rehberlik yaptı. Yıllar geçtikçe müridlerinin sayısı arttı. Bu durum Irak'ta kendi mesleğindeki kimselerin kıskançlığına yol açtı. Halîfeye şikâyet edildi. Gönderilen müfettiş, raporuna şöyle yazdı:

"Eğer bu efendi ve öğrencileri Hz. Peygamber'in sünnetinden başka bir yol üzerinde iseler, yeryüzünde sünneti tâkip eden bir topluluk kalmamıştır". Bunun üzerine Abbâsî Halîfesi bir mektupla Ahmed er-Rifâî'den özür diledi.

Daha sonraki başka bir Abbâsî halîfesi El Müstencid, Ahmed Rifâî'ye özel ilgi ve saygı göstermiştir. Onu Bağdat'a dâveti sırasında karşılamak üzere bizzat oğlunu göndermiştir. Ahmed Rifâî 1182'de vefat etti. Türbesi Bağdat'ın güneyinde, bugün çölleşmiş bir bölgededir.

Ahmed er-Rifâî'nin sevenleri kadar sevmeyeneleri de olduğu görülüyor. Şeyh İbrâhim Büstî adlı birisi ona bir mektup gönderir. Oldukça ağır şeyler yazar; onu kör, deccal, bid'atçı, erkeklerde kadınları bir arada oturtan birisi olarak itham eder. Hattâ ağır hakaretlerde bulunur. Ahmed er-Rifâî Hazretleri mektubu alır, okur. "Doğrudur" der. Büstî için "Allah ona hayır ihsan etsin" diye duâ eder. Sonra bir cevap yazarak getiren adamla gönderir. Cevâbî mektupta Ahmed er-Rifâî'nin şu ifâdeleri vardır:

"Hiçbir değeri olmayan Ahmed'den efendim şeyh İbrâhim Büstî'ye: Söylediğin sözler için derim ki: Allah Taâlâ beni dilediği gibi yarattı ve dilediği yere yerleştirdi. Senin doğruluğuna ve dürüstlüğüne güvenerek istiyorum ki, bana duâ edesin. Hakkını helâl edesin ve hilmini eksik etmeyesin." Mektup İbrâhim Büstî'ye gelince, alıp okur ve yığılıp kalır. Sonra çekip gider, nereye gittiğini kimse bilmez.

Burada başka bir çok sûfîde de görülen tevâzu, alttan alma, öfkesine yenilmemenin doğurduğu güzel sonucu görüyoruz..

Benzeri harekette bulunan bir başkasının, sonunda Ahmed er-Rifâî'nin anlayışlı ve yumuşak tavırlarının etkisiyle gelip kendisine mürid olduğu anlatılır. (Bk. Şa'rânî, Tabakatü'l-Kübra terc. Velîler Anasiklopedisi, s. 514-516)

Buğday Hırsızı

Sûfî menkıbeleri arasında eve veya dergâha gelen hırsıza karşı gösterilen iyi muamele sonucu, onun ıslah olup iyi insanlar safına katıldığına dâir örnekler vardır. Bunlardan biri de Ahmed er-Rifâî Hazretleri'ne âittir:

Hz. Pîr bir gece evine gelmektedir. Evin kapısını aralık bulup içeri girince bir hırsızla karşılaşır. Adam ambardan buğday çalmak için girmiştir. O yıllar kıtlık seneleridir ve yiyecek maddeleri çok pahalıdır. Hırsız Hz. Pîr'i görünce çok korkar. O ise hırsızı yatıştıracak bir tavır takınır, şöyle der: "Evlâdım, bu alacağın tahıl ayıklanacak, öğütülecektir, işi uzun sürer, seni yorar. Bak ileride hazırlanmış un var, gel benimle de sana un vereyim."

Unu dolduracak kabı olup olmadığını sora, hırsız korku içinde "Evet var" der. Birlikte un anbarına varırlar, Hazret-i Pîr adamın torbasını iyice oldurur, birlikte kapıdan çıkarlar. Adam gece yakalanıp başına bir şey gelmesin diye onunla birlikte mahallenin dışına kadar yürür. Ayrılırken hırsızdan âdetâ özür diler: "Kusura bakma seni tedirgin ettim, korkuttum, hakkını helâl et" der. Ayrıca ona şöyle duâ eder: "Oğlum, sen benim bir iyilikte bulunmama vesîle oldun, böylece kalbimi hoşnud ettin. Allah da senin kalbini güzelleştirsin, hoş etsin."

Hırsız, olup bitenlerden sonra şaşkına dönmüştür. Hz. Pîr'in iyi hâli, özellikle kendisine samîmî bir şefkatle "oğlum" diye hitab etmesi onu çok etkilemiştir. Onun affediciliğini ve tabiatının yumuşaklığını düşünür, bu hâli bir türlü havsalasına sığdıramaz. Ama mesaj yerine ulaşmıştır. Erenlerin nazarı ve güzel tavrı etkisini gösterir. Adamcağız yerinde duramaz hale gelir, sabahleyin doğruca Ahmed er-Rifâî'nin yanına koşar, huzurunda tövbe eder, temiz bir kalble onun irşad halkasına dâhil olur. (Bk. Kenan Rifâî, Seyyid Ahmed er-Rifâî s. 24)

Döven İçin Duâ

Benzeri bir olay daha çarpıcıdır. Ahmed'er Rifâî'nin iki komşusu birbiriyle kavga ederler, gece vaktine kadar kıyasıya dövüşürler. O zamana kadar evinde olmayan Hz. Pîr'in döndüğünü görünce kavgayı bırakırlar. Anlaşılan Bağdat'ta o zaman evler birbi-

rine bitişiktir, yaz mevsimidir ve insanlar evlerin sundurmasında uyumaktadır. Sabaha doğru daha ortalık karanlıkken adamlardan biri abdest için dışarı çıkar. Bundan biraz sonra da Hz. Pîr kalkıp abdest tazelemek için çıkacağı sırada dönmekte olan adam üzerine çullanır. Uyku sersemliği ve karanlık içinde, onu kavga ettiği komşusu zannetmiştir. Yumruklarıyla tekmeleriyle Hz. Pîr'i döver. Az sonra durum anlaşılır. Yanlış kişiyi dövdüğünü anlayan adam çok mahcub olur. Bayılıp yere düşer.

Hz. Pîr doğrulur. Adamın başını yerden kaldırır, ona "Oğlum, evet bir yanlışlık oldu. Ama üzülüp sıkılma, emin ol ki olanda hayır vardır. Ben tahammül ettim ve sevap kazandım, Allah sana da iyilikler versin." Bu minval üzere adamcağızın mahcubluğu ve korkusu geçinceye kadar ona iyi sözler söyler, teskin ve teselli eder.

Kendine gelen adam saçını başını yolarak binbir özürler diler, affetmesini ister. Hz. Pîr'in cevabı gönül zenginliğiyle doludur: "Oğlum Hakk Taâlâ hem seni hem beni affetsin. Ben asıl, sen beni dövmekteyken Cenâb-ı Hak'a seni affetmesi için duâ etmiştim." Adam tövbe istiğfar eder, fazla yaşamaz. Vefat edince Hz. Pîr cenaze görevlerini yapar ve namazını kılar. (aynı yer,s.25)

Ravza'dan Uzanan El

Ahmed-er Rifâî'nin lakaplarından biri de "Sâhib-i meddi'l-yed"dir. Anlamı Hz. Peygamber'in kendisine elini uzatma şerefine eren kimse demektir. Bu konuyla ilgili menkıbe çok meşhurdur:

Seyyid Ahmed-er Rifâî 1160 yılında bazı yakınları ve müridleriyle birlikte Hacc'a gitti. Dönüşte Medîne'yi ziyâret etti. Medîne'ye yaklaşınca devesinden inip yürüyerek Ravza-i Mutahhara'ya girdi. Tam Hz. Peygamber'in kabri önüne gelince "Essalâmü aleyke ya ceddî = Allah'ın selâmı üzerine olsun ey dedem" diyerek selâm verdi. Mübârek kabirden "Aleykesselâm ya veledî = Selâm senin üzerine olsun ey oğlum" şeklinde karşılık geldi. Orada bulunanlar bu hitâbı duydular. Cezbeye gelen Ahmed er-Rifâî o coşkunluk içinde diz çöküp şu mealdeki meşhur dörtlüğü söyledi:

"Uzakta iken benim yerime toprağını öpsün diye rûhumu gönderiyordum. Şimdi bu devlet bedenime nasib oldu. Uzat elini de dudaklarımla öpeyim."

Bunun üzerine Resûlüllah'ın kabrinden dışarıya nurânî bir el uzandı ve Ahmed er-Rifâî bu eli öptü. Oradaki topluluk bu manzarayı gördü. Ahmed er-Rifâî biyografisini yazan müellifler pekçok şâhit göstererek bu menkıbeyi mütevâtir yani doğrulu-

rine bitişiktir, yaz mevsimidir ve insanlar evlerin sundurmasında uyumaktadır. Sabaha doğru daha ortalık karanlıkken adamlardan biri abdest için dışarı çıkar. Bundan biraz sonra da Hz. Pîr kalkıp abdest tazelemek için çıkacağı sırada dönmekte olan adam üzerine çullanır. Uyku sersemliği ve karanlık içinde, onu kavga ettiği komşusu zannetmiştir. Yumruklarıyla tekmeleriyle Hz. Pîr'i döver. Az sonra durum anlaşılır. Yanlış kişiyi dövdüğünü anlayan adam çok mahcub olur. Bayılıp yere düşer.

Hz. Pîr doğrulur. Adamın başını yerden kaldırır, ona "Oğlum, evet bir yanlışlık oldu. Ama üzülüp sıkılma, emin ol ki olanda hayır vardır. Ben tahammül ettim ve sevap kazandım, Allah sana da iyilikler versin." Bu minval üzere adamcağızın mahcubluğu ve korkusu geçinceye kadar ona iyi sözler söyler, teskin ve teselli eder.

Kendine gelen adam saçını başını yolarak binbir özürler diler, affetmesini ister. Hz. Pîr'in cevabı gönül zenginliğiyle doludur: "Oğlum Hakk Taâlâ hem seni hem beni affetsin. Ben asıl, sen beni dövmekteyken Cenâb-ı Hak'a seni affetmesi için duâ etmiştim." Adam tövbe istiğfar eder, fazla yaşamaz. Vefat edince Hz. Pîr cenaze görevlerini yapar ve namazını kılar. (aynı yer,s.25)

Ravza'dan Uzanan El

Ahmed-er Rifâî'nin lakaplarından biri de "Sâhib-i meddi'l-yed"dir. Anlamı Hz. Peygamber'in kendisine elini uzatma şerefine eren kimse demektir. Bu konuyla ilgili menkıbe çok meşhurdur:

Seyyid Ahmed-er Rifâî 1160 yılında bazı yakınları ve müridleriyle birlikte Hacc'a gitti. Dönüşte Medîne'yi ziyâret etti. Medîne'ye yaklaşınca devesinden inip yürüyerek Ravza-i Mutahhara'ya girdi. Tam Hz. Peygamber'in kabri önüne gelince "Essalâmü aleyke ya ceddî = Allah'ın selâmı üzerine olsun ey dedem" diyerek selâm verdi. Mübârek kabirden "Aleykesselâm ya veledî = Selâm senin üzerine olsun ey oğlum" şeklinde karşılık geldi. Orada bulunanlar bu hitâbı duydular. Cezbeye gelen Ahmed er-Rifâî o coşkunluk içinde diz çöküp şu mealdeki meşhur dörtlüğü söyledi:

"Uzakta iken benim yerime toprağını öpsün diye rûhumu gönderiyordum. Şimdi bu devlet bedenime nasib oldu. Uzat elini de dudaklarımla öpeyim."

Bunun üzerine Resûlüllah'ın kabrinden dışarıya nurânî bir el uzandı ve Ahmed er-Rifâî bu eli öptü. Oradaki topluluk bu manzarayı gördü. Ahmed er-Rifâî biyografisini yazan müellifler pekçok şâhit göstererek bu menkıbeyi mütevâtir yani doğrulu-

ğundan şüphe edilmeyen bir hâdise olarak değerlendirirler. (Bk. DİA, "Ahmed er-Rifâî" maddesi, c. 2)

Menkıbenin devamı şöyledir: Aniden gelişen bu olağanüstü hâdise karşısında herkes şaşkınlık ve hayranlık içinde kalır. Hz. Pîr toparlanır, kendisinde bir varlık ve bir benlik olmadığını göstermek için Babü's-Selâm'da eşiğe yatar, ağlayarak orada bulunanlardan ricâ eder. Kapıdan çıkarken üzerine basarak geçmelerini ister. Avam-ı nas, sıradan insanlar çiğneyip geçerlerse de kendini bilen ziyâretçiler üzerine basmaz veya başka kapıdan çıkarlar. Bu sırada Ahmed er-Rifâî hem ağlar hem de şöyle duâ eder: "Allah'ım temkînimi ve îmânımı arttır, sana ve Resûlüne olan mârifetimi ziyâdeleştir."

Cemaatin sonu alınınca Seyyid Ahmed er-Rifâî, eşik üzerinden doğrulup vecd içinde Resûlullah'ın kabrine dönerek şöyle niyaz eder: "Ey mübârek dedem ben şükrü yerine getiremedim. Bu büyük nîmete mukabil bütün insanların üzerime basmalarını dilerdim." Ardından bayılır, çadırına götürürler. Epeyce süre ayılmaz. Yanındakiler vefat ettiğini zannedip telâşa kapılırlarsa da nihâyet akşama doğru kendine gelir.

"Burhan"ın Menşei

Hz. Peygamber'in kabrinden nurlu bir elin uzanıp Ahmed er-Rifâî'nin onu öpmesi, sonra da eşiğe yatıp insanların üzerine basması gibi olağanüstü hâdiseler karşısında onun yakın müritleri vecde gelip kendilerinden geçer. Ne yaptıklarını bilmez halde ellerindeki kesici aletlerle vücutlarına vurmaya başlarlar.

Kuşadalı İbrâhim Efendi olayı az farklı olarak şöyle anlatır: Ahmed-er Rifâî'nin kabri huzurunda iken bir kısım müritleri çadırlarında idi. Şeyhlerinin mazhar olduğu fevkalâdeliği duyunca aynısını onlar da yaşamak isterler. Çok istedikleri halde kendilerine Hz. Peygamber'in eli görünmez. Ümitsizlik ve kederle şaşkınlığa düşüp delice hareketlere girişirler. Her biri eline geçen çadır kazığı, bıçak, demir, ateş ne varsa onunla bilinçsizce kendi vücutlarını yaralamaya kalkışırlar. Hz. Pîr çadıra dönünce bu hâli görüp hayrette kalır. Ne varki müritlerinin üzerinde hiçbir tesir görülmez. Sayılan âletler onları kesmemiş, yaralamamış ve yakmamıştır. Ahmed er-Rifâî ellerini kaldırıp şöyle duâ eder. "Ya Rab benim yoluma girecek olanlara bu sırları bahşeyle." İşte Rifâî tarîkatındeki "burhan" bu sırrın devâmıdır. (Bk. Sefine-i Evliyâ c.1 s. 223)

Bütün bunlara rağmen Ahmed-er Rifâî'nin prensip olarak kerâmete ve olağanüstü hâdiselere önem vermediği bilinmektedir.

Rifâî tarîkatinde zikir sırasında vücûda şiş saplama, kızgın demiri (gül) yalama gibi gösteriler maddî kerâmet türü içine girer. Bunlara "havârık" denir. Havârık, olağanüstü olaylar ve durumlar demektir. Tabiat kanunlarına uymayan, bunları âdeta yırtan haller anlamına gelir. Tabiattaki bütün olaylar sebep-sonuç ilişkisiyle birbirine bağlıdır. Ancak bu ilişki zorunlu değildir. Ateşin insanı yakması tabiat kanununun gereğidir. Hz. İbrâhim'i yakmaması bir hârikulâdeliktir. Bu durum determinizme aykırı ise de, âdetullahta yeri vardır. Allah, kendi koyduğu kuralı (sünnetullah, tabiat kanunu) bir hikmet ve maslahat sebebiyle nâdiren işletmeyebilir.

İbn Arabî'ye göre, tabiat kanunları bir gerçek olmakla birlikte "değişmez ve mutlak" değildir. İlâhî müdâhale ile değişebilirler. Determinist düşünceye saplanıp kalmak, ilâhî kudreti sınırlamaya yol açar. İbn Arabî anlatır:

Bir âlimler meclisinde, akılcı bir filozof peygamberliğe ve mûcizelere inanmadığını söyler. Enbiyâ Sûresi 68-69. âyetlerde geçen, Hz. İbrâhim'i yakmayan ateşi, Nemrud'un ateşini, onun gazabı olarak yorumlar; yoksa gerçek ateş yakardı, der. Bu sırada soğuk bir kış günüydü. Meclisteki bir zat mangalda bulunan ateşi eliyle alıp filozofun üzerine koyar, bir süre orada duran koru evirip çevirir, yakmaz. Ateşli közleri mangala geri bırakır. Filozofa sen de al, der; bu defa onun elini yakar. Sonuç: Ateş emir alır, emirle yakar veya emirle yakmaz. (Bk. Claude Addas, İbn Arabî, s. 120)

17.
Hacı Bektaş
Ve Mevlânâ Menkıbesi

İnanç ve kültür hayâtımızın temel taşlarından biri Hacı Bektaş Velî'dir. Ahmed Yesevî'nin öğrencilerindendir. Yesevî onun beline tahta kılıcı kuşatır ve Diyâr-ı Rûm'u yâni Anadolu'yu irşad etmekle görevlendirilir.

Hacı Bektaş Sulucakarahöyük'e yâni bugünkü Hacı Bektaş'a gelir, etrâfında öğrenciler toplanır. Ünü çabuk yayılır. Osmanlı sultanları, gazileri aracılığıyla Hacı Bektaş'ı tanırlar. Yeniçeri Ocağı'nı kurarken gaziler arasındaki saygınlığı dolayısıyla yeni çeriliği ona bağlarlar. 1271 yılında vefat eder. Nevşehir'in Hacı Bektaş ilçesinde gömülüdür.

Hacı Bektaş'la çağdaş olan bir başka gönül sultanı Mevlânâ'dır. O da bir başka Anadolu şehri olan Konya'da meşhur olmuştur. Hacı Bektaş'tan iki sene sonra 1273 yılında vefat etmiştir.

Mevlânâ Celâleddin ve Hacı Bektaş, Anadolu'yu aydınlatan ve Anadolu insanını mayalayan iki büyük şahsiyettir. Aynı asrın iki büyük kutbu olan bu ulu kişilerle aramızda 750 seneye yaklaşan bir mesâfe var. Fakat onlar zaman kaydından âzâdedirler. İçimizi, dışımızı işlemişler, tefekkürümüze, duygumuza ve rûhumuza iyice yerleşmişlerdir. Bu topraklarda, Anadolu'da uyandırdıkları irfan ocakları olan Mevlevîlik ve Bektâşîlik 700 senedir insanımızı mânen beslemektedir.

İnsanların meşrepleri farklı farklıdır. Meşrebin sözlük anlamı şöyledir: "Bir kimsenin yaradılışında bulunan huy, tabiat, mizaç, karakter." İkinci mânâ olarak "meşrep" deyince "davranış biçimi, anlayış tarzı, gidiş, yol, meslek" hatıra gelir.

Kâinat ve insanlar Hak Taâlâ'nın isim ve sıfatlarının birer tecellîsidir. İlâhî isimler çok olduğu için, onların tecellîleri de çoktur. Buna bağlı olarak insanlar ve meşrepleri farklı olacaktır. Fabrikasyon usulü, tek tip insan, tek model, tek meşrep söz konusu değildir. Aksi takdirde monoton, tekdüze, dolayısıyla sıkıcı bir âlem karşımıza çıkardı. Çokluk, farklılık, renklilik hayâtı zen-

ginleştirir ve anlam katar. Basîretli insana düşen çokluktaki birliği, kesrette vahdeti görmektir. Hepsinin, herşeyin Tek'ten geldiğini kavramaktır.

Hacı Bektaş ve Mevlânâ'nın farklı meşreplerde olduğu söylenir. Abdülbâki Gölpınarlı bu farklılığı zıtlık noktasına kadar götürüse de, bize göre Hak yolcularının üslûp ve meşrepleri farklı olsa da hedefleri birdir, Hakk'a vuslattır.

Mâlûm, Mevlânâ'nın Şems'ten sonraki döneminde coşku dolu bir hayâtı vardır. Semâ eder, şiirler söylerdi. Bu durum o zamanlar yadırganmıştı. Hacı Bektaş bir dervişini Mevlânâ'ya yollamış, onunla şöyle haber göndermiş: "Hakîkati bulmuşsan âleme saldığın bu gürültü nedir? Bulmadıysan ne diye aramazsın?" Hacı Bektaş'ın dervişi geldiği sırada Mevlânâ semâ etmekteydi. Bu sırada şu anlamdaki şiirini söylüyordu: "Dostu görmediysen ne diye aramazsın. Dosta, sevgiliye ulaşmışsan niçin çalıp çığırmazsın?" Bu şiiri kendisine cevap kabul eden derviş de soruyu sormadan geri dönmüştür.

Evet bu olayda tam bir meşrep farklılığı görüyoruz. Kimi insan içindeki duyguları saklar, dışa vurmak istemez. Kimisi de söylemezse, anlatmazsa dayanamaz.

Eflâkî'nin naklettiğine göre Kırşehir beyi Cacaoğlu Nûreddin şöyle anlatır: Bir gün Hacı Bektaş'a şerîate uymak, abdest alıp namaz kılmak gerekir, dedim. Su istedi. Getirdim. İbriği dökünce baktım ki su değil kan. Bana: Görüyorsun dedi, bununla abdest alınmaz, hoş gör bizi. Mevlânâ bu olayı duyunca şöyle dedi: Temizi pislemek kolay, pisi temizlemek güçtür. Mürşid ona derler ki senin şarabını bal yapsın, müşkilini halletsin. Bakır hâline gelmiş gönlünü, ayarı tam altın hâline getirsin. Ayrıca bu kerâmette isrâfın son derecesi var.

إِنَّهُ لاَ يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ

"Allah israf edenleri sevmez" (Bk. A. Gölpınarlı, Mevlânâ Celâleddin, s. 238)

Bildiğimiz kadarıyla Hacı Bektaş'ın namaz ve ibâdet konusunda bir eksiği yoktur. Onun Makālât adlı kitabı bunun delilidir. Yaşarken de bunun aksi yönde söylentiler bulunmalı ki, menkıbeye yansımıştır. Kanaatimize göre Cacaoğlu Nûreddin o tür söylentilere kapılır. Hacı Bektaş'a biraz itham eder bir üslûpla namazı hatırlatır. Bundan incinen Bektaş da ona bir kerâmetle cevap verir, ibrikteki su kana dönüşür. Böylece mânevî seviyesini göstermiş olur.

Mevlânâ'nın sözlerini şöyle yorumlayabiliriz: Keşke bu incinme olmasaydı, bu basit bir olay sayılır. Kerâmetle cevap vermeye değmezdi. Asıl kerâmet gönüllere tesir etmektir.

Anka-Deryâ

Kitaplarda rastlamadımsa da Hacı Bektaş'la Mevlânâ arasında geçtiği söylenen şu menkıbe yaygın olarak anlatılır. Burada da meşrep farklılığının tezâhürünü görüyoruz. Ama olay tatlı sonla bittiği için çok hoştur:

Onların devrinde yaşamış bir kimse vardır, zorbalıkla, yol kesicilikle geçimini sağlar. Yaşı ilerleyince pişmanlık duyar, bir hayır yapmak ister. Uygunsuz yollarla elde ettiği bir ineği Mevlânâ Dergâhı'na bağışlamak ister. O devirde dergâhların misâfiri, geleni gideni çoktur, devamlı mutfakları kaynar. Adam ineğini oraya vermek ister. Durum Mevlânâ'ya arz edilir, adamı dinleyen Mevlânâ inek bağışını kabul etmez. Haram veya şüpheli inek bizim mutfağımıza yakışmaz, der.

Adam üzülür, günler sonra yolu Hacı Bektaş Dergâhı'na düşer. Aynı ineği oraya bağışlamak ister. Orası bu bağışı kabul eder. Adam düşünür ki bunların ikisi de Hak yolunun yolcusudur, nasıl olur da birinin haram saydığını öteki kabul etmektedir. Durumu Hacı Bektaş'tan sorar. Aldığı cevap şöyledir:

- Mevlânâ bir ankadır, asil bir şâhindir, o her leşe konmaz.

Gene de içinde bir ukde vardır, yolu Konya'dan geçerken Mevlânâ'ya uğrar ve olup biteni anlatır. Sizin kabul etmediğiniz hayvanı Hacı Bektaş alıp kabul etti, der. Mevlânâ tebessüm eder ve şöyle der:

Hacı Bektaş bir deryâdır, o bir okyanustur. Bir pislikle, bir leşle kirlenmez.

Ben bu hikâyeyi ilk duyduğumda bu şekilde dinlemiştim. Baktığım internet sitelerinin tamamında ise roller değişiktir. Yani çalıntı ineği kabul etmeyen Hacı Bektaş, kabul edense Mevlânâ'dır. Sanırım sitelerin hepsi birbirinden almıştır. Ama fark etmez, roller değişse de mesaj aynıdır. Her iki büyüğün birbirini övmesi ve ötekine saygılı olması dikkati çeker. Bu normaldir, çünkü ikisinin hedefi de aynıdır. Yollarında meşreplerinde farklılık olsa da amaçları birdir.

Bu arada bir fıkıh ölçüsünü hatırlatalım: Yakın asırlara kadar, denizleri, gölleri, ırmakları kirletmenin günümüzdeki boyutlara ulaşması hayal bile edilemezdi. Onun için akar sular ve

büyük su kütleleleri hayvan ölüsü veya başka pisliklerle kirlenmiş sayılmazdı.

18.
Sarı Saltuk Menkıbeleri

Yahyâ Kemal'in "Mâverâda Söyleniş" adlı şiiri şu mısrâlarla başlar:

Geldikti bir zaman Sarı Saltık'la Asya'dan
Bir bir Diyâr-ı Rûm'a dağıldık Sakarya'dan

Kimdir bu Sarı Saltuk? Balkanlar'da İslâmiyet'i yayan bir çok kahraman vardır. Bunların çoğu gazi-dervişlerdir. İşte bunların en meşhûru Sarı Saltık'tır. Balkanlar'ın İslâmiyet'le tanışması on üçüncü yüzyıla dayanır. Dobruca bölgesine gelip yerleşen Sarı Saltuk ve arkadaşları Müslümanlığı buralara getirmişlerdir.

Bugünkü bilgilerimize göre Sarı Saltuk, Anadolu Selçukluları'nın inkıraz devirlerinde 13. yüzyılda yaşadı. Başlangıçta Sinop'ta, sonra Kefe'de bulundu. Bilâhare Tuna kıyılarında ve Edirne'de karar kıldı. Buralarda 40 sene kalarak Rumeli'yi İslâmlaştırmayı başlıca gaye edindi. Sonradan Osmanoğulları zamanında bu bölgenin Müslüman diyarı olacağını kerâmet gözüyle anladı ve adamlarına müjdeledi.

Sarı Saltuk'un târihî kişiliğinden çok menkıbevî şahsiyeti önem taşır. Onun bu yönünü, "Saltuk-nâme" adlı kitaptan öğreniyoruz. Saltukname'yi Cem Sultan'ın isteğiyle Ebû'l-Hayr Rumi derleyip kaleme almıştır. Buna göre Sarı Saltuk: a) Kerâmetler gösteren bir velî, b) Kâfirlerle savaşan bir gazi, c) Cinlerle ve devlerle uğraşan bir masal kahramanıdır. O, yabancıların dillerini ve dinlerini bir râhip kadar bilir; türlü türlü yollarla onların şehirlerine, kiliselerine, hükümdar saraylarına girer. Râhip kıyafetleriyle kiliselerde vaazlar verir. Çeşit çeşit kerâmetler gösterir. Dört kitabı hatmetmiştir. Kur'an'ın yanı sıra İncil'i de ezbere okur.

"Yedi Tabut Yapın"

Sarı Saltuk amacını gerçekleştirmek için öyle büyük bir ideal ve inanca sâhiptir ki, bu uğurda cenâzesinin bile vazîfe görmesini sağlamıştır. Şöyle ki: Saltuk ölümünden sonra gömüldüğü yerin tam olarak bilinmesini istemez. Oğullarına şunu vasiyet eder: Vefat edince yedi ayrı tabut hazırlayacaklardır. Bunlardan birinde nâşı bulunacak, ötekiler boş olacaktır. Tabutlardan her

biri; uzaklara, çeşitli bölgelere götürülüp oralarda defnedilecektir. Maksadı oraların, kendisini sevenlerce ziyâret edile edile zamanla İslâm-Türk hâkimiyetine girmesini sağlamaktır.

Sarı Saltuk'un mezar, makam veya türbelerinin sayısı "yedi" rakamını çoktan aşmıştır. Bunlardan en meşhurları şöyledir: 1. Arnavutluk'ta Kroya yani Akçahisar'da, 2. Ohri Gölü kenarında Sveti Naum Manastırı'nda, 3. Kosova ile Arnavutluk sınırı arasındaki Has bölgesinde, 4. Mostar civarında Blagay köyünde, 5. Yunanistan'da Korfu adasında, 6. Romanya'da Babadağı şehrinde, 7. Dobruca'da Kaligra'da, 8. Türkiye'de Edirne-Babaeski'de, 9. Anadolu'da Bor şehrinde. Görüldüğü gibi bu tekkelerin ikisi dışında yedi tânesi Balkan topraklarındadır.

"Babadağı", adını Sarı Saltuk Baba'dan almıştır. Osmanlı pâdişahlarından II. Bâyezid Saltuk Baba'nın Türbesi'ni tâmir ettirerek yanına bir câmi yaptırmış ve geniş arâzi vakfetmiştir. Kanûnî Süleyman, Boğdan Seferi sırasında (1538) burada bir kaç gün kalmış ve türbeyi ziyâret etmiştir.

Dobruca/Kaligra'daki Sarı Saltuk Türbesi'ni 1640-41 yıllarında ziyâret eden Evliyâ Çelebi, o sırada hasta ve yorgun olduğundan sekiz ay müddetle orada kalır ve iyileşir. Seyahatnâme'nin bu bölümünde Sarı Saltuk ve menkıbeleri hakkında geniş bilgi verir.

"Sarı Saltuk Anadolu'nun bilhassa Rumeli'nin İslâmlaştırılmasında önemli görevler almış kolonizatör bir Türk dervişidir. Aynı görevler üstlenmiş bir çok Türk dervişleri gibi Sarı Saltuk da bir çok zâviyeye sâhiptir. Daha sonraki asırlarda bu zâviye sâhiplerine zâviyadâr denmiştir. Bunların yeni yurt kurmak, orayı imar etmek, halkını İslâmlaştırmak ve Türkleştirmek ve bunu yeni yerleşim yerlerini düşman saldırılarına karşı korumak v.b. gibi görevleri vardır. Vakıf defterlerindeki Sarı Saltuk adına âit zâviyelerin varlığı, onun bu kolonizatör Türk dervişlerinden olduğuna şüphe bırakmamaktadır."

Edirne fethinden önce Osmanlı-Türk gazileri arasında şu tür hikâyeler anlatılırdı. Bunlar gazâ rûhunun canlı tutulmasında önemli rol oynamıştır: "Alelhusus Seyyid Saltuk vak'asında Resûl Hazreti buyurmuştur ki, bu yer (Edirne) dârunnasr'dır. Ümmetim bu yeri elden komasınlar ve Seyyid Saltuk fethedüp kırk yıl dârul-İslâm eyledi. Seyyid Saltuk fevt olduktan sonra yine kâfîrler aldılar. Sonra Osmâniyan fethettiler, ilâ yevmine hâzâ taht-ı saâdetleri olmuştur."

biri; uzaklara, çeşitli bölgelere götürülüp oralarda defnedilecektir. Maksadı oraların, kendisini sevenlerce ziyâret edile edile zamanla İslâm-Türk hâkimiyetine girmesini sağlamaktır.

Sarı Saltuk'un mezar, makam veya türbelerinin sayısı "yedi" rakamını çoktan aşmıştır. Bunlardan en meşhurları şöyledir: 1. Arnavutluk'ta Kroya yani Akçahisar'da, 2. Ohri Gölü kenarında Sveti Naum Manastırı'nda, 3. Kosova ile Arnavutluk sınırı arasındaki Has bölgesinde, 4. Mostar civarında Blagay köyünde, 5. Yunanistan'da Korfu adasında, 6. Romanya'da Babadağı şehrinde, 7. Dobruca'da Kaligra'da, 8. Türkiye'de Edirne-Babaeski'de, 9. Anadolu'da Bor şehrinde. Görüldüğü gibi bu tekkelerin ikisi dışında yedi tânesi Balkan topraklarındadır.

"Babadağı", adını Sarı Saltuk Baba'dan almıştır. Osmanlı pâdişahlarından II. Bâyezid Saltuk Baba'nın Türbesi'ni tâmir ettirerek yanına bir câmi yaptırmış ve geniş arâzi vakfetmiştir. Kanûnî Süleyman, Boğdan Seferi sırasında (1538) burada bir kaç gün kalmış ve türbeyi ziyâret etmiştir.

Dobruca/Kaligra'daki Sarı Saltuk Türbesi'ni 1640-41 yıllarında ziyâret eden Evliyâ Çelebi, o sırada hasta ve yorgun olduğundan sekiz ay müddetle orada kalır ve iyileşir. Seyahatnâme'nin bu bölümünde Sarı Saltuk ve menkıbeleri hakkında geniş bilgi verir.

"Sarı Saltuk Anadolu'nun bilhassa Rumeli'nin İslâmlaştırılmasında önemli görevler almış kolonizatör bir Türk dervişidir. Aynı görevler üstlenmiş bir çok Türk dervişleri gibi Sarı Saltuk da bir çok zâviyeye sâhiptir. Daha sonraki asırlarda bu zâviye sâhiplerine zâviyadâr denmiştir. Bunların yeni yurt kurmak, orayı imar etmek, halkını İslâmlaştırmak ve Türkleştirmek ve bunu yeni yerleşim yerlerini düşman saldırılarına karşı korumak v.b. gibi görevleri vardır. Vakıf defterlerindeki Sarı Saltuk adına âit zâviyelerin varlığı, onun bu kolonizatör Türk dervişlerinden olduğuna şüphe bırakmamaktadır."

Edirne fethinden önce Osmanlı-Türk gazileri arasında şu tür hikâyeler anlatılırdı. Bunlar gazâ rûhunun canlı tutulmasında önemli rol oynamıştır: "Alelhusus Seyyid Saltuk vak'asında Resûl Hazreti buyurmuştur ki, bu yer (Edirne) dârunnasr'dır. Ümmetim bu yeri elden komasınlar ve Seyyid Saltuk fethedüp kırk yıl dârul-İslâm eyledi. Seyyid Saltuk fevt olduktan sonra yine kâfîrler aldılar. Sonra Osmâniyan fethettiler, ilâ yevmine hâzâ taht-ı saâdetleri olmuştur."

Bir başka kaynakta şunları yazar: "Diyâr-ı Rûm'da Edirne, makam-ı mübârek ve hem gaziler ocağıdır derler. Târih kitaplarında yazıldığı gibi Saltuk Sultan bu sebeple Edirne'yi feth ve burada kırk yıl ikamet etmişti, burayı dârul- İslâm yapmıştı." (Bk. Kemal Yüce, Saltuknâme, s, 32, 39)

Türbelerin Değeri

Sarı Saltuk'un basîretli ve vizyon sâhibi birisi olduğu anlaşılıyor. Çeşitli yerlerde makam ve türbesinin bulunmasından bunu anlıyoruz. İnsanlar, târihleriyle yaşar ve kimlik kazanırlar. Kabirler, türbeler bizim târihimizle bağımızı sağlayan önemli mekânlardır. Bir türbenin zaman içinde en az canlı bir insan kadar etkili olduğu görülür. Yetmiş yıllık Sovyet hâkimiyet ve baskısı sırasında Ahmed Yesevî Türbesi, Orta Asya Müslümanları için en önemli mânevî dayanaklaran biri oldu.

Türbe ve makamlar bir toprağın tapu senetleri sayılır. Orada yatan veya yattığı farz edilen zat, orayı kutsallaştırır. Onun sevenleri ve bağlıları o çevreyi benimser, sâhiplenir, kendine mal eder, korumak ve şenlendirmek için çaba gösterir. Vatan toprağı bu sâhiplenme duygusuyla değer kazanır. Ülkemizden uzaklarda kalan bu tür kutsal mekânlarla da gönül bağımız devam eder.

Kabir ve türbelerin ziyâreti sırasında, dedenin torununa, orada yatan şahsın hikâyesini ve menkıbelerini anlatır. Bu sayede nesiller arasında kültür bağı devam eder. Yeni nesil; târihi, geçmişi, dîni hakkında bilgi edinmiş olur. Onları daha çok sever ve onlara bağlanma duygusu gelişir. Türbeler, târihî makamlar toprağı kutsallaştırır, toprağı vatan yapar, daha çok sevmeye ve savunmaya değer kılar.

Hz. Peygamber İslâmiyet'in ilk yıllarında kabir ziyâretini yasaklamıştı. Tevhid inancı gönüllere yerleştikten sonra bu yasak kalktı. Şöyle buyurdu: "Sizi, kabirleri ziyâret etmekten men etmiştim. Şimdi artık onları ziyâret edin." (Müslim, cenâiz, 106)

Peygamberimiz kabir ziyâretini, ölüler için duâ ve istiğfarda bulunmayı teşvik etmiştir. Bizzat kendisi Mekke fethi sırasında annesinin kabrini ziyâret edip, o sırada ağlamaklı olmuştur. Kızı Hz. Fâtıma her Cuma günü Hz. Hamza'nın kabrini ziyâret ederdi.

Bunlar meselenin dînî boyutudur. Sarı Saltuk vesîlesiyle bizim söz konusu ettiğimiz ise, târihî ve kültürel yöndür. Esâsen din, târih, kültür iç içedir ve bir bütünü teşkil ederler.

Balkan kültür târihinde Sarı Saltuk'un bir önemli özelliği daha dikkati çeker. O da, türbe ve makamların farklı din mensupları tarafından ziyâret edilmesi ve çeşitli ölçülerde benimsenmiş olmasıdır.

Bu kabil örnekleri çoğaltmak mümkündür. Her iki dînin kuralcı mensuplarının bu tür tezâhürleri hoş karşılamayacağı açıktır. Ama hayâtın akışı ve sosyolojik gerçekler çok defa kuralları zorlar ve aşar. Herkesin temel îtikadları kendileri için saklı kalmak üzere, sosyal bir vâkıa olarak, bu nevi ortak merkezlere daha sıcak bakmalıyız diye düşünüyorum. Oralarda, farklı dinden insanlar kendinden bir şey buluyorsa ve bu merkezler; dostluğu, yakınlaşmayı sağlıyorsa müsbet vazîfe görüyorlar demektir. Sarı Saltuk ve benzerlerinin temel değerlerinden olan mistik/tasavvufî bakış açısında bu anlayışa yer olduğuna inanıyorum. Farklı kültür ve inançtan insanları birleştirici ve kaynaştırıcı bu tür merkezlere her zaman ihtiyâcımız olacaktır.

19.
Sultan Veled Menkıbeleri

Sultan Veled (1226-1312) Hz. Mevlânâ'nın oğludur. Tam adı Bahâeddin Muhammed Veled'dir. Mevlânâ Karaman'da evlendi ve Sultan Veled de burada doğdu. Mevlânâ, oğlunu küçük yaştan îtibaren dâima sevdi. Onu kendisine gerçek bir vâris saydı. Çocukluğundan îtibâren yanından ayırmadı. Onun için şöyle derdi: "Bahâeddin'imiz iyi bahtlıdır. Hoş yaşar, hoş ölür."

Sultan Veled teşkîlâtçı ve girişken bir insandı, Mevlânâ bir düşünce ve aşk adamıydı. Sağlığında bir müessese kurmadı. Onun fikirleri etrafındaki kurumlaşmayı gerçekleştiren Sultan Veled'dir. Temkinli, sabırlı, yöneticilerle iyi geçinmesini bilen birisiydi. Mevlânâ türbe ve külliyesini oluşturdu. Buraya tesisler yapılıp, vakıflar bağlanmasını sağladı. Mevlevî âdap ve erkânı onun zamânında şekillendi.

Sultan Veled yirmi yaşlarında iken halvete girip çile çıkarmak ister. Bu konuda babasına ricâda bulunur. Mevlânâ önce buna taraftar olmaz. Çilekeşliğin daha çok başka dinlerde ve Hristiyanlık'ta yaygın olduğunu söyler. Belki de genç oğluna kıyamadığı için "Halvete ihtiyaç yoktur, zahmete girip mübârek vücudunu incitme" der. Sultan Veled yine de ısrar eder: "Ne olur babacığım, ben kırk gün halvette kalmayı çok arzu ediyorum. Ama senden izinsiz bunu yapmak istemiyorum. Senin himmetini ve mânevî desteğini bekliyorum" der. Bu ısrar karşısında Mevlânâ izin verir, bir halvethâne hazırlanır. Sultan Veled içerisine girer ve kapısını kerpiçle kapatırlar.

Mevlânâ ve Selâhaddin Zerkûbî üç günde bir gelip halvethânenin etrafında dolaşırlar ve duâ ederler, belki de zarûrî ihtiyaçları karşılayacak kadar yiyecek ve içecek bırakırlar.

Kırk gün tamamlanınca bütün dostlar, sevenler toplanırlar, tam bir saygıyla, hayır duâlar ve hayranlık duyguları içinde halvethânenin kapısını açarlar. Mevlânâ oğlunun nûra gark olduğunu görür. Sultan Veled babasının elini ayağını öper. O gün Mevlânâ etrafa ikramlarda bulunur. Sema edilip ilâhîler söylenir.

Helvette 40 Gün

Herkes dağılınca Mevlânâ oğluna halvette ne gibi haller yaşadığını, ne keşifler olduğunu sorar. Sultan Veled cevap verir: "Halvetin otuz günü geçince gözümüm önünden ara vermeksizin renk renk nurlar geçtiğini gördüm. O nurlar arasında

إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا

"Allah bütün günahları affeder" (Zümer, 39/53) âyetini işittim. Bu ses fasılasız kulağımda çınlıyordu. Ben de bu sesin hazzıyla kendimden geçiyordum. Bundan başka gözümün önüne kırmızı, yeşil, beyaz renk renk levhalar tutulduğunu gördüm. Bu levhalarda şöyle yazıyordu: "Bizden yüz çevirmekten başka bütün günahların affolunmuştur."

Bunları dinleyen Mevlânâ büyük heyecan duyar ve oğluna şöyle der: "Bahâeddin, işin esası senin gördüğün ve işittiğin gibidir. Belki bundan da fazlasıdır. Fakat şerîatin zâhirini korumak için sen bu sırları gizli tut, kimseye söyleme. Çünkü kaba yaratılışlı insanlar bu sözleri yanlış anlarlar, çalmadan oynamaya kalkarlar. Kalbi zayıf olanlar da kader sırrına tahammül edecek tâkat yoktur." (Bk. Eflâkî, Âriflerin Menkıbeleri, II, 206)

Sultan Veled ve Mevlânâ'nın da içinde bulunduğu tasavvuf yolunun esas amacı nefsin eğitilmesidir. Nefsin aşırı istekleriyle mücâdeleye "riyâzet" denir. Az yemek, az uyumak, az konuşmak riyâzet usullerindendir.

"Erbaîn" veya "çile" çıkarmak, riyâzet metodlarından biri olup, kırk gün boyunca tenhâ bir yerde, az yiyecekle yetinip, zamanını ibâdet, zikir ve tefekkürle geçirmek demektir. Amaç, mânevî ve rûhanî gelişme sağlamak ve iç dünyâsını zenginleştirmektir.

Tasavvuf eğitiminde, seyr ü sülûkte bu uygulamaya yer verenler vardır. Ayrıca birçok büyük sûfînin hayatlarında kısa veya uzun süreli inzivâ veya halvet dönemine rastlanır. Ama bu nihâyet mânevî olgunlaşma için bir araçtır, başvurulan yollardan biridir. Anlaşılan Hz. Mevlânâ, bilinen çile yollarına pek sıcak bakmamaktadır. Zaten onun yolu aşk yolu olacaktır. Ama menkıbeye göre, gene de oğlunun isteğine tamâmen karşı çıkmamıştır. İleride Sultan Veled'in teşkilatlandıracağı, usullerini koyacağı Mevlevîlik tarîkatinde çile başka şekilde uygulanmıştır. Binbir gün süren bu uzun zaman hizmet ve eğitim-öğretimle geçer. Bu arada belki kısa süreli halvet uygulamaları yapılır.

Şam Yollarında

Hz. Mevlânâ'nın hayâtında Şems-i Tebrîzî'nin yeri önemlidir. Şems geldikten sonra Mevlânâ'nın derslerinden ve sohbetinden uzak kalan Konya halkı ona karşı düşmanlık göstermeye başladı. Onların huzursuzluğundan ve dedikodulardan bıkan serâzat ruhlu Şems gizlice Konya'yı terk etti. Mevlânâ âdeta deliye döndü, onu her yerde aratıp sordu. Nihâyet Şam'da olduğunu öğrendi. En güvendiği oğlu Sultan Veled'i, Şems'i alıp gelmesi için Şam'a gönderdi. Yanına adamlar ve bir hayli para verdi.

Sultan Veled bu emri iltifat kabul ederek seve seve Şam'a hareket etti. Konaklar ve menziller aşıp Şam'a vardı, Şems'i aramaya başladı. Birkaç gün sonra buldular. Sultan Veled Şems'in huzuruna girdi, hürmet ve tâzim gösterdi. Getirdiği hediyeleri, gümüş ve altın paraları önüne koydu. Mevlânâ'nın selâmını bildirip mektubunu verdi. Şemseddin gülümsedi: "Bizi gümüş ve altınla neden aldatıyor ki! Bizim Muhammed yaratılışlı Mevlânâ'ya sevgimiz büyüktür, onun emrinden nasıl çıkarız?" dedi.

Şam'daki işlerini birkaç gün içinde tamamlayıp Konya'ya doğru yola çıktılar. Kafilede herkes atlara binmişti. Sultan Veled ise aşk ve istekle Şems'in üzengisi yanında yaya olarak yürüyordu. Şems ona da bir ata binmesini söylediyse de, edebinden dolayı kabul etmedi. Şu anlamlı sözle vaziyeti îzah etmeye çalıştı: "Pâdişah atlı, kul atlı olursa hiç yakışık alır mı?"

Böylece Sultan Veled bir aydan fazla yayan yapıldak yürüdü, bazen iniş bazen yokuş durmaksızın mesâfeleri kat ettiler. Yol ve yolculuk güçtü ama ona kolay geliyordu. Çünkü yanında Şemseddin vardı. Yolda hep sohbet ettiler, ondan binlerce sır duydu. Gök yüzünün de ötesinde binlerce âlem gördü. Durumundan memnundu. Böyle bir şansa ve imkâna sâhip olduğu için sevinci sonsuzdu.

Konya'ya varınca büyük sevinçle karşılandılar. Sultan Veled'in saygısı, edebi ve hizmeti Şems'i çok memnun etmişti. Bu duygularını Mevlânâ'ya söyledi. Sultan Veled'in kendisine çok iyi bir yol ve sohbet arkadaşı olduğunu öve öve anlattı. Bu durum Mevlânâ'nın da çok hoşuna gitti. Oğlunun edebi ve hizmetleri onu sevindirdi. Sultan Veled'e olan ilgisi ve teveccühü eskisinden daha da çok arttı.

Şems dedi ki: "Bende Hak vergisi olan iki hâl, iki emânet vardır: Biri başım, öteki sırrımdır. Başımı tam bir teslîmiyetle Mevlânâ'nın yoluna fedâ ettim. Sırrımı ise Sultan Veled'e verdim. Eğer onun Hz. Nuh kadar ömrü olsaydı ve hepsini ibâdet ve riyâ-

zete harcasaydı, yine de bu yolculukta benden ona ulaşan sır kadar sırrra mazhar olamazdı. Ey Mevlânâ, onun sizden de nasiplere ulaşacağı, büyük bir şeyh olacağı umulur inşallah." (Bk. Eflâkî, Ârîflerin Menkıbeleri, II, s. 112-115; Sipehsâlâr, Risâle Mevlânâ ve Etrafındakiler; Sultan Veled, İbtidânâme, s. 59, 976)

Sır Nedir?

Şems'in bu hayır duâsı yerini buldu, Sultan Veled Mevlevîliği bir tarîkat hâlinde teşkîlâtlandırdı, âdap ve erkânının temellerini attı. Disiplinli ve verimli bir kurum olarak yayılıp devam etmesinde öncü oldu. Şems'ten ona geçen sır ise; onun himmeti, bereketi, mânevî desteği olabilir. Şems'deki câzibe ve sır babası Mevlânâ'yı kendine çekmiş, onu alt üst etmiş, âdeta onu yıkıp yeniden yapmıştır. Sultan Veled babasını en iyi anlayanlardan biriydi. Şems'e de onun gözüyle, onun gönlüyle bakmasını bildi. Böylece birçok sırra, mânevî incelik ve derinliğe mazhar oldu.

Yahyâ Kemal "İsmail Dede'nin Kâinâtı" adlı şiirindeki bir beyitte şöyle der:

Meyi peymâne-be-peymâne döken sâkîden
Yine peymâne diler neşve-i ser-tâ-pâyız

Şunu demek ister: "İlâhî aşk ve şevk şarabını kadehten kadehe döken sâkinin verdiği iksir ve coşkunlukla baştan ayağa neşve kesildik, fakat doyamadık, onun tekrar kadeh sunmasını bekliyoruz."

Bilindiği üzere tasavvufî edebiyatta mey (şarap) "ilâhî aşk", sâkî "mürşid", peymâne (kadeh) ise "âşıkın kalbi" anlamına gelir. Buna göre Mevlevîlik'in ilk büyükleri olan Şems ve Mevlânâ, taşıdıkları ilâhî aşk cereyânını sonraki mürşidler silsilesinin kalbleri vâsıtasıyla Hamâmîzâde İsmâil Dede Efendi'ye (1778-1846) kadar ulaştırmıştır. Bu kıvılcımla, bu himmet ve bereketle tevhîdin hakîkatine erenler, baştan aşağıya neşve kesilip kendilerinden geçmişlerdir. İşte Şems'in Sultan Veled'e verdiği "sır"da bu neşvenin ilk nüvesi sayılmalıdır. (Bk. Mehmet Demirci, Yahyâ Kemal ve Mehmed Âkif'te Tasavvuf, s. 55)

20.
Buğday Mı Himmet Mi?

Yûnus Emre 13. yüzyılın ikinci yarısıyla 14. yüzyılın başlarında yaşamıştır. Doğum ve ölüm târihleri tahmînî olarak 1240-1320 şeklinde kabul edilir. Yûnus'un gerçek hayâtı hakkındaki târihî bilgilerimiz yetersizdir. Bize kadar ulaşanlar daha çok menkıbe mâhiyetindedir.

Yûnus'un târihi şahsiyeti hakkında elimizde daha fazla yeterli bilgi olmasını gönül arzu ederdi. Ama bu bir üzüntü kaynağı değildir. Menkıbelerin de belli ölçüde aydınlatıcı özelliği vardır. Hattâ menkıbeler, büyük şahsiyetlerin geniş halk kitleleri nezdinde daha çok tanınıp sevilmesine yol açmaktadır. Yûnus Emre menkıbelerinin çoğunun yer aldığı kaynak Hacı Bektaş Vilâyetnâmesi'dir. Onun ilk meşhur menkıbesi şöyledir:

Anadolu köylerinden birinde Yûnus isimli fakir bir rençber vardı. O yıl kıtlık senesi idi, mahsul olmadı. Yûnus'un fakirliği büsbütün arttı. Yoksulluktan bunalan Yûnus uzaktan türlü kerâmetlerini duyduğu ve cömertliğini öğrendiği Hacı Bektâş-ı Velî'ye gidip yardım istemeğe karar verdi. Eli boş varmamak için dağdan alıç toplayıp öküzüne yükleyerek Sulucakarahöyük'e vardı. Hacı Bektaş Dergâhı'na ulaştı.

Hacı Bektaş Velî'ye armağanını sunup: "Ben yoksul bir kimseyim, bu yıl ekinimden bir nesne alamadım, ümittir ki şu yemişi kabul edip karşılığında buğday vereseniz" dedi.

Yûnus birkaç gün orada kaldı. Ayrılma vakti gelince Hacı Bektaş'a haber verdiler. O da "Sorun bakalım, ne ister? Buğday mı yoksa nefes mi / erenler himmeti mi?" Nefesmiş, himmetmiş rençber Yûnus nereden bilsin. "Bana buğday gerek" dedi. Durumu Hacı Bektaş'a bildirdiler. O da "Getirdiği alıcın her tânesi için bir nefes / himmet verelim" buyurdu. Yûnus: "Çoluk çocuğum var, onlar buğday bekler" dedi. Hünkâr ısrar etti: "İsterse getirdiği alıçların çekirdekleri sayısınca himmet edelim". Yûnus tekrar buğday istemekte ısrar etti.

Hayvanına kâfi miktarda buğday yüklediler, Yûnus vedâ edip yola koyuldu. Bir müddet ilerlerdi. Kafası karışmıştı. Hatâsını anladı, pişman oldu, geri döndü, şu ricâda bulundu: "Alın buğ-

dayınızı ben himmet isterim" dedi. Hacı Bektaş'tan haber geldi: "Onun kilidi şimdi Tapduk Emre'ye verilmiştir, gayri gidip ona başvursun."

Menkıbemize göre Yûnus saf, yoksul bir köylü insanıdır, ama anlayışlıdır. Nitekim birkaç gün misâfir kaldığı dergâh atmosferi onu etkilemiştir. Târihimizde tekke ve dergâhların çok yönlü hizmet ve fonksiyonları olmuştur. Eğitim ve irşâd faaliyetleri yanında gelene-gidene (âyende ve revendeye) iâşe ve ibâte hizmeti sunulurdu. O birkaç günlük süre içinde yeme, içme, barınma, temizlik, bakım, tedâvi gibi ihtiyaçlar giderilirdi. Bu sırada dikkatli bir misâfirin görüp ders alacağı sahneler eksik olmazdı. Bir dergâhın iç işleyişi, oradaki hizmetler bir düzen dâhilinde olurdu. Tatlı bir disiplin içinde âdab, erkân hemen dikkati çekerdi. O arada bir ihyâ gecesine rastlanmışsa zikirler ve ilâhilerin etkilememesi düşünülemez.

Yûnus da dikkatli insandı, gördüklerinden etkilenmiş olmalıydı. Pişmanlık duyup, buğday yerine himmet istemek üzere geri döndü. Onun bu davranışında iç dünyâsında hâsıl olan bu tür bir değişiklik âmil olmuştur diyebiliriz.

Himmet Nedir?

Menkıbemizdeki "nefes" veya "himmet"e gelince; himmetin şöyle bir târifi vardır: "Himmet, kendini veya başkasını kemâle erdirmek için kalbin bütün ruhânî güçleriyle Cenâb-ı Hakk'a yönelmesidir." Tasavvuf inanışında himmet genel olarak ermiş kimsenin teveccühü, tasarrufu ve olağanüstü işleri başarma gücü şeklinde anlaşılmıştır. İbn Arabî'ye göre, nefis cem'iyyet hâlinde olduğu zaman maddeye tesir eder. Velîler himmet denilen mânevî ve sırrî güçle misâl âlemindeki mümkin varlıkları gerçek varlıklar hâline getirebilirler; çünkü himmet kâmil insandaki ilâhî kudrettir. İnsanları ve ruhları etkileyen ve yönlendiren ilâhî rahmet ve yardımın gelmesine vesîle olur. Hacı Bektaş-ı Velî ile Yûnus arasındaki diyalogu bu çerçevede ele alabiliriz.

Himmet zengin anlamlı bir kelimedir, sözlükte bütün gücünü bir yere yöneltmek demektir. Eskilerin "Himmetü'r-ricâl taklau'l-cibâl" (İnsanların himmeti dağları yerinden söker) şeklinde bir sözleri vardır.

Yûnus Emre, menkıbemize göre başta önemini kavrayamadığı "erenler himmeti"ni şiirlerinde bolca kullanacaktır. Son derece zor olan riyâzet ve mücâhededе yardımcıdır. Kibir ve kîni

terk etmede, gönül pasını temizlemede himmetin etkisi büyüktür:

Ona göre "Erenin yüzü suyu himmeti arştan ulu"dur.

Erenlerin himmetine nâil olan korkmasın, onun her işi iyi gider. Şöyle der:

Erenlerin himmetini bana yoldaş eyleyen
Her kancaru varır isem cümle işim hoş eyleyen

Ona göre, Cenâb-ı Hakk'ın isim ve sıfatları en geniş şeklinde "er"de yani, insân-ı kâmilde tecellî eder ve onlar tasarruf sâhibidir:

Hak eren benim dedi, varlığın erde kodu
Erenlerin himmeti yerden göğe direktir.

(Bk. Mehmet Demirci, Yûnus'ta Hak ve Halk Sevgisi)

21.
Hizmet Mi Himmet Mi?

Bir önceki menkıbede görmüştük; Yûnus Emre bir kıtlık senesi buğday istemek üzere Hacı Bektaş-ı Velî'ye gitmişti. Kendisine buğday yerine himmet verilme teklifini önce kabul etmedi. Fakat yolda pişman olur, "Alın buğdayınızı ben himmet istiyorum" dedi. Fakat iş işten geçmiştir. Hacı Bektaş "Onun kilidi Tapduk Emre'ye verildi, gitsin onu bulsun" demişti. Menkıbemizin devamı ise şöyledir:

Kilidinin Tapduk Emre'ye verildiğini öğrenen Yûnus yola koyuldu, Tapduk Emre'ye geldi, Hacı Bektaş'ın selâmını söyledi, vâki olan hâli anlattı. Tapduk Emre "Safâ geldin, hâlin bize mâlûm olmuştur. Hizmet et, emek yetir, nasîbini al." dedi. Yûnus dedi ki: "Ne hizmet var ise yapalım".

Tapduk'un dergâhının ardında bir dağ vardı. Tapduk Yûnus'u dağdan odun getirme hizmetine koştu. Yûnus her gün sırtında dağdan odun getirir oldu. Amma odunun yaşını ve eğrisini getirmezdi. Bunu farkeden Tapduk bir gün Yûnus'a sordu: "Dağda eğri odun yok mudur?" Yûnus cevap verdi: "Vardır sultânım vardır. Ama sizin kapınıza odunun bile eğrisi yakışmıyor."

Bu menkıbede iki kavram dikkati çeker: Hizmet ve eğri odun. Hizmet denince sâdece bedenle yapılan maddî faâliyetler akla gelmemelidir. Öyle bile olsa bu tür hizmetin şeyhe maddî katkı sağlamakla, onun işinde amelelik etmekle bir alâkası yoktur. Menkıbemizde de sembolik olarak Yûnus'un göze görünen hizmeti dergâha odun taşımaktır. Dergâh şeyhin şahsî mülkü olmaktan çok dervişlere, çevreye ve gelene-gidene kapısını açan bir kurum hüviyetindedir.

Yûnus Emre kırk yıl boyunca hizmette bulunur, olgunlaşma yollarını öğrenir pişer ve sonunda şöyle der:

Taptuğun tapusunda kul olduk kapısında
Yûnus miskin çiğ idik piştik elhamdü lillâh.

Ne türlü olursa olsun "hizmet" bir eğitim aracıdır. Meselâ Mevlevîlik'te çile hizmet iledir ve 1001 gün sürer. Bu müddet zarfında aday bir yandan kendine verilen hizmeti yerine getirirken, öte yandan asıl amaç olan mânevî eğitimini devam ettirir. Tasav-

vuf tâbirlerinden olan "hizmet erenlere" sözü buradaki hizmetin gerçekte erenlere yapılmış olacağı inancını dile getirir. Bir başka ifâde ile "halka hizmet Hakk'a hizmettir".

Unutmamalı ki, hizmette bir tevâzu, bir alçak gönüllülük vardır. Kendini beğenmiş kimseler, küçük de olsa bir hizmette bulunmayı tenezzül meselesi yaparlar, nefislerine yediremezler.

Himmet mi hizmet mi diye sormuştuk. Aslında himmet hizmetle berâber yürür. Şeyhten himmet, müridden hizmet beklenir. Amma önce hizmet gelir. Saf ve mübtedî mürid niyazda bulunur:

- Şeyhim himmet.

Gün görmüş olgun insan cevap verir:

- Oğul hizmet.

Yani oturup beklemek yetmez, asıl sen gayret etmelisin, çalışmalısın. O takdirde himmet de gelir, işlerini kolaylaştırır. Yûnus öyle der:

Çeşmelerden bardağın doldurmadan kor isen
Bin yıl anda durursa kendi dolası değil

Yûnus'un hiçbir gün yaş ve eğri odun getirmemesi ise onun Tapduk'a ve dergâha saygısını gösterir. Nihâyet içine girdiği âleme verdiği öneme ve işini ciddiye aldığına delâlet eder. Netice olarak o sâdece getirdiği odunların düzgün olmasına önem veriyor değildir, asıl olan sözünün, işinin ve iç dünyâsının düzgün olmasıdır. Nitekim şöyle îkaz eder:

"Kulil-hak" dedi Çalab, sözü doğru desene
Bugün yalan söyleyen yarın utanasıdır

Dergâhlardaki hizmet oradaki kişinin ayak işlerini görmek, ona hizmetçilik etmek demek değildir. Onun yanında, onun eğitimi altından bulunmak, ondan eğitim öğretim görmek demektir. Bu tür eğitim daha etkili olur. Öğrenici durumundaki kimse rehber kişinin hâlini tavrını, davranış biçimini daha yakından görür. Onun hâliyle hallenmeye, onun boyasına boyanmaya çalışır. Hz. Ali ve Enes b. Mâlik gibi küçükken Peygamberimiz'e yakın sahâbîler bu yolla eğitilmiş ve daha iyi yetişmişlerdir. (Mehmet Demirci, Age)

Arif Nihat Asya ne güzel söyler: "Biz abdest almayı okuya okuya değil; abdest alanların eline su döke döke öğrendik."

Yûnus'un bir gün olsun eğri odun getirmeyişini hatırlatan bir olay da Ahmed Yesevî müridlerinden Hakîm Süleyman Ata'ya âittir:

Ahmed Yesevî bir gün bir kaç öğrencisni ormana odun kesmeye göndermiş. Dönüşte yağmura tutulmuşlar. Hepsinin getir-

diği odunlar yağmurda ıslanmış. Odunun kurusu tercih edilir, ıslak odun zorlukla yanar. Yalnız Süleyman'ın getirdiği odunlar kuru imiş. Çünki Süleyman hırkasıyla sırtındaki odunları örtmüş sarıp sarmalamış. Ahmed Yesevî bu hareketi çok beğenmiş, Süleyman'a "Hakîm" ünvânı vermiş. Hakîm, yani bilgi ve hikmet sâhibi, dikkatli ve tedbirli insan. Sonra büyük himmet ederek, onun hikmetler söyleyen bir olgun insan derecesine yükselmesine yol açmış. Türkistan'ın güney bölgelerini uyandırmaya onu göndermiş.

22.
Yûnus Ve Molla Kasım

Yûnus Emre menkıbelerine devam ediyoruz.

Onun destânî-menkıbevî yönü ölümünden sonra da devam eder görünür. Bir halk inanışına göre Yûnus üçbin manzûme söylemiş. Bu manzûmeler bir deftere yazılmıştır. Fakat Yûnus ölünce tek nüsha olan bu defter Molla Kasım denilen dar kafalı birinin eline düşer.

Molla Kasım bir akarsu kenarına oturur, Yûnus'un şiirlerini okumaya koyulur. Kafasına uymayan şiirleri yırtıp yırtıp yakar. Şiirlerin bin tânesi yandıktan sonra usanan Molla, geriye kalanlardan bin tânesini de birer birer suya atmaya başlar. Fakat bir an gelir Molla Kasım atmak üzere aldığı elindeki son şiirde kendi adını görünce şaşırıp kalır:

Derviş Yûnus bu sözü eğri büğrü söyleme
Seni sîgaya çeker bir Molla Kasım gelir.

Molla çok üzülür, bu durumu önceden bilen Yûnus'un velâyet ve kerâmetini anlar, imhâ ettiği şiir sayfaları için pişmanlık duyar. Ne yazık ki geride sâdece bin şiir kalmıştır.

Bununla birlikte Türk insanı buna eseflenmez. Çünkü imhâ edilen şiirler ziyan olmuş değildir. Yakılan bin şiiri gökte melekler, suya atılan bin tânesini de denizde balıklar, Molla Kasım'ın elinde kalan bin tânesini de insanlar okumaya devam etmektedirler.

"Ben dervişim diyene, bir ün idesim gelir" mısrâı ile başlayan şiirin en eski Yûnus Divanı yazmalarında bulunmadığı söylenir. Bunun Molla Kasım adlı birine âit olduğu ihtimâlinden bahsedilir. Ama, menkıbe mantığı ve halkın mâşerî şuuru bu şiiri de Yûnus'a mal eder, doğrusu ona çok yakışmaktadır.

Tekke-Medrese

Dînin algılanış ve yorumlanışında farklı tutumlar olmuştur. Basitçe ifâde edersek medrese zihniyeti daha kuralcı, şekilci, sert ve mutaassıp sayılır. Tekke ve tasavvuf zihniyeti ise anlayışlı ve hoşgörülü bilinir. Târih boyunca bu iki zihniyetin çeşitli seviyelerde çatışmasına şâhit oluruz. Şâyan-ı şükrân olan şu ki,

tekke ile medrese arasında çok ciddi ilişkiler ve bağlar vardır. Tekke mensuplarının büyük çoğunluğu sağlam bir medrese eğitiminden geçmişlerdir. Katı medrese mensuplarından, Molla Kasım örneğinde olduğu gibi sertliği bırakanlar da az değildir.

Aslında İslâm dini düşünce farklılıklarını hoş karşılar. Amelde, inançta ve düşüncede farklı bakış açıları, çeşitli görüşler ve mezhebler vardır. Bunlar dinimiz için müthiş bir zenginliktir.

Yaradılışları gereği kimi insanlar akılcı yapıya sâhiptir, kimileri de duygusaldır ve rûhî-mânevî faaliyetlere yatkındır. İslâmiyet'te bu iki tipe uygun anlayış ve yorumlar vardır.

Kabaca söylersek zâhirci, nakilci ve akılcı bakış açısıyla dîni algılamanın adına "Şerîat" denir. Onun iç yüzünü, derinliğini, derûnî-mânevî tarafını öne çıkaran tarafı ise "Hakîkat" olarak isimlendirlir.

Aslında Şerîat ve Hakîkat bedenle ruh gibidir. Yalnız şekil ve yalnız öz yetmez. Şekil ve öz berâber olmalıdır. Şerîat bir kaptır. Hakîkat ise onun içindeki şeydir, meselâ süttür. Boş kap makbul değildir. Süte de bir kap içinde olmadan ulaşmayız.

Bir başka benzetme şöyledir: "Şerîat, sanki vücûdu kaplayan deri. Onu sıyır, altından cılk et çıkar ve kısa zamanda da vücudda kokuşan yaralar peyda olarak sağlık gider, hattâ hayat biter".

Yani şerîatle Hakîkat, dinin şekil yönüyle özü berâberdir, ikisinden biri ihmal edilirse yanlış yapılmış olur.

Yûnuslar ve Molla Kasımlar her devirde vardır. Zâhirci, şekilci ve katı kurallarla çerçevelenmiş bir din anlayışının temsilcileri İslâm düşünce târihinde Hâricîlik ve Selefîlik'le başlatılabilir. İbn Teymiye ve Birgivî'de bunun izleri devam eder.

Bu anlayış İbn Teymiye ve Birgivî'de fikrî plânda kalmıştır ve düşünce târihimize bir ölçüde zenginlik katmıştır. Fakat onlardan beslenen Kadızâdeliler hareketi, aşırı bir katılık örneğidir. Günlük politikayla el ele vererek maddî mânevî tahrîbata yol açmıştır.

Aslında mânevî hallerden zevk alıp almamak bir yaratılış ve nasip işidir. Doğuştan âmâ olanlar renkler dünyâsını bilemezler. Tad alma duyusu sınırlı olanlar, menbâ suları arasındaki lezzet farkını hissedemezler.

Menkıbemizin son bölümü ise Yûnus Emre ve tasavvuf zihniyetinin en hoş yönlerinden birini vurgular: Bütün eşyanın

Hakk'ı zikir ve tesbih etmesi dolayısıyla, eşyanın kutsal, değerli ve makbul olması.

تُسَبِّحُ لَهُ السَّمَاوَاتُ السَّبْعُ وَالأَرْضُ وَمَن فِيهِنَّ وَإِن مِّن شَيْءٍ إِلاَّ يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ

"Yedi kat gökler, yer yüzü ve oralarda bulunanlar Allah'ı tesbih eder, övgüyle anar; yaratıklardan O'nu tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur". (İsrâ, 17/44).

Tıpkı Yûnus'un dediği gibi:

Dağlar ile taşlar ile çağırayım Mevlâm seni
Seherlerde kuşlar ile çağırayım Mevlâm seni.
Su dibinde mâhî ile sahralardan âhu ile
Abdal olup yâ hu ile çağırayım Mevlâm seni

23.
Osman Gazi Menkıbeleri

13. ve 14. yüzyıllarda Anadolu'da aktif hizmet gören çeşitli gruplar vardır. Ahîyân-ı Rûm, Gaziyân-ı Rûm, Abdâlân-ı Rûm ve Bâciyân-ı Rûm bunlardan dikkati çekenlerdir. Bu gruplar Osmanlı'nın kuruluşunda büyük hizmetler görmüşlerdir. Özellikle Ahîyân-ı Rûm yani Anadolu Ahîleri bu konuda ön sırada bulunurlar. Ahîler o devirde meslekî-tasavvufî teşekküllerdir. Yâni hem bir meslek icrâ ederler, üretimde bulunurlar, hem de ahlâkî-mânevî eğitimle uğraşırlardı.

Şeyh Edebâlî böyle bir Ahî şeyhiydi. Bilecik çevresinde itibarı ve şöhreti vardı. Dergâhına pek çok gelen giden olurdu. Ertuğrul oğlu Osman Bey genç, dinamik, mert bir delikanlıdır. Edebâlî'yi sevmekte ve saymaktadır. Sık sık onun dergâhına gelir, sohbetini dinler, fikirlerini alırdı.

Osman Gazi gene bir gece Şeyh Edebâlî'nin evinde yatıyordu. Heyecanlı bir rüyâ gördü. Edebâlî'nin koynundan bir ay doğdu, büyüdü, büyüdü dolunay hâlini aldı ve gelip kendi koynuna girdi. O anda Osman'ın belinden bir ağaç yükseldi; büyüdü, büyüdükçe yeşillendi, güzel ve ulu bir ağaç oldu. Dallarının gölgesi bütün dünyâyı örtüyordu. Ağacın çevresinde dört sıra dağlar vardı. Bunlar Kafkaslar, Atlaslar, Toroslar ve Balkanlar'dı. Ağacın köklerinden Dicle, Fırat, Tuna ve Nil çıkıyordu. Bu ırmakların üzerinde gemiler vardı. Tarlalar başaklarla, dağlar ormanlarla kaplıydı. Vâdîlerde şehirler vardı. Kubbelerinde hilâller yükselen câmilerin sayısız minârelerinde ezanlar yükseliyordu.

Ezan sesleri ağaç dallarındaki kuş sesleriyle birleşirken, ağacın yaprakları kılıç gibi uzamaya başladı. Bir rüzgâr bütün yaprakları İstanbul'a çevirdi. İstanbul bir elmas gibi parlıyordu. İki deniz arasında ve dünyâyı kuşatan iri bir yüzüğün en kıymetli taşını teşkil ediyordu. Osman bu yüzüğü parmağına takarken uyandı. Târifsiz duygular içindeydi. Rüyasını Edebâlî'ye anlattı (Bk. N. S. Banarlı, Tarih veTasavvuf Sohbetleri)

Edebâlî şöyle dedi: "Evlâdım! Müjdeler olsun, sana bir devlet kurmak nasip olacak. Kurduğun bu devlet Allah'ın izniyle üç kıtaya uzanacaktır. Göğsümden çıkan ay; Kızım Malhun Hatun'dur.

O senin helâlin olsun." Kızıyla Osman'ı evlendirdi. Ve târih rüyâda görüldüğü gibi oldu.

Menkıbemiz böyle diyor. Târihe bakınca şunu görüyoruz: Osmanlı Beyliği henüz oluşum hâlindedir. Osman Bey Edebâlî ile Bilecik'te tanıştı. Kendisi âlim, fazıl, mânevî yönü kuvvetli ve zengin bir kimseydi, bir Ahî şeyhi idi. Kızıyla evlendirdiği Osman Bey'e maddî- mânevî bütün varlığıyla destek verdi. Beyliğin kuruluşu ve gelişmesinde önemli rolü oldu.

Bu rüyânın daha kısa bir şekli ilk Osmanlı kronikleri olan Aşıkpaşazâde ve Neşrî târihlerinde nakledilir. Rüyâlar kadar onların yorumları önemlidir. Edebâlî'nin geniş ufuklu ve uzak görüşlü biri olduğu anlaşılıyor. Yaptığı rüyâ tâbiriyle altı asırlık bir cihan imparatorluğunun kuruluş işâretini vermiş sayılır.

Ayrıca Osman Gazi'nin böyle kutlu bir rüyâ görmesi, onun taşıdığı fetih ve gaza ideallerinin bir göstergesi sayılır. Böylesi rüyâlar görmek ve büyük ideallere sâhip olmak, vizyon sâhibi ve idealist insanların harcıdır.

Böyle rüyâlar milletlerin temsilci kahramanları tarafından görülür. Bunlar milletlerin büyüme ve yükselme rüyâlarıdır. Bunların içinde milletlerin idealleri, hülyaları, hedefleri ve felsefeleri vardır. Milletler böyle rüyâlar görebildikleri ölçüde büyürler.

Kur'ân'a Saygı

Osman Gazi'yle ilgili ikinci menkıbemiz halk arasında çok yaygındır: Osman yeni tanıştığı sıralarda gene bir akşam Edebâlî'ye ziyârete gelmiştir. Sohbet uzun sürer, vakit geç olur. Orada yatacaktır, bir odaya yatak sererler. Osman Bey, yatmak üzere hazırlanır, tam yatacağı zaman karşısındaki duvarda asılı Kur'an-ı Kerim torbasını görür. Yatmaktan vazgeçer, iki dizinin üzerine oturur, sabaha kadar öylece bekler. Sabah olur, ev sâhibi gelir, bir de bakar ki yatak hiç bozulmamış. Akşam serdiği gibi duruyor. Osman Gazi'ye sorar:

- Aman efendim, niçin istirahat etmediniz? Yatak yapıldığı gibi duruyor. Hizmette kusur mu ettik? Yoksa bir rahatsızlık mı oldu?. Osman Gazi cevap verir:

- Hayır, hayır estağfirullah, bir rahatsızlık falan da yok. Duvarda asılı Kur'ân-ı Kerîm'i gördüm. Allah kelâmının karşısında ayağımı uzatıp yatmaktan edep ettim. Kur'ân'a karşı saygısızlık olur diye düşündüm. Zaten pek de uykum gelmedi, böylesi daha iyi geldi.

Evet, Kur'ân-ı Kerim Allah kelâmıdır. Kıyâmete kadar bâki kalacak olan ilâhî kelâmdır. Dînimizin esaslarını oradan öğreniyoruz. Kutsal kitabımızı severiz, ona olan saygımız sonsuzdur. Menkıbemizde Osman Gazi'nin Kur'an saygısının müstesnâ bir örneğini görüyoruz.

Hatıra şu soru gelebilir: Asıl olan Kur'an'ı anlamak, onun üzerinde düşünmek değil midir? Evet öyledir. Kur'an okunmak, anlaşılmak ve ona göre davranmak için gönderilmiştir.

Ama milletimiz Kur'an'ı anlamasa da onun yazılı olduğu sayfalara, bu sayfalardan oluşan Mushafa da büyük saygı gösterir. Mushaf'ı yani ciltli Kur'an kitabını aşağı seviyelerde bulundurmak istemez.. Onu rafların yukarı kısmına koyar. Kitap rafı olmayan evlerde Kur'an-ı Kerim, işlemeli özel yapılmış bir torba içinde duvardaki yüksekçe bir çiviye asılır.

Bu bir kültürdür. Bir din anlayışı ve algılayışıdır. Dinin kutsal gördüğü şeylere gösterilen saygının ifâdesidir. Meselâ Arap ülkelerinde Mushaf'a karşı bizdeki gibi bir aşırı saygı tavrı görülmez. Ama Türk milleti, dilini anlamasa da Kur'an-ı Kerim kitabına büyük hürmet gösterir. İşte milletimizin mâşerî vicdanı, bu menkıbeyle Osman Gazi'yi böyle bir davranış içinde görmek istemiştir.

Bu anlayışı eleştirenler çıkabilir, şekilcilik olarak görebilirler. Ama bize göre milletimizin bu hasletine saygı duymak gerekir. Kur'an'a hürmet, onu getiren Peygamber'e ve onu gönderen Yüce Allah'a saygı ve sevginin bir sonucudur. Elbette ideal olan, Kur'an'ı okumak ve anlamaktır. Ama buna imkân bulamayanların Kur'an kitabına saygısını anlayışla ve takdirle karşılamalıyız.

24.

Hacı Bayram- Iı. Murad Menkıbeleri

Hacı Bayram-ı Velî 1351-1429 yılları arasında yaşadı. Önce Ankara ve Bursa'da zâhir ilimlerinin öğrenimini tamamladı. Somuncu Baba diye bilinen Hamîdüddîn Aksarâyî'ye bağlandı. Ömrünün sonuna kadar Ankara ve civârında irşâdla meşgul oldu. Kısa zamanda çevresinde büyük müridler kitlesi toplandı. Bu durum bâzı şüphelere yol açtı. Pâdişaha yapılan şikâyetler üzerine, II. Murad kendisini başkent Edirne'ye getirtti. Pâdişahın huzurunda bilginler ve yöneticilerin toplantılarına katıldı. Bu sırada bir bakıma sorgulanıp denetlenmiş oldu. Sonunda II. Murad'ın saygı ve ikramlarına nâil oldu.

Osmanlı Devleti kuruluşundan itibaren tasavvuf kurumlarıyla iyi ilişkiler içinde oldu. Devlet onların mânevî nüfûzundan istifâde etti. Tasavvuf büyükleri halkın sevgi ve saygısına mazhar idiler. Onlara alâka gösteren yöneticiler, böylece halkın desteğini sağlamış oluyorlardı. Buna mukabil pâdişah ve yöneticilerin maddî yardım ve ilgisini gördüler. Bu şeyhler devletin muhâfazası ve devâmından yana oldular.

Bütün bunlarla birlikte devlet büyükleri, şeyhlerin yönetime müdâhalesini asla hoş karşılamadılar. Ayrı baş çeken veya merkezî idâreyi sıkıntıya sokacak şeyhleri şiddetle cezâlandırdılar. İşte Hacı Bayram'la II. Murad arasında bu mâhiyette bir olay yaşandı.

Bu hâdiseyi menkıbeler daha renkli ve süslü olarak anlatır. Hacı Bayram'ın Ankara'daki ve çevresindeki şöhretini ve etkisini duyan bir vezîri onu pâdişâha şikâyet eder. O sırada başkent Edirne'dir. Bayrâmîlik Ankara gibi merkezden uzak bir bölgede hızla yayılmıştır. Vezir, orada Hacı Bayram'ın baş kaldırması ve yönetimi zor durumda bırakması tehlikesinden söz eder. Derhal Ankara'ya bir görevli gönderilir. Hacı Bayram derdest edilip Edirne'ye götürülecektir.

Vazîfeli çavuş onu hasat zamanı tarlada çalışırken bulur. Bu arada Hacı Bayram'ın kerâmetlerine şâhit olur. Onun üstün kişiliğini ve mânevî büyüklüğünü fark eder. Haksız yere şikâyet edildiğini, hatta bir tuzak kurulduğunu anlar. Kendisinden özür dile-

yerek, Edirne'ye yalnız dönüp pâdişaha vaziyeti açıklayacağını söyler. Hacı Bayram kabul etmez, hükümdarın buyruğu yerine getirilmelidir, der.

Hacı Bayram görevli çavuşla birlikte yola çıkar. Yanında öğrencisi Akşemseddin de vardır. Yolculuk Gelibolu üzerinden yapılır. Orada Yazıcıoğlu Ahmed Bican ve Muhammed, Hacı Bayram'a bağlanırlar.

Kafile Edirne'ye ulaşır. Pâdişah II. Murad Hacı Bayram'ı kabul eder, görüşür, sohbette bulunurlar. Ondaki mânevî olgunluğu fark eder. Şikâyette belirtildiği gibi bir tehlike göremez. Sonunda ona büyük saygı gösterir. Hacı Bayram pâdişahın önünde vaaz ve nasihat etmeye dâvet edilir. Edirne Eski Câmi'de birkaç kez kürsüye çıkıp konuşma yapar. Ondan sonra bu kürsüye kimse çıkmamıştır denir.

Şikâyetçi vezir mahcup durumdadır. Hacı Bayram'dan intikam almak ister. Bir yolunu bulup ona içinde zehir bulunan bir şerbet ikram ettirir. Hacı Bayram: "Biz içelim zararı başkasına olsun" diyerek şerbeti içer. Vezir derhal ölür.

Sultan II. Murad Hacı Bayram'a sevgi ve saygıda kusur etmez. Onun devletin yanında olduğunu anlamıştır. Zamanla Hacı Bayram adına vakıflar, zâviyeler ve mahalleler kurmuştur.

Menkıbemizin yorumuna ve târihi arka planına dâir şunları söyleyebiliriz. Osmanlı'nın Ankara Savaşı'nda Timur'a yenilmesinden sonra Türk birliği bozuldu. Ayrı baş çekenler çoğaldı. Yönetimler tehlike, hîle, tuzak, isyan ihânet gibi konularda çok hassas olmak mecburiyeti duydu. Şeyh Bedreddin'in başkaldırma hareketi zorlukla bastırılmıştı. Bu olay tasavvufun toplumu harekete geçirebilme gücünü ortaya koymuştu. Bu gücün kötüye kullanılmasıyla doğan sonuç acı olmuştu.

Şeyh Bedreddin'in îdâmından bir yıl sonra II. Murad tahta geçti. Bu isyânın doğurduğu kaos zihinlerde canlılığını koruyordu. Onun için yönetim çevreleri, siyâsî temâyüllü tasavvuf hareketlerini dikkatle izliyordu. Sütten ağzı yandığı için yoğurdu üfleyerek yiyordu. Hacı Bayram'ı da bu yüzden sorgulamak ihtiyâcı duymuştu.

Gerçek Müridler

İkinci bir menkıbe şöyledir: II. Murad Hacı Bayram'dan o kadar memnun kalır ki, onun müridleri için vergiden muaf olma imtiyâzı verir. Sonunda bu durum bir suistimâle yol açar. Vergi vermekten kurtulmak isteyen açıkgözler Hacı Bayram'a mürid

olmaya kalkışır. Nihâyetinde iş o hâli alır ki, devletin vergi memurları Ankara ve civarından vergi toplayamayacak noktaya gelir. Ortada açık bir istismar söz konusudur. Yönetim bu duruma bir çâre arar. Hacı Bayram-ı Velî'ye bir resmî yazı gönderilir, şöyle denir: "İnsanlarımızın çoğu sizin dervişiniz kılığına bürünmüş. Ne miktar müridiniz olduğunu bildirin ki ona göre işlem yapılsın."

Zâten Hacı Bayram çoktandır bu konuda üzgündür. Meseleye kesin çözüm bulmak üzere bir plân yapar. Sahte ve gerçek müridlerini ayırd etmek için tellâllara şöyle bir îlân yaptırır: "Bizden bîat alan dervişlerimize söyleyeceklerimiz vardır, herkes falan gün falan yerde toplansın." Kanlıgöl mevkiinde yüksekçe bir yere çadır kurdurur. Bir çok insan gelir, çadırın etrâfında toplanırlar.

Hacı Bayram elinde büyük bir bıçakla çadırın önüne çıkar, şöyle der: "Kardeşlerim; müridlerimi, benim dervişim olanları bugün Allah yolunda kurban eylesem gerektir. Buyurun içeriye!" Herkes şaşkınlık içindedir. Bu dâvete sâdece yaşlı bir karı koca icâbet eder. Aslında bu bir imtihandır. Bu iki derviş içeri girdikten sonra, çadırın içinde önceden hazırlanan koçu kurban eder. Kesilen hayvanın kanı yamaçtaki çadırın altından dışarı akmaya başlar. Bunu gören insanlar dehşete düşer, korkudan hemen orayı terk ederler. Çadırın çevresinde kimse kalmaz.

Bu olaydan sonra Hacı Bayram Sultan Murad'ın resmi yazısına şu cevabı verir: "Sultanım, benim bir karı kocadan başka dervişim yoktur, mürid olarak hâlen bu ikisi var. Vergi işlemleriniz ona göre yapınız." (Bkz. Ethem Cebecioğlu, Hacı Bayram Velî; Fuad Bayramoğlu, Hacı Bayram-ı Velî)

Örneği az da olsa, tarîkat çevrelerinde zaman zaman böyle tufeylî, hazır yiyici tipler bulunmuştur. Tekkenin vakıflarından geçinmek, her gün kaynayan mutfaktan yemeğini almak bazı tembellerin istismarına yol açmıştır. "Tekkeyi bekleyen çorbayı içer" sözünün böyle bir anlayıştan doğduğu söylenebilir. Ama bunlar istisnâdır. Her işte bir takım fireler olabilir. Irmağın kenarındaki çer çöp, ortada akıp gitmekte olan temiz su kütlesini görmeye engel olmamalıdır.

25.
Hani Bunun Meyhânesi?

Emir Sultan 1368'de Buhara'da doğdu, 1429'da Bursa'da vefat etti.. Genç yaşlarında, mânen hayli olgunlaşmış olduğu halde hacca gitti. Hac'tan sonra Medîne'ye geçip bir müddet Hz. Peygamber'in türbesi çevresinde kaldı. Burada Hz. Peygamber'le bir takım rûhânî alış verişleri oldu. Nihâyet onun mânevî işâretiyle Anadolu'ya geldi, çeşitli şehirlerde dolaştıktan sonra Bursa'ya yerleşti.

Osmanlı asırları Türk târihinde en parlak dönemdir. Askerlikte, medeniyette, ilim ve sanatta ileri hamleler yapılmıştır. Orta Asya bereketiyle Endülüs'ün ve öteki İslâm dünyâsının irfanı Anadolu'da buluşmuş, hallü hamur olmuş ve bu terkipten göz kamaştırıcı bir medeniyet doğmuştur. Kısa zamanda Balkanlara adım atan Osmanlı mûcizesinde madde ve mânâ erlerinin ele ele verdiği görülür. Yalın kılıçlı cengâverler savaş meydanlarında at koştururken, onları mânen destekleyen gönül erleri görünmez hizmetlere imzâ atmışlardır.

Osmanlı'nın kuruluş devirleri gerçekten bir hamle, atılım ve coşku dönemidir. Halk muhayyilesi yapıcı ve pozitif yönde alabildiğine işlemektedir. Menkıbelerin böyle zamanlarda daha çok zirve yaptığı görülür. Gerçekle hayal birbirine karışır. Fetih rûhu coşup taşar. İşte böyle bir zaman diliminde öne çıkan şahsiyetlerden biri de Emir Sultan'dır. O da bu yeni vatanda kök salacak insan malzemesini mayalamak için görev alan Horasan Erleri'nden biridir.

Emir Sultan Medîne'de Resûlüllah'ın civarında Mescid-i Nebî'de günlerini geçirmektedir. Asıl hedefi Anadolu ise de bu mübârek mekânda yaşamak hoşuna gitmiştir. Nihâyet Allah Resûlü onu mânen îkaz eder. Anadolu'ya gitmesi emredilir. O, Rûm'un yani Anadolu'nun ışığı olarak görevlendirilmiştir.

Menkıbe o zamanlar halk arasında çok yaygın olmalı ki Yûnus'lardan biri olayı şöyle şiirleştirir:

Buhârâ'dan Medîne'ye gelmiştir
Fahr-i âlem selâmını almıştır

İrşad için Rûm iline salmıştır
Yeşil donlu Emir Sultan merhaba

O zamanlarda Anadolu'nun adı Diyâr-ı Rûm, yani Rum ilidir ve Emir Sultan buraları irşad için görevlendirilmiştir.

Târihe baktığımız zaman Orta Asya'dan bir çok âlim, sanatkâr ve mutasavvıfın batıya göçtüğünü görürüz. Bunlardan özellikle mutasavvıflar Anadolu'yu tercih etmişlerdir. Menkıbe mantığı ise olayı daha bir anlamlı ve kutsal kılmak için Emir Sultan'ı Hz. Peygamber tarafından görevlendirilmiş sayar. Zâten o Resûl ki, İstanbul'un fethini müjdeleyerek ulvî bir hedef göstermiştir. Emir Sultan ve benzerleri bu büyük fethin yol işâretlerini koyanlardandır.

Yürüyen Kandil

Menkıbe mantığı dedik, bu mantık olayları bir kudsiyet ve olağanüstülük havasına büründürür. Emir Sultan'ın Anadolu'ya gelişinde bunun tezâhürü şöyledir: Emir'e yolculuğu sırasında devamlı bir kandil refâkat eder. Başının üst taraflarında nereye asılı olduğu bilinmeyen bir kandil hep yanar. Yolculuk sırasında berâberindekiler de onu görür. Ne zaman ki kervan Bursa'ya varır, kandil kendiliğinden dinlenir, artık görünmez olur. Bunun üzerine Emir Sultan şöyle der: "Bizim ömrümüz kandili burada sönecek ve makamımız burada olacak." (Sefîne-i Evliyâ, c. I)

Aslına bakılırsa Emir Sultan'ın mânevî kandili hiç sönmemiştir. Eskiden olduğu gibi günümüzde de, Bursa'da Emir Sultan semtinde câmii ve türbesiyle ışık vermeye devam etmektedir.

Medîne-i Münevvere'den Bursa'ya kadar Emir Sultan'a eşlik eden kandil ne ola ki? Herkes düşüncesine ve inancına göre bunu değerlendirebilir. Meselâ şöyle düşünemez miyiz? Emir Sultan'ın önünü aydınlatan kandil, pekâlâ Resûlüllah'tan aldığı ilhamla Anadolu'ya ulaşma düşüncesi olabilir. Taşımakta olduğu mânevî potansiyeli en verimli şekilde değerlendirecek kişilere verme ideali olabilir. O kandil onun içinde coşup taşmakta olan iman aşkıdır diyebiliriz.

Nur Yüzlü Genç Kimdi?

Emir Sultan ilmiyle, fazîletiyle, ahlâkı ve mânevîyatıyla tanınmış, önde gelen şahsiyetlerden idi. Ve Osmanlı pâdişahı Yıldırım Bâyezid'in kızıyla evlenmişti. Bu evlilik o zamanlarda alâka çekici ve biraz zor olmuş olmalı ki, halk muhayyilesi bunu kolaylaştırıcı çâreler bulmuştur. Menkıbeler şöyle der:

Emir Sultan Bursa'ya geldiğinde Yıldırım Han Macaristan seferindedir. Muharebeler çok şiddetli geçer. Askerden çok yaralananlar vardır. Bu arada nur yüzlü bir genç canla başla onların yaralarını sarmak için koşturup durur. Onlara şifâ için duâlar eder. Pâdişahın da bir yarası vardır. Bu sevimli gence seslenir: "Hey yiğit, benim kolumdaki yarayı da sarıver!" Emir Sultan Yıldırım'ın yarasını sarar, askerlerin arasında kaybolur. Hikmet-i Hüdâ onun sardığı yaralar umulmadık çabuklukla iyileşir.

Aynı seferde bir kalenin fethinde Osmanlı askerleri hayli zorlanır. Sultan neredeyse ümîdini kesmek üzereyken, birden kale kapısının açıldığını görür. Açan kimseyi hayal meyal fark eder. Bu odur, yaralarını saran nur yüzlü gençtir. Derhal hücum emri verir, kale fethedilir. Genci aratırsa da bulamazlar.

Osmanlı ordusu zaferle Bursa'ya döner. Karşılayanlar arasında o genç de vardır ve bu bizim Emir Sultan'dan başkası değildir. Göz göze gelirler. Pâdişah yaraların çabuk iyileştiğini ve kale kapısının açılışını hatırlatarak sorar: "O el çabukluğu, şifâ vericilik ve pazu kuvveti neydi öyle?" Emir Sultan tevâzu ve mahviyetle cevap verir: "Sultanım Hak Taâlâ için hiçbir güçlük yoktur.

يَدُ اللّٰهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ

"Allah'ın eli onların elleri üzerindedir" diye ferman buyurmuştur (Fetih, 48/10). "Yapan, yaptıran hep O'dur. Yaraları sararken de, kale kapısını açarken de biz sâdece bir vasıta idik." Artık Yıldırım'ın kızıyla evlenmesi sorun yaratmaz.

Âşık Yûnus'un ifâdesiyle Peygamberimiz Emir Sultan'ı "irşad" için Rum iline salmıştı." Yıldırım da onun irşad ettiklerindendir. İlk büyük Osmanlı pâdişahlarının böyle bir şansları var dır. Onların şahıslarında dünyâ işlerini idâre eden siyasi ve askeri kuvvetle, mânevî kuvvet birleşip tamamlanmıştır. Böylece ortaya Osmanlı-Türk mûcizesi çıkmıştır.

Allah'ın Evi

Şimdi o meşhur menkıbeye kulak verelim: Yıldırım Beyazıt Niğbolu zaferinden sonra Hak Taâlâ'ya şükran nişânesi olarak Bursa Ulu Câmii'ni yaptırdı. Gerçekten muhteşem bir yapı ortaya çıkmıştı. Emir Sultan'la birlikte bu geniş mâbedi gezdiler. Pâdişah sordu: "Beğendiniz mi efendim?" Emir cevap verdi: "Âlâ, çok güzel olmuş. Lâkin hani bunun meyhânesi?"

Bu soru sebepsiz değildi. Emir Sultan Hünkâr'ın içki düşkünlüğünü biliyor ve buna üzülüyordu. Bâyezit hayretle sordu: "Burası câmi, beytullah, Allah'ın evinde meyhâne mi olur?" Emir bu cevâbı bekliyordu. "Evet câmi Allah'ın evidir, lâkin insan elinden çıkmıştır, kul yapısıdır, dedi, Senin vücûdun ise Allah yapısıdır, asıl beytullah odur. Böyleyken sen vücudunu meyhâne hâline getirmekten çekinmiyorsun. Onu bu taş toprak yapısının içine sokmaktan mı korkuyorsun?" Rivâyete göre Yıldırım o günden sonra içki içmeyi bırakır. (Sefîne-i Evliyâ)

Osmanlı pâdişahlarından çoğunun bir mânevî rehbere bağlı oldukları bilinmektedir. Bu rehber onları ruhen yetiştirmiş ve mânevî selâmete ulaştırmıştır. Menkıbemizde olduğu gibi, gerektiğinde tatlı-sert îkaz etmiştir.

26.
Somuncu Baba
Ve Ulu Câmi Menkıbesi

Somuncu Baba diye şöhret bulmuş olan Hamîdüddîn Aksarâyî Tebriz'de Erdebilli Alâaddin'in yanında yetişti. Mânevî kemâle eriştikten sonra, velâyet ve irfan emânetini Anadolu topraklarına taşımak üzere görevlendirildi. Alâaddin Erdebîlî şöyle dedi: "Diyâr-ı Acem'de emânet olarak bulunan esrâr-ı ilâhiye, onunla birlikte Diyâr-ı Rûm'a intikal etti."

Bursa'ya gelen Hamîdüddîn, tanınmaktan, reklâm ve şöhretten hoşlanmayan birisidir. Ön plana çıkmak istemez, kendini halktan gizlemeyi tercih eder. Dar bir çevreye mânevî ilimler ve irfan saçarken, elinin emeğiyle geçinmeye önem verir. Merkebiyle dağdan odun getirir, geceleri hamur karıp, bu odunla fırında ekmek pişirir. Sabahları ise çarşı pazarda sırtında küfesiyle ekmek satar: "Somunlar, mü'minler" diye seslenir. Mübârek elleriyle hazırlayıp pişirdiği ekmeklere çok rağbet olur. Halk kendisine "Ekmekçi Koca" veya "Somuncu Baba" ismini takar.

Pişirip sattığı ekmeklerle mîdeleri doyururken, eğitim ve irşâdıyla da gönülleri uyandırır. Esasen bu iki alanda ayırım da yapmaz. Hamur kararken, fırını ateşleyip hazırlarken, ekmek pişirirken; zikirde bir derviş, duâda bir mü'min kadar kendinden geçer. Gözleri incelir, yüzünü huzur ve hafiflik kaplar. Hamurun, fırının ateşinin, pişirmenin kıvâmını ve inceliklerini bildiği kadar, insan eğitiminin sırlarına da vâkıf durumdadır.

Bursa genç Osmanlı Devleti'nin başkentidir. Pâdişahlar ve çevresi, ulemâ, evliyâ ve bütün halk fütûhat ruhuyla dopdoludur. Canlıdır, dinamiktir, maddî-mânevî îmar ve inşâ bütün hızıyla devam etmektedir.

Yıldırım Bâyezid 1396 yılındaki Niğbolu zaferinden sonra, Bursa Ulu Câmi'i yaptırmaya başlar. 1400 senesi mart ayında bir cuma günü açılış yapılır. Pâdişah ilk hutbeyi devrin büyük şahsiyetlerinden Emir Sultan'ın okumasını isterse de o Somuncu Baba'yı pâdişahla tanıştırır ve şöyle der: "Efendim, Gavs-ı A'zam

şu anda bu şehirdedir, onların mübârek vücûdu varken, halka nasîhat ve hitap etmeyi bizim yapmamız münasip değildir."

Bunun üzerine Yıldırım Bâyezid, Cuma namazını kıldırma ve hutbe okuma görevini Somuncu Baba'dan ricâ eder. Zorla da olsa bu vazîfeyi kabul eden Somuncu Baba namazı kıldırır, Cuma hutbesini okur. Namazdan sonra verdiği vaazda Fâtiha Sûresi'nin açıklamasını yapar ve bu sûreyi yedi türlü tefsir eder. Bu yorumlar dıştan içe, zâhirden bâtına doğru gittikçe derinleşir. İlk açıklamaları herkes anlar. İkincisini tefsir hadis bilenler, zâhir ilim tahsili yapanlar anlar. Üçüncü tefsiri tasavvufî-mânevî bilgilere sâhip olanlar kavrar. Dördüncü yorum bu alanda ileri seviyede bulunanlara hitap eder. Böylece ilim, kültür ve irfan seviyelerine göre herkes bir şeyler anlamış olur.

O zamana kadar Somuncu Baba'yı veya onun mânevî derinliğini bilmeyen halk, namazdan sonra onunla görüşüp elini öpmek için hücum eder. Menkıbeye göre, hikmet-i Hüdâ, Somuncu Baba câmiin üç ayrı kapısından aynı zamanda birden çıkmak kerâmetini gösterir. (Sefîne-i Evliyâ c. II)

Bu olaydan sonra şöhreti artınca rahatsız olur. Çünkü bu tür insanlara göre "şöhret âfettir". Nihâyet Bursa'yı terk eder. Şam'ı, Mekke'yi Medîne'yi ziyâreti müteakip 1403 yılında Aksaray'a gelir ve orada yerleşir ve 1412'de vefat eder.

İşârî Tefsir

Somuncu Baba'nın Fâtiha'yı yedi türlü tefsîri ne demektir? Bazı sözlerin bir dış, bir de iç anlamı vardır. Dış anlam, sözü dinleyince veya okuyunca hemen ilk hatıra gelen mânâdır. İç anlam ise üzerinde düşünerek, öncesini sonrasını, söyleniş sebebini bilerek; ilâveten ilâhî ilhamla ulaşılan mânâdır. Bu ikincisi daha derinlikli ve incelikli olur.

Kur'an âyetleri derin mânâlıdır. Onu okuyan veya dinleyen insanın idrak seviyesine göre yeni boyutlar kazanabilir. İnsan aklî ve ruhî-mânevî yetenekleriyle bir bütündür. Bu yeteneklerden her birinin güçlendirilmesi, işlevselleştirilmesi mümkündür. Kimi insan aklî alanın, rasyonalitenin derinliklerine dalar, Allah'ın verdiği akıl nîmetini iyice geliştirerek büyük başarılara ulaşır. Kur'an'ı, ondaki hikmetleri, incelikleri bu yolla kavramaya ve ortaya koymaya çalışır. Bu bir imkân ve zenginliktir.

Kimileri de yapıları gereği, gönül dünyâsını geliştirirler. Rûhî-mânevî âlemin semâlarında pervaz ederler. Bunlardan bâzılarının kalb gözleri açılarak farklı boyutlarda seyretmeleri söz konusudur. Cenâb-ı Hakk'ın âlem içre âlemleri, ân içinde anları

vardır. Bu tür kimselerin yaşayıp hissettiklerinden, ifâde kalıbına sığabilecek bir nebzesini âlem halkına sunmaları da bir başka zenginliktir.

Bu tür yorumlara "işârî tefsir" denir; derûnî-bâtınî yorumlardan bir kısmı bu işârî tefsirlerde yer almaktadır. İşârî tefsîrin, tasavvufî-bâtınî yorumların bir takım kuralları vardır: Bu yorumlar; hiçbir zaman zâhir mânâyı küçük görmeyi veya onu inkâr etmeyi gerektirmez. Ölçü şudur: Zâhirî ve bâtınî îzahlar, ruh ve beden gibi birbirini tamamlamak durumundadır. Zâhire dayanmayan bâtınî açıklama geçersiz olduğu gibi, bâtını hiçe sayan zâhirci görüş de eksik kalır.

Kur'an'da mevcut kelime ve cümlelerin ilk bakışta akla gelen zâhir, yani dış mânâlarından başka, kâmil insanın mârifet derecesine göre halka halka derinleşen bâtın, yani iç mânâları da vardır. Bu mânâlara ulaşmak bilgi birikimi ve tefekkür kabiliyeti yanında ahlâkî olgunluğu da gerektirir. Şöyle denir. Kur'an'ın dış mânâsını Arapça bilenler, iç anlamını ise yakîn sâhibi ârifler, bilge kişiler anlar. Bunlar zühd, takvâ, ihlâs ve irfan sâhibidirler kendilerinden fânî, Hak'la bâkî olmuşlar, gönül gözleri açılmıştır.

Bu tür yorumlara birkaç örnek verelim:

ظَهَرَ الْفَسَادُ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ

"Karada ve denizde fesat ortaya çıktı." (Rûm 30/41) meâlindeki âyette kara ile insanın dış organlarına denizle de kalbine ve rûhuna işâret edilir.

فَانظُرْ إِلَىٰ آثَارِ رَحْمَتِ اللَّهِ

"Allah'ın rahmetinin eserlerine bakın." (Rûm, 30/50) âyetinde zâhirî mânâ yeryüzünün yağmurla canlanması, bâtınî mânâ ise zikirle kalbin hayat bulmasıdır.

Abdest âyetinde el yüz, kollar, baş ve ayakların yıkanması ve meshedilmesi bildirilir (Mâide, 5/6) Burada dört organın yıkanmasından söz edilir. Buna şu iç anlam da ilâve edilir: Dört uzvun yıkanması aynı zamanda helâl lokma, doğru söyleme, günahlardan uzak durma ve mânen ilâhî huzurda olmadır.

Kur-an'ı Kerim'deki iç anlamı kavramak isteyenler onu büyük bir dikkat ve vecd içinde defalarca okumuşlardır. Otuz yılda ancak bir defa hatim indirebilen ârifferden söz edilir. Ebû Süleyman Dârânî, anlamını iyice kavrayabilmek için bir tek âyeti dört beş gece boyunca okurdu. Aynı zat şöyle der: "Bazen kalbi-

me bir ilham, bir anlayış doğar. İki âdil şâhit yani Kur'an ve sünnetten iki delil bulmadıkça, onu doğru kabul etmem."

Kur'an'ı Kerim'deki bazı kıssalar işârî ve bâtınî yorumlar için geniş ufuklar açmıştır. Hz. Mûsâ'nın Hızır'la yaptığı yolculuk (Kehf, 18/60-82); Allah'ın Tur Dağı'nda tecellîsi karşısında Hz. Mûsâ'nın kendinden geçmesi (A'râf 7/143) gibi olaylar iç anlam yorumlarının ilham kaynağı olmuştur. (bk. DİA, "İşârî tefsir"maddesi, c. 23)

Somuncu Baba'nın Fâtiha Sûresi'ni nasıl tefsir ettiğine dâir elimizde bir bilgi yoktur. Ama bir başka Bursalı, İsmail Hakkı Bursevî'nin Rûh'ul Beyan tefsirinden özetle bir küçük örnek verelim: Fâtiha'nın ilk âyeti şöyle:

الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

"Hamd, şükür, Alemlerin Rabbi Allah'a mahsustur."

Hamd, övgüye layık olan Allah'ın kemâlini ortaya koymaktır. Hamd söz, fiil ve hal ile olur. Söz ile hamd dil ile yapılan övgüdür. Fiilî hamd, Allah'a yönelip ibâdet, hayır ve bedenî amelleri yerine getirmektir. Hal ile hamd ise ruh ve kalble gerçekleşir. İlmî ve amelî kemalle bezenmek, ilâhî ahlâkı benimsemekle kazanılır. Hakîkatte hamd, şu gördüğümüz âlemde Hakk'ın kendi kendisini övmesidir.

27.
Akşemseddin-Fâtih Menkıbeleri

Peygamber Efendimiz'in geleceğe âit bir takım müjdeli haberleri olmuştur. Bunlardan biri de İstanbul'un fethiyle ilgili sözüdür: "Konstantınıyye (İstanbul) mutlaka fethedilecektir. Onun kumandanı ne iyi kumandan, onun askeri ne iyi askerdir." (Ahmed b. Hanbel, Müsned, c. IV, s. 335)

Bu hadisteki müjdeye nâil olabilmek isteyen Müslüman orduları tarafından İstanbul birçok defa kuşatıldı. Etrafındaki muhkem surları ve iyi korunması dolayısıyla bir türlü alınamadı. Sanki Cenâb-ı Hakk Türkler'in Müslüman olmasını, onların başına Fâtih'in geçmesini ezelden murat etmişti. Nitekim öyle oldu. Feth-i mübîn Fâtih Sultan Mehmed'e nasib kılındı.

Fetih hiç de kolay değildi. Bir büyük askerî dehâ olan II. Mehmed, önceden her türlü hazırlığı yaptı. Anadolu Hisarı'nın karşısına Rumeli Hisarı'nı inşâ ettirdi. Böylece Boğaz'dan gelecek yardımların önünü kesti. Surları yıkabilmek için çok büyük toplar döktürdü. Aylarca fikrî ve askerî hazırlık yaptı. Devlet adamlarıyla fikir alışverişinde bulundu. İstanbul surlarını aşmanın zorluğunu bilen birtakım ileri gelen vezirler savaşa pek de taraftar değildi.

Fethi destekleyenler arasında Fâtih'in hocası Akşemseddin başta gelir. Akşemseddin 1389'da Şam'da doğdu, 1459'da Göynük'te vefat etti. Hz. Ebû Bekir soyundandır. Babası Anadolu'ya geldikten sonra Çorum'un Osmancık kasabasına yerleşti. Akşemseddin babasından ve çevresindeki bilginlerden öğrenimini tamamladı, Osmancık'ta bir medreseye hoca oldu. Daha sonra medreseyi bırakarak Hacı Bayram Velî'ye intisab etti.

Akşemseddin'in Fâtih nezdinde büyük saygınlığı vardı. Pâdişahın ona olan bağlılığı ileri derecede idi. Sıradan bir hocatalebe ilişkisinin ötesinde onunla mânevî alâkası vardı.

Türk ordusu İstanbul'u kuşatmış durmadan yükleniyordu. Surları aşmak bir türlü mümkün olmadı. Kuşatma başlayalı 50 günü geçmişti. Yavaş yavaş yılgınlık belirtileri baş gösterdi. Sadrazam Hâlil Paşa ile birçok ulemâ muhâsaranın kaldırılmasına

taraftar idiler. Akşemseddin ve Zağnos Paşa ise şiddetle harbe devam edilsin istiyorlardı.

Kuşatmayı kaldıralım diyenlerin sesleri gittikçe yükseldi. Vakit daralmıştı. Bir yerlerden bir ümit ışığı bekleniyordu. Bu ışık çok eskilerden geldi. Vaktiyle buralara kutlu sahâbeler gelmiş ve şehit olmuşlardı. Onlardan biri de Resûlullah'ın alemdârı Hâlid Ebû Eyyub el Ensârî idi. Kabirleri kaybolmuştu, bilinmiyordu.

Akşemseddin ermiş kimse idi. Velîyullah'tan biri idi. Mânevî âlemlerde tasarrufu vardı. O Sırada en büyük arzûsu İstanbul'un alınması idi. Geceleyin çadırında tefekküre daldı, murâkabeye vardı. Başını secdeye koydu. Fetih için en içten duygularla duâ ve niyaz ediyordu. Epey sonra başını yerden kaldırdı. Mübârek gözleri kan çanağına dönmüştü, yanında sıkıntı içinde bekleyen genç Fâtih'e şöyle dedi: "Beyim, hikmet-i Hüdâ seccâdemizi tam da Ebû Eyyub Hazretleri'nin kabri üzerine sermişler. Hemen şu yeri kazsınlar."

Toprak üç arşın derinliğinde kazıldı. Bir sanduka çıktı. Üzerinde "Hâzâ kabru Ebû Eyyub" yazısı vardı. Büyük bir sevinç dalgası yayıldı. Ebû Eyyub el Ensârî'nin kabri bulunmuştu.

Hemen haber duyuldu. Surun bir ucundan öteki ucuna bir sevinç dalgası yayıldı. Müjde haberleri heyecan, galeyan... Fetih askerleri Ebû Eyyûb'u yeşil sancağıyla yanlarında hisseder gibi kanatlandılar.

Akşemseddin bir tepe üzerinde geniş kanatlarını geren kocamış bir kartal gibi kollarını açarak: "Ya müfettihe'l-ebvâb!" nidâsıyla sesleniyordu. Ey kapıları açan Allah'ım bize fethi nasip et!

Genç Fâtih ise yıldırım gibi koştu. Sırayla büyük topları Anadolu, Rumeli ocaklarının askerlerini, azepleri, seymenleri, sipâhîleri son darbe olan yeniçerileri surların üzerine sevkediyordu. Asırlardan beri aşılamayan surlar çözüldü. Genç ve dinç yeniçeriler Topkapı ve Edirnekapı arasındaki vâdîden Konstatıniye'ye girdiler. Biz bu ifâdeleri Yahyâ Kemal'den özetle naklettik. (Bk. Yahyâ Kemal, Aziz İstanbul)

Eyüp Sultan

Pekiyi kimdi bu Ebû Eyyub? Târihî bilgiyi gene Yahyâ Kemal'in üslûbuyla görelim: Ah îman devirlerinin hâli! O zamanki Yeniçeri ortaları kendi müthiş mâcerâlarından zevk almazlardı. Kışlalarda anlatılan Bedir, Uhud, Huneyn gazvelerini, İmam Ali'nin yararlıklarını kamaşmış gözlerle dinlerlerdi. İstanbul'u fethe geldiklerinde gözlerini Ebû Eyyub el Ensârî kamaştırıyor-

du. O ki Hz. Peygamber'le birlikte hemen hemen bütün savaşlara katılmıştı.

Hz. Peygamber'in Mekke'den Medîne'ye hicret ettiği hazin senenin hikâyesi fetih askerlerinin kalbindeydi. Peygamberimiz Medîne'ye girerken şehir düğün bayram edercesine şenlik yaptı. Halk Resûlullah'ın devesinin yularına yapıştı. Hepsi bize misâfir ol diyordu. Kimseyi kırmak istemeyen Hz. Peygamber şu çâreyi buldu: "Deveye dokunmayınız. Allah tarafından memur olduğu yere gidiyor. Bakalım nerede duracak?" Devenin yularını bıraktı hayvan önce boş bir arsada çöker gibi yaptı, lâkin kalkıp tavus gibi süzülerek Ebû Eyyub El Ensârî'nin evinin önünde çöktü. Resûl-i Ekrem "İnşallah konağımız burasıdır" buyurdu. Hâlid'in evine girdi.

Târihler der ki Hz. Peygamber Ebû Eyyub Hâlid'in evinde yedi ay misâfir kaldı. Onun için kendisi "mihmandâr-ı nebî" yani Peygamber'i misâfir eden kimse diye anılır. Bu ev İslâmiyet'in öğretildiği bir mektep durumundaydı. Fakir fukarâya burada yemek verilirdi. Allah Resûlü ev sâhiplerine her vesîleyle duâ eder, onların bolluğa kavuşmasını, huzur ve saâdet içinde olmasını dilerdi.

Ebû Eyyub ileri yaşlarında bile birçok sefere katıldı. En son bulunduğu sefer ise Müslümanların ilk İstanbul kuşatmasıdır. O, bu kuşatmadan bir yıl sonra 669 yılında Yezid bin Muâviye komutasındaki takviye birliği içinde yer aldı. Yahyâ Kemal olayı şöyle anlatır: Hâlid seksen yaşına geldikten sonra Arap ordularıyla Konstatıniyye'yi muhâsaraya gelmişti. İstanbul'un o zamanki adı Konstantıniyye'dir. Uzun bir kuşatmadan sonra şiddetli bir kış oldu. Güneş çocukları olan Araplar kar altında kaldılar, kırılıp öldüler. Şimdi Türk şehitlerinin sur boyunca yattığı o mezarlıklara o zaman Hz. Peygamberi görmüş yahut da Peygamber'i görenleri görmüş olanların mübârek vücutları gömülmüştü.

İşte bütün bunların hikâyesini Türk askerleri biliyordu. Akşemseddin tarafından Ebû Eyyub'un kabrinin bulunması bu hâtıraları canlandırdı ve yeni bir heyecâna yeni bir hamleye vesîle oldu.

Târihin sesine kulak verirsek şunu görürüz: Ebû Eyyub'un kabri ilk anlarda bir binâ içine alındı. Hrıstiyanlar kıtlık zamanlarında burayı ziyâret edip onun hürmetine yağmur isterdi. Fakat zamanla harap olduğu ve yerinin unutulduğu anlaşılıyor. (bk. DİA "Ebû Eyyub el-Ensârî" maddesi.)

Fetihden sonra sahâbî Hâlid'in kabri etrafında ilk şehitler gömüldüler. Akşemseddin'le fetih askerlerine kuşatma günlerin-

de ümit ışığı olan Hâlid önce bir sembol idi. Sonra toprakda bir makam oldu. O makam bir şehitlik oldu. O şehitlik bir ölüm beldesi hâline geldi. Ama ölümü mûnisleştirdi, sevimli hâle getirdi. Avrupa topraklarında İslâm cennetinin yeşil ve rûhânî bir bahçesi oldu.

Bu beldeye fetihten beri yumuşak bir Türk söyleyişiyle "Eyüb" diyoruz. Bu cennet bahçesine en büyük sadrazamlardan en fakir mü'minlere kadar kafile kafile ruhlar geldiler. Eyüp Sultan bugün de en mübârek mekânlarımızdan biridir. Başta büyük sahâbî Hâlid olmak üzere başka yüzlerce sahâbe ve tabiinin kabirleri buradadır. Ayvansaray'da sur diplerine doğru adı bilinenlerin türbe ve makamları restore edilip gün yüzüne çıkarılmıştır. Meraklılarınca ziyâret edilmektedir.

Eyüp Sultan bize dînimizi, târihimizi kökümüzü, fetih ve zaferlerimizi hatırlatır. Geçmişle bağımızı güçlendirir. Oraları bu şuurla ziyâret ederiz, etmeliyiz.

28.
Her Şey Allah'ı Zikreder

(Eşrefoğlu Rûmî Menkıbesi)

Eşrefoğlu Rûmî, ilâhî aşkı en yalın ve içten terennüm ederek bize 15. yüzyıldan sesleniyor (ö. 1469). Kendisi Yûnus Emre tarzı coşkulu şiirlerin sâhibi. Renkli ve hareketli bir hayat serüveni var. Mısır'dan Anadolu'ya gelip İznik'e yerleşen bir baba ile bir Türk annenin çocuğu. Türk tasavvuf edebiyâtının en kuvvetli temsilcilerinden biri.

Eşrefoğlu, Hacı Bayram Velî'nin öğrencilerindendir. Onun yanında onbir yıllık bir eğitim ve hizmetten sonra İznik'e gönderildi, orada irşadla meşgul oldu. Fakat o, kendisinin henüz yeterli olgunluğa çıkamadığını düşünüyordu. Bunun üzerine Hacı Bayram, Sûriye'de Hamâ şehrine gönderdi. Orada Abdülkadir Geylânî soyundan Hüseyin Hamevî'ye mürid olmasını söyledi. Eşrefoğlu Hamâ'da çok sıkı bir perhiz ve tasavvuf eğitiminden geçti. Konumuz onun bir menkıbesi:

Bir ilkbahar günü Şeyh Hamevî: "Dervişler, biraz menekşe toplayıp getirin" der. Her biri bir tarafa gidip deste deste menekşe toplayıp şeyhe getiriler. Eşrefoğlu ise, elinde bir tek solgun menekşe ile gelir. Şeyh: "Çevreyi tanımadığın için menekşelerin yerini bulamadın her halde!" deyince; Eşrefoğlu:

-Sultânım, hangi menekşeye elimi uzatsam, kendi diliyle Allah'ı zikreder gördüm, koparmaya kıyamadım. Nihâyet sapı yaralanmış ve zikrini tamamlamış bu menekşeyi bulup, ancak onu koparabildim, der. (Himmet Konur, İnsana Yolculuk)

Bu menkıbe oldukça yaygındır. Halkımız çok sevmiş olmalı ki aynı olay değişik kimselere de atfedilir. Meselâ Bursa'da Üftâde ile Aziz Mahmud Hüdâyî arasında geçtiği söylenir.

Varlıkların Zikri

Şu âyetler meşhurdur:

سَبَّحَ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ

"Göklerde ve yerde olanlar Allah'ı tesbih ederler" (Hadîd 57/1). "O'nu zikir ve tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur" (İsrâ, 17/44).

Menkıbeden anlaşıldığına göre, demek ki Eşrefoğlu varlıkların hal diliyle yaptıkları zikir ve tesbîhi hissedip anlayacak olgunluğa yükselmiştir.

İsrâ Sûresi 44. âyetin tamamı şöyledir:

تُسَبِّحُ لَهُ السَّمَاوَاتُ السَّبْعُ وَالأَرْضُ وَمَن فِيهِنَّ وَإِن مِّن شَيْءٍ إِلاَّ يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ وَلَكِن لاَّ تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ إِنَّهُ كَانَ حَلِيمًا غَفُورًا

"Yedi gök yer ve bunlarda bulunanlar Allah'ı tesbih ederler. O'nu övgüyle tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur. Ne var ki siz onların tesbîhini anlayamazsınız. Şüphesiz O Halîm ve Gafûr'dur."

Tesbih etmek Allah'ın yüceliğini üstünlüğünü dile getirmek O'nu anmaktır. Âyette bütün varlıkların Allah'ı tesbih ettiği ifâde ediliyor. Kabaca varlıklar, cansızlar, bitkiler, hayvanlar ve insanlar olarak ayrılır. Cansızların tesbîhini şöyle îzah edebiliriz: Maddenin en küçük parçası atomdur. Her bir atom, merkezde bir çekirdek ve onun etrafında dönen elektronlardan oluşur. Atomlar arasında boşluklar vardır ve hareket hâlindedirler. Onların bu dönüş ve hareketi kendi dillerince tesbih sayılır. Makro âleme bakarsak, biz güneş sistemi içindeyiz. Güneşin etrafında gezegenler vardır. Bunlar hem kendi ekseni etrâfında hem de güneşin çevresinde dönmektedirler. Güneş sistemi ve başka galaksiler uzay boşluğunda bir yerlere doğru seyretmektedir. Bütün bu dönüş ve hareketler de bir tesbih sayılır.

Bitkiler âleminde devamlı bir neşvü nemâ, yenilenme görülür. Baharla birlikte filizler, yapraklar, çiçekler ardından meyve ler oluşur. Bu bir harekettir. Bu da bir tesbihtir. Hayvanlar âlemindeki zikir ve tesbîhi daha açık görebiliriz. Meselâ kuşların ötmesi, kurbağanın vırak vıraklarından bir kısmı aralarında haberleşme ise de birçoğunu kendi dillerince tesbihleri olarak görmek mümkündür. Yûnus Emre bunu kastediyor olmalıdır:

Dağlar ile taşlar ile
Çağırayım Mevlâm Seni
Seherlerde kuşlar ile
Çağırayım Mevlâm Seni

Su dibinde mâhî ile
Sahralarda âhû ile
Abdal olup "yû hû" diye
Çağırayım Mevlâm Seni

Gökyüzünde Îsâ ile
Tur Dağı'nda Mûsâ ile
Elindeki asâ ile
Çağırayım Mevlâm Seni

Geriye insan kalıyor. Organlarımız, hücrelerimiz maddî yönleri îtibârıyla kendi içlerindeki hareket ve oluşumla tesbihlerini sürdürürler. Ama bizde ayrıca akıl, gönül ve ruh var. Bizim tesbih ve zikrimiz daha bilinçli olmak durumundadır. İnsana düşen şudur: Bütün bunların idrâkiyle Allah'ın azamet ve kudretini daha derinden hissetmek O'nu hep içinde ve yanında bilmek, bu idrak ve şuurla O'na yönelmek, O'nda fanî ve O'nunla bâkî olmak.

Eşyâyı bu gözle görmek, O'ndan eserdir diye saygıyla bakmak, insanı inceltir, yumuşatır, zarifleştirir. Hoyratlık ve kabalıktan alıkoyar. Daha sevecen daha muhabbetli kılar. Karıncaya ve her zerreye daha farklı bir gözle bakmaya yöneltir. Hakk'ın her zerredeki tecellîsini görür hâle getirir. Bu küllî oluşa iştirâki sağlar. Farkındalık şuurunu geliştirir. İnsanı gafletten uzak tutar. Daha duyarlı ve bilinçli kılar.

Eşyâya Saygı

Anlatılır ki işte bu hassasiyete sâhip bir hanım, sokakta yerinden sökülmüş bir parke taşı görür. Gelip geçen takılıp düşmesin diye, onu ayağıyla kenara iter. Ertesi gün geçerken o taşı okşayıp özür diler. "Seni ayağımla ittiğim için kusûra bakma. O sırada ellerim doluydu." der.

Gene bu anlayıştaki insanlar şuna dikkat ederler. Yerden alınan, bir yere konan, birine sunulan herhangi bir şey, öpülerek veya öper gibi yapılarak sunulur. Su içen kimse bardağı öperek alır ve bırakır. Mevlevîlikte buna "görüşmek" denir. Kullanılan eşyâ düzgün olarak bırakılır. Çünkü her şey Allah'ın eseridir. Ondan bir iz, bir tecellî taşımaktadır. O bakımdan değerlidir. Eşyâya saygı Allah'a saygının bir yansımasıdır.

Bu anlayıştaki anne küçük çocuğu, kapıya, sandalyeye çarpıp ağlayınca bir yandan çocuğunu teselli ederken, öbür yandan onun çarptığı yeri okşar gibi yapar ve "Vah vah sen de acı duymuşsundur. Geçmiş olsun" gibi sözler eder. Böylece çocuğun küçük zihninde intikam yerine şefkat duygusu gelişir. Aynı zamanda eşyânın da değerli olduğunu hatırlatmış olur.

Bursevî'nin Rûh'ul Beyan adlı tefsirinde söz konusu âyetle ilgili şu bilgiler ve yorumlar vardır. Cansız varlıkların konuştuklarının örneği olarak Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Hiç şüphe-

siz ben Mekke'de bir taş biliyorum. O taş ben daha peygamber olmadan önce bana selâm verirdi. Ben şu an onu biliyorum." (Müslim, Fedâil, 2) Bu olay Peygamberimiz'in bir mûcizesi olarak değerlendirilir. Ayrıca şu âyeti hatırlamamıza vesîle olur:

ثُمَّ قَسَتْ قُلُوبُكُم مِّن بَعْدِ ذَٰلِكَ فَهِيَ كَالْحِجَارَةِ أَوْ أَشَدُّ قَسْوَةً وَإِنَّ مِنَ الْحِجَارَةِ لَمَا يَتَفَجَّرُ مِنْهُ الْأَنْهَارُ وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَشَّقَّقُ فَيَخْرُجُ مِنْهُ الْمَاءُ وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَهْبِطُ مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ

"Bütün bunlardan sonra yine kalpleriniz katılaşıp taş gibi oldu. Hatta daha da sertleşti. Oysa öyle taşlar vardır ki içinden ırmaklar fışkırır. Öyle kayalar vardır ki içinden pınarlar çıkar. Yine öyle taşlar vardır ki Allah korkusuyla yukarıdan aşağıya düşüp yuvarlanırlar." (Bakara, 2/74)

Yaprak ağaçta kaldığı, su aktığı, elbise yeni ve temiz bulunduğu müddetçe Allah'ı tesbih eder. Elbise kirlenince tesbîhi bırakır. Vahşi hayvanlar ve kuşlar bağırdıkları zaman tesbih ederler. Sustuklarında tesbîhi bırakmış olurlar. Denizdeki bir balık veya havada uçan bir kuş, Allah'ı tesbîhi terk etmeleri sebebiyle avlanırlar.

Kabirlerin üzerine gül ve çiçekler dikilmesi güzel bir gelenektir. Kabristana dikilen ağaçların ve orada yetişen bitkilerin tesbih ettiğini, bu sebeple ölülerin kabir azabının hafiflemesine vesîle olacağına inanılır. Bir kabir ziyâreti sırasında Hz. Peygamber tâze bir hurma dalı istemiş, bunu ikiye bölerek birer kabrin başına dikmiştir. Sebebini soranlara şöyle demiştir: "Bu ağaçlar yeşil kaldıkça umarım ki kabirdekilerin azâbı hafifler." (Buhârî, Vudu, 55; Cenâiz, 89)

Medîne'de Hz. Peygamber başlangıçta Mescid-i Nebî'de bir hurma kütüğüne yaslanarak hutbe okurdu. Cemaat çoğalınca üç basamaklı bir minber yapıldı. Peygamberimiz bu minber üzerine çıkarak hutbesini okumaya başlayınca, hurma kütüğünden inleme sesleri duyuldu. Resûlüllah ona dönüp elini üzerine koyunca ses kesildi. (Tirmizi, Menâkıb, 6) Hikâyesini baş taraflarda anlattık.

Evet, canlı cansız her varlığın tesbîhi vardır. Bunları ilâhi sıfatların tecellîsine mazhar olanlar duyabilirler. Tecellî-i sıfat şöyle îzah edilir. Hak Taâlâ'nın sıfatlarından bir sıfat kulun kalbinde açılır. Böylece o sıfatın bâzı eserleri Cenâb-ı Hakk'ın lûtfuyla o kulda görülür. Meselâ Hak Taâlâ o kula "Semi'" sıfatıyla

tecelli kılmışsa cansız varlıkların bile sözlerini işitip mânâsını anlayabilir. Hakk'el yakîn mertebesi budur.

Söz konusu ettiğimiz "külli oluşa iştirâk"in Eşrefoğlu'nun şiirlerinde bir güzel örneği vardır. Şöyle der.

Şeyhim güldür ben onun yaprağıyam
İlâhî yaprağı gülden ayırma
Ben dost bahçesinin bülbülüyem
İlâhî bülbülü gülden ayırma
Balığın canını sudan dediler
İlâhî balığı gölden ayırma

29.

Sünbül Efendi Ve Yavuz Selim Menkıbeleri

Yahyâ Kemal'in târih, îman, ruh ve medeniyet kokan harikulâde bir şiir var: "Koca Mustâpaşa"

Koca Mustâpaşa! Ücrâ ve fakîr İstanbul!
Tâ fetihten beri mü'min, mütevekkil, yoksul,
Hüznü bir zevk edinenler yaşıyorlar burada.
Kaldım onlarla bütün gün bu güzel rü'yâda.
Öyle sinmiş bu vatan semtine milliyetimiz
Ki biziz hem görülen, hem duyulan, yalnız biz.
Mânevî çerçeve beş yüz senedir hep berrak;
Yaşayanlar, değil Allah'a gidenlerden uzak.
Bir bahar yağmuru yağmış da açılmış havâyı
Hisseden kimse hakîkat sanıyor hulyâyı.
Âhiret öyle yakın seyredilen manzarada,
O kadar komşu ki dünyâya duvar yok arada,
Geçer insan bir adım atsa birinden birine,
Kavuşur karşıda kaybettiği bir sevdiğine.
Serviliklerde sükûn, yolda sükûn, evde sükûn.
Bu taraf sanki bu halkıyla ezelden meskûn.
Bir afîf âile sessizliği var evlerde;
Örtüyor fakrı asâletle çekilmiş perde.
Kaldırımsız, daracık, iğri sokak, doğru sokak...
Her geçildikçe basılmış ve düzelmiş toprak.
Kuru ekmekle, bayat peyniri lezzetle yiyen,
Çeşmeden her su içerken: "Şükür Allah'a" diyen
Yaşıyor sâde maîşetlerin en sâfında;
Rûh esen kuytu mezarlıkların etrâfında.
Bu vatandaş biraz ahşapla, biraz kerpiçten
Yapabilmiş bu güzellikleri birkaç hiçten.
Türk'ün âsûde mizâciyle Bizans'ın kederi
Karışıp mağrifet iklîmi edinmiş bu yeri.

Şu fetih vak'ası, yârab! Ne büyük mu'cizedir!

Her tecellîsini nakletmek uzundur bir bir;
Bir tecellîsi fakat, rûhu saatlerce sarar;
Koca Mustâpaşa var, câmii var, semti de var.
Elli yıl geçtiği günlerde büyük mu'cizeden,
Hak'dan ilham ile bir gün o güzel semte giden
Rum vezîr, eski manastırda ederken secde,
Kalbi çok dolduran îman ile gelmiş vecde,
Onu, tek Tanrı'sının mâbedi etmiş de hayâl,
Vakfedip her neye mâlikse, bütün mâl-ü menâl,
Bir fetih câmii yapmak dilemiş İslâm'a.
Sebep olmuş bu eser yâd edilir bir nâma.

Dört asırdır inerek câmie nûr üstüne nûr
Yerde bulmuş yaşayanlar da, ölenler de huzûr.
Ona hâlâ gidilirken geçilir bir yoldan,
Göze çarpar ölüm âyetleri sağdan soldan,
Sarmaşıklar, yazılar, taşlar ağaçlar karışık.
Hâfız Osman gibi hattatla gömülmüş bir ışık
Bu mezarlıkta siyah toprağı aydınlatıyor;
Belli, kabrinde, O, bir nûra sarılmış yatıyor.

Gece, şi'riyle sararken Koca Mustâpaşa'yı
Seyredenler görür Allah'a yakın dünyâyı.
Yolda tek tük görünenler çekilir evlerine;
Gece sessizliği semtin yayılır her yerine.
Bir ziyâretçi derin zevk alarak manzaradan,
Unutur semtine yollanmayı artık buradan.
Gizli bir his bana, hâtif gibi, ihtar ediyor;
Çok yavaş, yalnız içinden duyulan sesle, diyor:
"Gitme! Kal! Sen bu taraf halkına dost insansın;
Onların meşrebi, iklîmi ve ırkındansın.
Gece, her yerdeki efsunlu sükûnundan iyi,
Avutur gamlıyı, teskin eder endîşeliyi;
Ne ledünnî gecedir! Tâ ağaran vakte kadar,
Bir mücevher gibi Sümbül Sinân'ın rûhu yanar.
Ne saâdet! Bu taraflarda, her ülfetten uzak,
Vatanın fâtihi cedlerle berâber yaşamak!...
Yahyâ Kemal

Bu semte adını veren Koca Mustafa Paşa (ö. 1512) Rum veya Frenk asıllı bir Osmanlı vezîr-i âzamıdır. II. Bâyezid'in vezîridir.

Mevkiini Yavuz Selim'in ilk saltanat yıllarında da korumuş olması, idârecilikteki dirâyetini gösterir. Mustafa Paşa, şehzâdelik yıllarında II. Bâyezid'in hizmetine girmişti. Bâyezid pâdişah olunca yıldızı parladı, mevkii yükseldi. Bâyezid'in kardeşi Cem Sultan, iktidar mücâdelesinde mağlûb oldu. Yâdellere düştü. Cem'in muhâfazası için her yıl Avrupa'ya ciddi bir para ödenirdi. Bu tahsîsâtı götüren Mustafa Paşa'nın Cem Sultan'ı zehirlediği veya zehirlettiği söylentisi yaygındı.

II. Bâyezid devrinde İstanbul içinde bulunan eski Bizans kilise ve manastırlarını "şenlendirme" politikası uygulandı. Andreas/Kızlar Kilisesi de Koca Mustafa Paşa tarafından câmiye çevrildi. Çevresinde medrese, imâret ve mektepten oluşan bir külliye yapıldı. Daha sonra semt, Koca Mustafa Paşa adıyla anılmaya başladı. Yahyâ Kemal'in belirttiği gibi sükûn dolu ve rûhaniyetli bir mevki oldu.

Koca Mustafa Paşa külliyesinin içerisinde, kuruluşundan beri Halvetî dergâhı vardır. Buranın en meşhur şeyhi Sünbül Sinan'dır. Sünbül Sinan Efendi Merzifon'da doğdu. İlk tahsîlini Uluborlu'da yaptı. Daha sonra İstanbul'a geldi. Devrin meşhur bilginlerinden dersler alarak öğrenimini tamamladı. Bir süre müderrislik yaptı. Daha sonra Çelebi Halîfe yâni Cemâl-i Halvetî isimli Halvetî şeyhine intisab ederek, uzun yıllar ondan faydalandı. Çok sıkı bir riyâzete, yâni nefis eğitim ve mücâdelesine koyuldu. Sünbül Sinan, Çelebi Halîfe'den sonra onun kızı Safiye Sultan'la evlendi. Dergâhta 33 yıl irşadda bulundu.

Sünbül Efendi 1529 yılında vefat etti ve Koca Mustafa Paşa külliyesindeki türbesine defnedildi. Cenâze namazını Kemal Paşazâde kıldırdı. Şimdi orada Yahyâ Kemal'in deyişiyle "bir mücevher gibi rûhu yanmakta"dır.

Yıkılan Bacalar

Her devirde iktidar kavgaları olur. Yavuz Selim vezîri Mustafa Paşa'dan şüpheleniyordu. Onun, Şehzâde Ahmed taraftarı olduğu söylentisi vardı. Nihâyet onu öldürttü. Bu ölümü farklı şekilde yorumlayan rivâyetler bulunmaktadır. Hâdiseyi bir Halvetî kaynağı olan Hulvî'nin Lemezât'ında tâkip edelim:

Gazaplı bir hükümdar olan Sultan I. Selim tahta geçtiği zaman Koca Mustafa Paşa vezir idi. Osmanlı sarayının bir âdeti vardı, yeni pâdişah, ilk fırsatta ecdâdının kabirlerini ziyâret için Bursa'ya giderdi. Selim de öyle yaptı, vezîri Mustafa Paşa ile Bursa'ya gitti. Pâdişah, amcası Cem Sultan'ın türbesini ziyâret

ederken duygulandı. Vezîrine: "Niçin benim amcamın katline sebep oldun?" diye gürledi. Halbuki o bir memurdu, kendine verilen görevi yapmıştı. Öfkesinden dolayı bunu hesap edemeyen pâdişah, Mustafa Paşa'nın katlini ferman etti. Böylece onu öldürüp ömür defterini dürdü.

İstanbul'a dönünce de Selim'in öfkesi dinmemişti. Koca Mustafa Paşa'nın imâret ve câmiinin yıkılıp harab edilmesini emretti. Bu iş için saraydan adamlar gönderdi. Nakledildiğine göre Sünbül Efendi, yıkım için gelenlere karşı durdu. Saray görevlileri Sünbül Efendi'nin heybetinden ürküp geri döndüler. Gelip durumu Sultan Selim Han'a arz ettiler.

Sultan öfkeyle kalktı. "Gidip kendim göreyim ve kendi elimle orasını başına yıkayım" diyerek yola koyuldu. Selim'in geliş haberi Sünbül Efendi'ye ulaştı. O da dervişlerini topladı, onların başına geçti. Siyah sarık ve siyah asâ ile pâdişahı karşılamaya çıktı.

Pâdişah Sünbül Efendi'yi görür görmez, öfkesi sevgi ve hürmete dönüştü. "Sizi ziyârete geldik" dedi. Şeyhin hatırını sorup gönlünü hoşnud etti. Sonra musâfaha yaptılar. Daha sonra da kendisine tahsis edilen minderler üzerinde bir süre gönül sohbetinde bulundular. Ayrılma vakti gelince Sünbül Efendi nâzikçe hatırlattı:

-Sultanım, buraya asıl geliş sebebiniz bizce mâlûmdur. Pâdişah sözünün ve emirlerinin yerine getirilmesi gerekir. Hiç olmazsa medresenin kubbeleri üzerinde bulunan ocak bacaları ve tepeleri yıkılsın, dedi. Sultan emretti, birkaç baca yıkıldı.

Pâdişah bundan çok memnun oldu, duygulandı. Kendi sırtında bulunan beyaz yün kaplı samur kürkü çıkarıp Sünbül Efendi'ye giydirdi. Vedâ edip geri döndü. Saraya geldiklerinde yakınlarında biri sordu: "Sultanım bu ne iştir? Siz oraya giderken niyetiniz başka idi. Şimdi durum bambaşka oldu, nedir bunun hikmeti? Selim Han şöyle buyurdu:

-Behey âdemler, Şeyh'in iki yanında arslanlara binmiş iki muhâfız bulunduğunu görmediniz mi? Ağızlarını açıp kükremekte idiler. Bu halden çok ürktüm. (Bk. Lemezât-ı Hulviyye, s. 447, İstanbul, 1993)

Osmanlı'nın kuruluş ve yükseliş devirlerinde tarîkatlerin dînî ve sosyal hayâtımızdaki müsbet rolleri ve hizmetleri inkâr edilemez. Yönetici ve pâdişahlar ile tarîkat büyükleri arasında iyi bir diyalog vardı. Birinciler maddî iktidârı temsil ederken, ikinciler mânevî otoritenin merkezi durumunda idiler. Şeyhler maddî otoriteye ve devlete bağlı kalmaya özen gösterirdi. Devlet irâde-

sinin gereği neyse onun yerine getirilmesinde hassâsiyet gösterirlerdi.

İşte bu anlayışı içine sindirmiş olan halk muhayyilesi, maddî otorite ile mânevî otorite arasında cereyan eden böyle hoş bir menkıbe oluşturmuştur.

Cem Sultan

Menkıbede geçen Sultan Cem, Fâtih'in iyi yetişmiş bir şehzadesidir. Saltanat mücâdelesinde ağabeyi Bâyezid'e yenildi. Sonunda Rodos şövalyelerinin ve Papa'nın eline düştü. Papa Rodrico tarafından yavaş yavaş tesir eden bir zehirle öldürüldü. İyi bir tahsil görmüştü, üstün meziyet ve vasıflara sâhipti. Halk ve yeniçeriler onu çok severdi. Tâlihi yaver gitmedi. Milletimizin mâşerî vicdanı, ona olan sevgisini ve onun mazlumluğunu menkıbemizdeki gibi olaylarla dışa vurmuştu. İyi bir şâir olan Cem Sultan'ın iki beyti şöyledir:

Câm-ı cem nûş eyle ey Cem bu Frengistândur
Her kulun bâşına yazılan gelür devrândur
Ka'betullah'a varup bir kez tavaf eylediğün
Bin Karaman bin Acem bin milket-i Osmandur

Bizi İncitme

Sünbül Efendi-Yavuz Selim menkıbelerinden biri de şöyledir: Sultan Selim Han Mısır seferi dönüşünde Sarayburnu'nda deniz kenarında yazlık bir köşk yaptırmak istedi. Mimarbaşı, Koca Mustafa Paşa Câmii revaklarındaki iki adet değerli somaki mermer sütuna göz koymuştu. Köşk için bunların gerekli olduğunu Sultana bildirdi. O da önce adamlarını yollayıp bu sütunların sökülüp getirilmesini istedi. Fakat hemen ardından haber gönderdi, onlardan vazgeçtiğini bildirdi. Bu direklerin Yedikule'de başka bir yapıdan alınmasını emretti.

Sohbet sırasında bu emir değişikliğinin sebebini sordular. Selim Han biraz durakladıktan sonra şöyle cevap verdi: "Ben ilk emrimi verdikten sonra, hemen şeyh Sünbül Efendi karşımda görünüp bana hitâben şöyle dedi: "Selim Han, bizi incitme, sütun lâzımsa var git Mirahur'daki direkleri al." Bu sebeple sizin ardınızca yeni bir emir gönderdim." (Bk. Lemezât)

30.
Yavuz Selim
Ve Mukaddes Emânetler

II. Bâyezid'in oğlu olan Yavuz Selim Amasya'da doğdu (1470-1520). Şiddetli bir mücâdele sonunda tahta geçti. 1512-1520 yılları arasında saltanat sürdü. Elli yaşında vefat etti. Sekiz yıl içinde yaptığı işler baş döndürücü oldu. Sünni İslâm dünyâsını tek idâre altında birleştirdi. Türkiye topraklarını 2,5 mislinden fazla genişletti. Tarihin en büyük cihangirleri arasına girdi. Mısır'ı fethetti, İslâm hâlifeliğini üzerine alıp Osmanoğulları'na büyük prestij kazandırdı.

I. Selim Han iyi yetişmiş biriydi. Târih, felsefe, tasavvuf konusunda derin bilgiye sâhipti. Arapça ve Farsça'yı bu dillerde şiir söyleyecek kadar iyi bilirdi. "Selîmî" mahlasıyla yazdığı şiirleri vardır. Bir beyti şöyledir:

Muhabbet şâhının bir bende-i fermânıyız cânâ
Gedây-ı kûy-ı aşkız âlemin sultânıyız cânâ

(Biz muhabbet sultanı ne derse onun kuluyuz. Her ne kadar âlemin sultanı isek de, aslında aşk beldesinin bir yoksul dilencisiyiz.)

Bir başka beyti:

Hâlet-i aşkın safâsını ehl-i hâl bilir
Kim kemâlin kadrini ehl-i kemâl bilir

(Aşk hâlinin mutluluğunu, sefâsını ondan anlayan bilir. Olgunluğun kıymetini de olgunlar bilir.) (Bk. Coşkun Ak, Şâir Padişahlar)

Yavuz tasavvufa ilgi duyardı, Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin görüşlerini benimsemişti, Mısır seferinden dönerken Şam'da İbn Arabî'nin kabrini buldurup, bir türbe ve külliye yaptırdı. Hz. Mevlânâ'ya büyük saygı beslerdi.

Kahramanlığına, gözü pekliğine, celâdetine ve cihan pâdişahı olmasına rağmen, alçak gönüllü biriydi. Onun bütün gösterişi devlet işlerindeydi. Mısır seferi dönüşü, büyük cihangîri karşılamak için İstanbul'da kıyâmetler kopmaktaydı. Tantanalı merâsimler hazırlanmıştı. Yavuz ise özel hayâtında mahcup, mütevâzı

ve sâkin bir adamdı. Son derece sâde giyinirdi. İstanbul'da halkın hissiyâtını ve yapılacak törenleri öğrenince sıkılmıştı, şahsına gösterilecek bu âlâyişten dolayı utanma hissetti. Yapılacak merâsimden bir gün önce, yanında birkaç adamıyla kayığa binip gizlice Topkapı Sarayı'na çıktı. Tören de yapılmamış oldu. (Bk. Yılmaz Öztuna, Büyük Türkiye Tarihi, c. III, s. 257)

Şu hârikulâde beyit Yavuz Sultan Selim'e âit olarak bilinir:

Pâdişah-ı âlem olmak bir kuru gavga imiş
Bir Velîye bende olmak cümleden âlâ imiş.

Yavuz'un vefat anı târihe geçmiştir. Buradaki tablo, onun mü'min ve dervişâne cephesini gösterir. Ölümüne yakın, kendisini muâyene eden hekimi Hasan Can üzüntü ile:

-Sultânım, artık Hak ile berâber olmak zamânıdır, deyince, Yavuz yarı öfke, yarı teslîmiyetle doğrularak şöyle sitem eder:

-Hasan Can, ya sen bizi şimdiye kadar kiminle bilirdin?, der. Yâsin-i şerif okunmasını ister ve bir müddet sonra ruhunu teslim eder. (Bk. Selâhattin Tansel, Yavuz Sultan Selim, s. 248)

Hasan Can'ın oğlu Hoca Sâdeddin Efendi hâdiseyi babasından dinlemiş ve ayrıntılı bir biçimde anlatmıştır. Bir bölümünü görelim:

"Ölüm çaktığında bu fânîye seslenip buyurdu ki: Hasan Can bu ne haldir? Ben kulları ayıttım ki: Sultânım Cenâb-ı Hakk'a yönelip Allah ile olmak zamânıdır. Buyurdu ki: Bizi bunca zamandır, kiminle bilürdün? Cenâb-ı Hakk'a yöneldiğimizde bir kusur mu gördün? Ben de ayıttım ki: Hâşâ ki bir zaman Tanrı'yı anmadan gaflet gözlemiş olam. Amma ki bu zaman öteki günlere benzemediği yönden ihtiyat olsun dedim. Bir süre sonra sûre-i Yâsîn'i oku deyû buyurdu. Bir kere Yâsîn'i tamamladım. Benimle bilece tilâvet buyurdu. İkinci kez, "Selâmün kavlen min rabbirrahîm" âyetine geldikte gördüm ki rûhunu teslim eyledi" (Hoca Sâdeddin Efendi, Tâcü't-Tevârîh, c. IV, s. 359)

Bu hâdiseyi şüphe ile karşılamaya bir sebep yoktur. Hasan Can onun nedîmi ve en yakınında bulunan kimsedir. Hiç kimse ölürken gösteriş yapmaz. Ölüm ânı en samîmî, gerçek düşünce ve hislerin dile geldiği andır.

Kur'an Sesi

Topkapı Sarayı'nda muhafaza edilen Mukaddes emânetler, Yavuz Selim'in Mısır seferinden sonra getirilmiştir. Bunun hoş bir hikâyesi vardır. Olayı Yahyâ Kemal'den nakledeceğiz. Mütefekkir şâirimiz İstanbul'un işgali yıllarında, şehrin târihi-mânevî

mekânlarında dolaşarak teselli aramaktadır. Topkapı Sarayı'nı gezerken öğrendiği bir hakîkati, 1921 yılında çıkan bir yazısında, menkıbe tadında şöyle anlatır:

"Revan köşkünü gezerken kulağıma derinden bir Kur'an sesi geldi. Birden bire İslâm mîmârîsini tam mânâsıyla gördüm. Çünkü İslâm mîmârîsinin içine bir ruh gibi muhakkak rahle başında bir Kur'an sesi lâzım. O ses olmadığı zaman bu mîmârî kuru bir şekilde görünüyor. Bu fikrimi rehberim Lütfü Bey'e söyledim ve bu Kur'an sesinin nereden geldiğini sordum.

"Hırka-i Saâdet Dâiresi'nden!" dedi. Yavaş yavaş sesin geldiği pencereye yaklaştım. Baktım; yeşil yemyeşil, ruhânî yeşil bir dâire, pencereye arkasını çevirmiş bir hâfız, öteki âleme dalmış bir rûhun istirahatiyle okuyor. Diğer bir hâfız da gözlerini yummuş bir köşede tesbîhini çekerek bekliyor.

"Rehberim Lütfü Bey'e sordum. Hırka-i Saâdet'te ne zamanlar bu hatim indirilir? Lütfü Bey gülümseyerek kulağıma dedi ki: "Hergün! Her saat! Dörtyüz seneden beri geceli gündüzlü fâsılasız, durmaksızın!"

Hayretten gözlerim kapanmış dinliyordum. Lütfü Bey biraz mâlûmat verdi: "Yavuz Sultan Selim hilâfetin alâmetleri olan Hırka-i Şerif, Sened-i Şerif ve diğer mübârek emânetleri Mısır'dan İstanbul'a hatimler indirterek getirtmiş. İstanbul'a vardığı gece sarayda yüksek bir yere yerleştirmiş. Mîmarbaşı ve ustalar asıl konulacağı makamı harıl harıl inşâ ederlerken sefer yorgunluğuna bakmaksızın sabaha kadar ayakta beklemiş. O gün, geceli gündüzlü Kur'an okunması için bir vazîfe tertib ederek, kırkıncısı bizzat kendisi olmak üzere kırk hâfız tayin eylemiş. İşte o günden bu ana kadar, bu dâirede bir sâniye durmaksızın Kur'an okunuyor. Bu hâfızlar el'an kırk kişidir. Daima ikişeri nöbetleşe vazîfelerini ifa ederler. Bugün de bu iki hâfızın nöbeti" dedi.

"Bu gece, bu saat, ben burada bu satırları yazarken Hırka-i Saâdet Dâiresi'nde Kur'an okunuyor! Siz bu saat benim bu satırlarımı okurken Hırka-i Saâdet dâiresinde Kur'an okunuyor. Tam dörtyüz seneden beri de böyle fasılasız okunmuş.

"O günden beri bu düşünce bir saat rakkası gibi hâfızamda sallanıyor. O günden beri hilâfetin, Türk kalbinde ne kadar derin bir temeli olduğunu duydum. Hilâfet merkezi olan İstanbul'da böyle bir makamın yanında dört asırdır durmamış bir Kur'an sesi olduğunu bilmezdim. Nice Türkler, hattâ nice İstanbullular da bilmezler. Bu sarayın içinde dörtyüz seneden beri olmuş ihtilâl-

ler, tahttan indirmeler, ölümler bu Kur'an sesini bir an susturamamış. Bu hâdiseyi idrak ettikten sonra İstanbul'dan niçin çıkarılamıyoruz? Bu şüpheyi halleder gibi oldum."

Yahyâ Kemal, aynı konuda 1922'de basılmış bir yazısında şunları ilâve eder:

"Gezintilerimde bir hakîkati keşfettim. Bu devletin iki mânevî temeli vardır. Fâtih'in Ayasofya minâresinden okuttuğu ezan ki halâ okunuyor. Selîm'in Hırka-i Saâdet önünde okuttuğu Kur'an ki halâ okunuyor!

Eskişehir'in Afyonkarahisar'ın, Kars'ın genç askerleri siz bu kadar güzel iki şey için dövüştünüz!" (Yahyâ Kemal, Azîz İstanbul)

Ta Yavuz Selim zamanından beri devam etmekte olan Hırka-i Saâdet Dâiresi'nde Kur'an-ı Kerim okuma geleneği, çeşitli sebeplerle bir ara sekteye uğramış ise de, 1996 yılından îtibâren tekrar başlatılmıştır.

Yahyâ Kemal'in yazıları 1921 ve 1922 yıllarına âittir. İstanbul işgal altındadır ve henüz Cumhûriyet îlân edilmemiştir. O yıllarda Ayasofya minârelerinde ezan okunmaktadır. Hilâfet 1924 senesinde kaldırıldı. Ama hayat devam ediyor. Yahyâ Kemal'in "Ezan, Kur'an ve Hilâfet" konularına vurgu yaptığı görülüyor. Bugün Ayasofya minârelerinde olmasa da Ezân-ı Muhammedî Sultan Ahmed ve çevresindeki minârelerde okunmaya ve bütün İstanbul ufuklarında yankılanmaya devam ediyor. Hırka-i Saâdet dâiresindeki Kur'an da okunup duruyor.

Hilâfetin kaldırılmasıyla ilgili kanunun 1. maddesi şöyledir: "Halîfe görevden alınmıştır. Hilâfet, hükûmet ve Cumhûriyet mânâ ve mefhûmunda esâsen mündemiç (var) olduğundan hilâfet makamı kaldırılmıştır." Bu kanûnun görüşülmesi sırasında "hilâfetin Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin mânevî şahsiyetinde bulunduğu" görüşünü dile getiren vekiller oldu. Buna göre bir şekilde o da hâlen bu toprakların uhdesinde bulunmaktadır. Evet, hâlen bütün mâneviyâtımız ve mefâhirimizle birlikte hayat devam ediyor.

31.
Her Gördüğünü Hızır Bil

Menkıbe ve inançlara göre Hızır'ın başlıca özellikleri: Allah'a kulluk etmek, nefsin isteklerine boyun eğmemek ve ilâhî rahmete mazhar olmaktır. Hızır genellikle ak sakallı, nûrânî yüzlü, uzun boylu, merhametli, cana yakın ve tatlı dilli bir kimse şeklinde târif edilir.

Bâzen da yoksul, üstü başı dağınık, elbisesi kirli, hasta, zayıf, âciz ve çirkin biri gibi görünür ve insanları dener. Böyle perîşan bir kişiliğe bürünerek sadaka ve yardım isteyebilir. "Her geceyi Kadir, her gördüğünü Hızır bil" sözü bu inancın eseridir.

Bu durumda ona yardımda bulunanlara duâ edince, bunların malları ve servetleri bereketlenir, sağlıklı bir hayat yaşarlar. Onu aşağılayanlar ise perîşan olurlar. Hızır darda kalanların imdâdına yetişir. "Kul bunalmayınca Hızır yetişmez" denir. "Hızır gibi yetişmek"ten söz edilir. "Hızır yoldaşın, Fatma Ana komşun olsun" denir. Bu tür deyimler bu inançla ilgilidir. Tabii ki âyette belirtildiği gibi Hızır, bütün bunları kendi işi olarak değil, Rabb'in dilemesiyle ve onun verdiği güçle yapmaktadır. (Bk DİA, "Hızır" mad. C. 17) Kur'an'da Hızır konusuna baş taraflarda değinmiştik.

Savaş dönemlerinde Hızır menkıbeleri daha çok duyulur. İstiklâl Savaşı boyunca cereyan ettiği söylenen bir çok Hızır menkıbesi anlatılır. İki ateş arasında kalan, mermisi tükenen veya esir alınan askerlerin yeşil elbiseli, yeşil sarıklı Hızır tarafından kurtarıldığı hikâye edilir. Kore Savaşı'nda dört Çinli asker tarafından esir edilen bir Türk askerinin tam öldürülmek üzereyken, Hızır'ın yetişmesiyle kurtulduğu, hattâ Çinlileri esir aldığı nakledilir. Son Kıbrıs harekâtı sırasında da cephede askerlerimize, havada pilotlarımıza, denizde gemilerimize Hızır'ın yardım ettiğine dâir çok ilgi çekici olaylar anlatılır.

Tabii ki, sırf bu tür beyanlara güvenerek savaşa çıkılmaz. Elbette muhârebelere en iyi şekilde hazırlanmak, her türlü maddî tedâriki yapmak gerekir. Ama böylesi inançların, en azından insanımıza ve askerimize moral verdiği bir gerçektir. Ayrıca unutmamalı ki inanan insan her dâim daha güçlü olur.

Âl-i İmran Sûresi 122-125. âyetlerde, Bedir'de binlerce meleğin Müslümanlara yardımından söz edilir. Şu âyet de yukarıdaki olaylara imkân tanır mâhiyettedir: "İki topluluktan biri Allah yolunda savaşanlardır, diğeri inkârcılardır ki, bunlar karşı tarafı gözleriyle kendilerinin iki misli görüyorlardı. Allah, dilediğini yardımıyla destekler. Bunda görebilenler için ibret vardır." (Âl-i İmran, 3 /13)

Kanûnî ve Hızır

Her zaman anlatılan çok popüler Hızır menkıbeleri vardır. Biri şöyledir:

Kanûnî, birgün kayıkla Boğaz gezintisine çıkmıştı. Ortaköy hizâsına gelince kıyıya yanaşıp, bir adam göndererek Yahyâ Efendi'yi dâvet etti. Kanûnî'nin süt kardeşi olan Beşiktaşlı Yahyâ Efendi, yanında bir ahbâbı ile gelip kayığa bindiler. Birlikte giderlerken, Yahyâ Efendi'nin ahbâbı, devamlı olarak Kanûnî'nin parmağında bulunan çok kıymetli bir yüzüğe bakıyor ve bu bakış dikkati çekiyordu. Kanûnî, bu hâli fark edince, parmağındaki yüzüğü çıkarıp;

-Siz gâliba, bunu merak ettiniz, alıp daha yakından bakabilirsiniz, dedi. O zât yüzüğü aldı. Evirip çevirirken denize düşürüverdi. Yahyâ Efendi hâriç, kayıktakilerin canı sıkıldı. Biraz sonra o kişi inmek istedi. Pâdişah kayıkçıya;

-Kıyıya yanaş, dedi. Kayık kıyıya yanaştı. O zât, ineceği sırada elini denize daldırdı sonra Sultân'a uzattı. Avucunda biraz önce denize düşürdüğü yüzük vardı. Yahyâ Efendi dışında, saltanat kayığında bulunan herkes, yine çok hayret ettiler. O zât birdenbire gözden kayboldu. Kanûnî, Yahyâ Efendi'ye dönüp sordu:

-Ağabey, ne oluyor, nedir bu olanlar? O da;

-Efendim gördüğünüz, Hızır aleyhisselâm idi, dedi. Bunun üzerine Kanûnî;

-İyi ya bunu niçin, önceden söylemediniz, bizi niye tanıştırmadınız? deyince,

Yahyâ Efendi;

-O kendini, tanıttı hünkârım, lâkin siz tanımakta, geç kaldınız, dedi.

Boşuna dememişler: "Her gördüğünü Hızır bil, her geceyi Kadir bil."

Bu söz çok anlamlıdır. Görünüşe aldanmamayı öğütler. Asıl olan insanın taşıdığı cevherdir. Değersiz diye görünen postlar içinde nice değerli aslanlar vardır. Hızır peşinde koşmak gibi bir

dâvâmız olmamalıdır. Ama her gördüğümüzün Hızır olma ihtimâlini göz önünde bulundurmalıyız. En iyisi her ânımızı Hızır'la birlikteymiş gibi bir uyanıklık ve dikkat içinde geçirmektir.

O'nun Sevdikleri

Halk arasında şu hikâye de çok anlatılır: Bir câmide vâiz kürsüde vâzediyor. Cemaat arasında Hızır da var, ama kimse bilmiyor. Tam onun yanına birisi gelip oturur. Vâiz güzel şeyler anlatmktadır. Yeni gelen adam bir müddet sonra uyuklamaya başlar, başı düşer, ha uyudu ha uyuyacak. Pek de câmi âdâbına uygun olmayan bir görüntü. Hızır adamı dürter:

- Kendine gel, uyuyacaksın, der. Adam:

- Hayır uyumam, beni rahat bırak.

Hızır peki der. Fakat adam kendinden geçmek üzeredir, bir daha dürter:

- Kardeşim uyumak üzeresin, der. Adam biraz sertçe:

- Ben de sana uyumam, beni rahat bırak diyorum. Yoksa, senin Hızır olduğunu söylerim, buradan çıkamazsın.

Hızır susar, şaşırmıştır. Hak Taâlâ'ya yönelerek:

- Ya Rabbim! Bu nasıl iştir. Bu kulun benim kim olduğumu nasıl bildi? Oysa bana bildirdiğin listede bunun ismi yok. Cenâb-ı Hak'tan cevap gelir:

- Sana verilen listede beni sevenlerin isimleri var. O kulum ise benim sevdiklerimdendir, onları benden başkası bilmez.

Evet, Hızır kendiliğinden bir şey bilmez ve yapamaz. Ancak Allah'ın bildirdiklerini bilir ve O'nun verdiği güçle tasarrufta bulunur. Şu ifâde kudsî hadis olarak kabul edilir. "Kubbelerim altında öyle velîlerim vardır ki, onları benden başkası bilmez."

Allah'ın sevdikleri içinde bulunmak ne büyük mazhariyettir. Bu bir ezel nasîbidir. Kimdir nasipliler bilmeyiz. Ama bize düşen O'nu sevmektir, gönlünü O'na bağlamaktır. Böylece O'nun sevdikleri arasına girmek mümkündür. O bunun yollarını da göstermiştir: "Kulum nâfilelerle de bana yaklaşmaya devam eder, nihayet ben onu severim." buyurur (Buhârî, rikak, 38)

O bizi hep sever, bunun tezâhürlerini göstermeye hazırdır. Yeter ki bizde bir uyanış, bir hareket olsun: "Kulum bana bir karış yaklaşırsa, ben ona bir arşın yaklaşırım. O bana bir arşın yaklaşırsa, ben ona bir kulaç yaklaşırım. O bana yürüyerek gelirse, ben ona koşarak gelirim" (Buhârî, tevhid, 15, 35; Müslim, tövbe, 1).

32.

Başını Vermeyen Şehit

Ömer Seyfeddin'in o hârikulâde üslûbuyla anlattığı nefis bir hikâyesi var: "Başını vermeyen Şehit". Olay Grijgal diye küçük bir yerleşim biriminde geçer. Basit bir istihkâmla çevrili küçük kalelere palanka veya hisar deniyordu. Grijgal öyle bir yerdi.

Zigetvar kuşatması kış yaklaştığı için kaldırılmış, Osmanlı askeri ve büyük komutanlar Budin'e çekilmişti. İleri karakol durumundaki Grijgal palankasında çoğu hasta veya ihtiyar sipâhîlerle bekçilerden oluşan 114 kişi kalmıştı. Başlarında da Kuru Kadı lakaplı biri vardı. Kuru Kadı zayıf, gâyet sert, gâyet titiz, gâyet sinirli bir adamdı. Sabahtan akşama kadar namaz kılar, zikreder, geceleri hiç uyumazdı.

O gün kurban bayramı arifesiydi. Nöbetçi gece vakti Kuru Kadı'ya haber verdi: Zigetvar kalesinden düşman askerleri Grijgal'e doğru gelmeye başlamıştı. Hemen gaziler uyandırıldı. Hisar kapısı bağlandı. İşâret topu atılarak etraftaki kulelerden yardım istendi. İyice yaklaşan düşman vire teklif etti, teslim olursanız canınızı bağışlarız dediler.

Hisarın bedenlerine kalkanlı, tüfekli, oklu gaziler yerleşti. Bu hisarın ruhu, neşesi, keyfi olan iki arkadaş vardı. Her zaman olduğu gibi tuhaf tuhaf laflar söyleyip herkesi güldürüyorlardı. Bunların ikisine de "deli" derlerdi. O yıllarda cesur ve pervasız askerlere de "deli" denirdi.

Kahramanlarımızın adları Deli Mehmet ve Deli Hüsrev. Serhat muhârebelerinde, akla hayâle sığmayacak yararlılıklarıyla, masal kahramanları gibi inanılmaz bir şöhret kazanan bu iki deli, hiçbir nizâma hiçbir kayda, hiçbir disipline girmeyen, dünyâ şerefinde gözleri olmayan Anadolu dervişlerindendi. Her zaferden sonra kumandanlar onlara rütbe, hil'at, murassâ kılıç gibi şeyler vermeye kalkınca gülerler: "İstemeyiz, fânî vücûda kefen gerektir. Hil'at nâdanları sevindirir..." derler, Hak uğrundaki gayretlerine ücret, mükafat, övgü kabul etmezlerdi. Harp onların bayramıydı. Tüfekler, oklar atılmağa; toplar gürlemeğe; kılıçlar, kalkanlar şakırdamağa başladı mı, hemen coşarlar, kendilerinden geçerler; nâralar savurarak düşman saflarına saldırırlar,

alevi gözlerle tâkip edilemeyen birer canlı yıldırım olup tutuşurlardı.

Kuru Kadı askerlerine seslendi: Sayımızın azlığını öğrenmişler. Düşman ikibin kişiyle gelmiş durumda, biz ise 114 kişiyiz. Ne dersiniz vireyi kabul edelim mi? Cevap "Hayır!" oldu. "Hepimiz vuruşmaya hazırız!" diye bağrıştılar.

Kuru Kadı: "Ya Rabbel âlemîn" diye ellerini kaldırdı. Bir duâya başlayacaktı. Deli Mehmet yalın kılıç karşısına dikildi. Palabıyıklı, gök gözlü, geniş beyaz çehresi, yeni doğmuş bir ay gibi parlıyordu:

-Duâyı bırak, Efendi dedi, gazâ duâdan fazîletlidir. Gel... Lütfet. Bize şu kapıyı aç. Kalbindeki korkuyu at. İşte hepimiz hazırız. Şu ayağımıza gelen gazâ fırsatını kaçırmayalım.

Kuru Kadı'nın elleri aşağı düştü. Deli Hüsrev de arkadaşının yanına sokulmuştu. Bütün gaziler bu iki delinin arkasına üşüştü. Sanki hepsi bir anda deli oldular... Hepsi bir ağızdan:

- Aç, bize kapıyı, aç... diye bağırmaya başladılar. Kuru Kadı'nın iri patlak gözleri yaşardı. Yüzü sapsarı oldu. Uzun siyah sakalı kımıldadı. İki deliyi bile titreten, bütün gazilerin saçlarını ürperten etkili sesiyle haykırdı:

- Meydan erleri! Ey mertler! Pâdişahımız Süleyman Gazi aşkına şu sözümü dinleyin: Benim murâdım sizi gazâdan engellemek değildir. Bugün can, baş fedâ olsun... Özellikle yarın kurban bayramı... Fakat bakınız maksadım ne? Bugün cuma... hem de arife. Bugün hacılarımız Arafat'ta, diğer mü'minler câmilerde bizim gibi gazilerin zaferi için duâ etmekteler... Bunda şüphesi olan var mı?

- Hayır.

- Hayır, asla...

- Hayır.

- O halde münâsip olan budur ki, biz de namazlarımızı edâ edelim. Gözlerimizin yaşını dökelim. Duâ edelim. Birbirimizle helâllaşalım. Sonra gazâya girişelim. Kalanlarımız gazi, ölenlerimiz şehit olsun! Dünyâda iyi nam ile anılalım. Âhirette Peygamberimiz'in sancağı dibinde toplanalım... Ne dersiniz?

- Hay hay!

- Uygun...

- Pekâlâ!

Gazilerin hepsi buna râzı oldu. Öğleye kadar durdular. Abdest aldılar, namaz kıldılar, tekbir çektiler, helâllaştılar.

Ansızın, uzaktaki Türk kulelerinden atılan "işâret topları" işitildi. Bu, "Biz, dörtnala geliyoruz" demekti. Kuru Kadı eliyle hisarın kapısını açtı. Grijgal gazileri "Allah, Allah" nâralarıyla müthiş bir taşkın deniz gibi fışkırdılar. İki koldan hücum olunuyordu. Kollardan birisine Deli Hüsrev, birisine Deli Mehmet baş olmuştu.

Ovada, Grijgal'e gelen yollardan bir toz dumanıdır kalkıyordu. Nice bin atlı imdâda koşuyor sanılırdı. Düşman, bu hâli görünce şaşırdı. İki ateş arasında kaldığını anladı. Halbuki toz duman içinde yaklaşan ancak beş on gaziydi.

... Bozgun başladı.

Deli Mehmet'le Deli Hüsrev'in takımları düşmanı kaçırmamak için iyice sarıyordu. Kara Kadı cübbesini atmış. Elindeki kılıç, cesâretlendirdiği gazilerin arkasından yürüyordu. Deli Hüsrev, bir sarhoş gibi düşman içine dalmış kesiyor, kesiyor... inanılmaz bir çabuklukla kaçanlara yetişiyor, ikiye biçiyordu. Kuru Kadı'nın gözleri Deli Mehmet'i aradı.

Bakındı, bakındı.

Göremedi.

Acaba o muydu? Yüreği ağzına geldi. Düşman safına karışıp kaynaşan kolun arkasında iri bir vücut yere uzanmıştı... Elli altmış adım kadar kendisinden uzaktı... Siyah, yüksek atlı bir şövalye, uzun bir kargıyı bu uzanmış vücûda saplıyordu. Durmadı. İlerledi. Bir de ne görsün: Şövalye atından inmiş, şehidin başını teninden ayırmıştı. Bu anda, bu kestiği baş elinde, yine siyah bir şeytan gibi şahlanan atına sıçradı. Kaçacaktı... Kuru Kadı, bütün kuvvetiyle ona yetişmek için koşarken, baktı ki sol ilerisinde Deli Hüsrev kalkanını sallayarak, avazı çıktığı kadar bağınıyor:

-Mehmet, Mehmet!... Canını verdin!... Başını verme Mehmet!...

Bu nâra o kadar müthiş, o kadar tesirli, o kadar yanıktı ki... Kuru Kadı: "Vah Deli Mehmet'miş!" diye olduğu yerde dikildi kaldı. Durur durmaz, o an, kırk adım kadar yaklaştığı kesik başlı şehîdin yerden fırladığını gördü. Nefesi tutuldu. Şaşırdı. Bu başsız vücut uçar gibi koşuyordu. Kendi kellesini götüren zırhlı şövalyeye yetişti. Eliyle öyle bir vuruş vurdu ki... Mel'un hemen atından tepesi üstü yuvarlandı. Götürmek istediği baş elinden yere düştü. Deli Mehmet'in başsız vücûdu canlıymış gibi eğildi. Yerden kendi kesik başını aldı. Hemen oracığa yorgun bir kahra-

man gibi, uzanıverdi. Bunu Kuru Kadı'dan başka kimse görmemişti. Herkes kaçan düşmanı kovalıyordu. Yalnız Deli Hüsrev:

- "Yüzün ak olsun, ey celâsun!" diye bağırdı.

Kuru Kadı gördüğü hârika karşısında donup kalmıştı. Cenk akşama kadar sürdü. Düşman geri çekildi. 19 şehit verilmişti. Şehit Deli Mehmed'in vücudu, başı koltuğunda uyur gibi sâkin duruyordu. Onu olduğu yere gömdüler. Kuru Kadı Yâsin okumaya başladı. Herkes hisarın içine girmişti.

Kuru Kadı okurken, önündeki mezarın birden yeşil nurlarla tutuştuğunu gördü. Sesi kısıldı. Dudaklarını oynatamadı. Çeneleri kitlendi. Bu yeşil nûrun içinde Deli Mehmet'in kanlı boynuna sarılmış beyaz kanatlı bir melâike, hem onu nurdan elleriyle okşuyor, hem açık alnını öpüyordu. Bu sıcak, bu yeşil nur büyüdü, taştı, bütün âlem bu nûrun içinde kaldı. Kuru Kadı'nın gözleri kamaştı. Rûhu yandı. Kendinden geçti.

Aynı şeyleri Deli Hüsrev de görmüştü.

Kuru Kadı'ya bir haller oldu. Sabahı dar etti. Güneş doğmadan, Deli Mehmet'in mezarına koştu. Artık bütün günlerini bu mezarın başında geçiriyordu. Bu mezarın dâimî ziyâretçisi oldu. Büyük bir taş yontturdu. Yazdırdı. Başına diktirdi. Beş vakit namazlarını bile cemaatine bu kabrin başında kıldırmak isterdi. Artık ne hâcet dilese, ona nâil oluyordu.

Grijgal'de ve komşu palangalarda Kuru Kadı için "Deli oldu" diyorlardı. Her an, kendinden geçmiş halde, sonsuz bir şevk, sükûn bulmaz bir heyecan içinde yaşıyordu. Fakat nasıl "deniz çanağa sığmaz"sa, onun büyük sırrı da rûhuna sığmadı. Taştı. Huruç günü gördüğü harikayı herkese anlatmağa başladı. Hattâ daha ileri gitti, o gün gördüğünü yazdı. Yüzlerce beyitlik bir destan düzdü.

Ama olanlar oldu, eski şevki kayboluverdi. Rûhuna koyu bir karanlık doldu. Kalbine acı bir ağırlık çöktü. Artık Deli Mehmet'in yeşil nurdan mezarı başında sürdüğü ilâhî zevki göremez oldu. Bu mahrûmiyet onu delirtti. Yemekten içmekten kesildi. Bir gün, yine perîşan kırlarda dolaşırken Deli Hüsrev'e rastgeldi. Elindeki yayıyla yavaşça Kuru Kadı'nın arkasına dokundu.

- Ahmak, dedi, niye gördüğünü halka söyledin? Adam gördüğünü kâle, söze geçirirse kazandığı hâli kaybeder. Eğer sussaydın, gördüğün kerâmete ölünceye kadar şâhit olacaktın...

Kuru Kadı yere diz çöktü, ağlamaya başladı:

- Çok perîşanım diye inledi, lütfet. Gel, beni gaflet uykusundan uyandır. Benim o görmüş olduğum durum ne hikmettir? Be-

nimle senden başka onu gören oldu mu? Başkaları görmedi de, niçin biz ikimiz gördük? Hüsrev:

- "Şehitlik müjdesidir!" İkimiz de mutlaka şehit düşeceğiz!...

Kuru Kadı gittikçe değişti, âdetâ bir "meczup" olmuştu. Görevinden alındı. Kendisi tamâmen unutuldu. Ama yazdığı destan hep okundu, unutulmadı.

Oniki sene sonra...

Zigetvar'n zaptı akabinde yaralılar toplanırken, meşhur kahraman Deli Hüsrev'in bir gülleyle parçalanmış cesedi yanında, uzun boylu, ak saçlı, ak sakallı, yeşil cübbeli bir şehit buldular. Kıbleye yüzükoyun uzanmış yatan bu şehîdin büyük, yeşil sarığı, henüz bozulmamıştı. Üzerinde hiçbir silâh yoktu. Yarası neresinden olduğu belli değildi. Günlerce süren kuşatma esnâsında hiç kimse böyle bir adam görmemişti. İnceden inceye araştırma yapıldı. Kim olduğu bir türlü anlaşılamadı.

O vakit birçok gazilerin "gayb ordusundan imdâda gelmiş bir velî" sandıkları bu şehit, Grijgal hisarının o eski Deli Kadısıydı. (Bk. Ömer Seyfettin, Seçme Hikâyeler I, 1000 Temel Eser; Peçevi Tarihi, I)

Gazi Dervişler

Hikâyemiz burada bitiyor. Müslüman-Türkler'in batıya doğru akınları sırasında; fetihler, yerleşme ve İslâmlaştırma sırasında "gazi-derviş" denen tiplerin önemli hizmetleri oldu.

Menkıbelerde anlatılan şekliyle fetihlerde vazîfe alan gazi-dervişler, baş açık ayak yalın, coşkulu bir ruh hâli içinde savaşlarda ön saflarda yer alarak askerin mâneviyatını yükseltirlerdi. Bunlar kahraman, gözü pek, aynı zamanda insancıl ve sevecen duygulara sâhiptiler.

Hikâyedeki olayın kahramanları gazi-derviş tipinin örnekleri olarak görülüyor. Grijgal Kadısı'nın yazdığı bu destan Peçevi Tarihi içinde de yer alır. Bu destanın varlığından mütefekkir şâirimiz Yahyâ Kemal Beyatlı, Ömer Seyfettin'e bahseder. Onun teklifiyle "Başını Vermeyen Şehit" hikâyesi kaleme alınmış olur.

Sadece Kuru Kadı ile Deli Hüsrev'in şâhit olduğu bu olağanüstü hâdiseye inanmakta çoğumuz zorlanırız. Bunu hesâba katan Grijgal Kadısı yazdıklarının yalan olmadığını söyler; Hz. Peygamber, ehl-i beyt ve ashâbı şâhit tutarak yemin eder ve şöyle der:

"Değilim Hak bilir bu sözde kezzâb / Bi-hakk-ı Mustafa ve âl ü ashâb"

Bu hâdiseye, şehitlerle ilgili şu âyetin bir başka türlü tecellîsi gözüyle bakılabilir:

وَلاَ تَقُولُواْ لِمَنْ يُقْتَلُ فِي سَبِيلِ اللّهِ أَمْوَاتٌ بَلْ أَحْيَاء وَلَكِن لاَّ تَشْعُرُونَ

"Allah yolunda öldürülenlere (şehitlere) ölü demeyin. Bilâkis onlar diridirler. Fakat siz farkında değilsiniz." (Bakara, 2/154)

Târihimiz boyunca muhârebe ateşinin alevleri içinden sıyrılıp gelenler bir takım olağanüstü şeyler anlatırlar. Onlara büyük moral gücü vermiş olan bu gibi hâdiseleri, hayal ürünü ve efsâne karakterli olarak değerlendirmemeliyiz. Bunları dînî bakımdan temellendirmek mümkündür. Aşağıdaki âyetler ve benzeri naslar bize ip ucu verebilir:

إِذْ تَسْتَغِيثُونَ رَبَّكُمْ فَاسْتَجَابَ لَكُمْ أَنِّي مُمِدُّكُم بِأَلْفٍ مِّنَ الْمَلآئِكَةِ مُرْدِفِينَ

"Hani siz (Bedir'de) Rabbinizden yardım istemiştiniz. O da size, birbiri peşinden bin melekle yardım edeceğim, diye cevap vermişti."

إِذْ يُوحِي رَبُّكَ إِلَى الْمَلآئِكَةِ أَنِّي مَعَكُمْ فَثَبِّتُواْ الَّذِينَ آمَنُواْ سَأُلْقِي فِي قُلُوبِ الَّذِينَ كَفَرُواْ الرُّعْبَ فَاضْرِبُواْ فَوْقَ الأَعْنَاقِ وَاضْرِبُواْ مِنْهُمْ كُلَّ بَنَانٍ

"Hani Rabbin meleklere: Muhakkak ben sizinle berâberim, haydi iman edenlere destek olun; ben kâfirlerin yüreğine korku salacağım; vurun boyunlarına' Vurun onların parmaklarına, diye vahyediyordu." (Enfâl, 8/9, 12)

Âl-i İmran Sûresi 122-125. âyetlerde, Bedir savaşında binlerce meleğin Müslümanlara yardımından söz edilir. Şu âyet de yukarıdaki olaylara imkân tanır mâhiyettedir:

قَدْ كَانَ لَكُمْ آيَةٌ فِي فِئَتَيْنِ الْتَقَتَا فِئَةٌ تُقَاتِلُ فِي سَبِيلِ اللّهِ وَأُخْرَى كَافِرَةٌ يَرَوْنَهُم مِّثْلَيْهِمْ رَأْيَ الْعَيْنِ وَاللّهُ يُؤَيِّدُ بِنَصْرِهِ مَن يَشَاء إِنَّ فِي ذَلِكَ لَعِبْرَةً لِّأُوْلِي الأَبْصَارِ

"(Bedir'deki) karşı karşıya gelen iki orduda sizin için bir ibret vardır. Bunlardan biri Allah yolunda savaşanlardır, diğeri inkârcılardır ki, bunlar karşı tarafı gözleriyle kendilerinin iki misli görüyorlardı. Allah, dilediğini yardımıyla destekler. Bunda görebilenler için ibret vardır. (Âl-i İmran, 3 /13)

33.
Evliyâ Çelebi'nin Menkıbesi

Evliyâ Çelebi 1611-1684 yılları arasına yaşadı. Babası Osmanlı sarayının kuyumcu başısı idi. Kendi ifâdesine göre, dünyâya geldiğinde evlerinde yetmiş kadar ulemâ ve meşâyıh vardı ve onların mânevî yardım ve himmetleriyle, mâcera dolu hayâtında her türlü dert ve sıkıntılardan kolayca kurtuldu.

Evliyâ Çelebi, Seyahatnâme'sinde şâhit olduğu, dinlediği pek çok menkıbeye yer verir. Kendi hayâtı da baştan sona olağanüstülüklerle doludur. Babası, ileri yaşlarda iken Sultan Ahmed Han tarafından evlendirilir. Aziz Mahmud Hüdâyî "İnşallah akıllı ve olgun bir oğlun olur." diye duâ eder.

Evliyâ mânevî nasîbi bol bir çocuk olarak dünyâya gelir. Sun'ullah Efendi kulağına yüksek sesle ezan okur. Esvapcıbaşı ihsanda bulunup şöyle der: "Çok gazâda bulunup dervişlikte post sâhibi olsun, hiçbir şeyden korkmasın, kumda oynayıp ayağına çöp batmasın."

Evliyâ'nın tâlihi yaver gider. İyi bir eğitim görür, sesi güzeldir, mûsikî ve Kur'an okumada önde gelir. 30 yaşında Hz. Peygamber'den ruhsat aldıktan sonra dünyâyı adımlamaya başlar. Çoğu resmî görevlerle, tamı tamına 51 yıl seyyahlık ederek dünyânın bir çok yerini görür. Sonunda bize on ciltlik eşsiz bir Seyahatnâme bırakır. Evliyâ Çelebi seyahat merâkıyla ilgili meşhur rüyâsını kitabının hemen başında anlatır. Çok tatlı, renkli ve duygulu bir üslûpla yazılan bu bölümü şu şekilde kısaltıp özetleyebildik:

Seyahat Yâ Resûlullah

"Gönlüme büyük seyahat arzuları doğmuştu. Hikmet-i Hüdâ, ben hakir ve fakir, Evliyâ-yı bî-riyâ 20 Ağustos 1630 gecesi yarı uyku hâlinde iken, rüyâda Ahî Çelebi Câmi'indeydim. İçerisi silâhlı askerler ve nurlu bir cemaat ile dolu idi.

Hemen yanımda oturan câna bakıp: "Sultânım, siz kimlerdensiniz? İsminizi bağışlayın" dedim. O "Aşere-i Mübeşşere'den Sa'd İbn Ebi Vakkas'ım" deyince, hemen mübârek ellerini öptüm. "Ey Sultanım! Bu sağ tarafta nûra bürünmüş sevimli cemaat

kimlerdir?" dedim. "Onlar bütün peygamberlerin ruhlarıdır. Geri safdakiler evliyâların ve asfiyânın ruhlarıdır. Bunlar da sahâbe-i kirâmın, muhâcirînin, ensar, suffe ehli ve Kerbelâ şehidlerinindir. Mihrâbın sağındakiler Hazret-i Ebû Bekir ve Hz. Ömer'dir. Mihrâbın solundakiler Hz. Osman ve Hz. Ali'dir Mihrâbın önündeki Hz. Veysel Karanî, câmiin solunda, duvar dibindeki siyah örtülü kimse Hz. Peygamber'in müezzini Bilâl-i Habeşî'dir. Kızıl renkli elbiseler giyip sancakla gelen askerler Hz. Hamza ve bütün şehidlerin ruhlarıdır." diye, câmi içinde bulunan bütün cemaati birer birer anlattı

"Ey Sultânım! Bu cemaatin bu câmide toplanmalarının sebebi nedir?" diye sordum. Bana: "Azak taraflarında Müslüman Tatar askerleri sıkıntıya düşmüşlerdir. Buradan Tatar Hânı'na yardıma gideriz. Şimdi Hazret-i Peygamber dahi İmam-ı Hasan, İmam-ı Hüseyin, on iki imam ve aşere-i mübeşşere ile gelecekler. Sabah namazının sünneti kılınacak. Sonra sana kamet getir diye buyururlar. Sen de yüksek sesle kamet getir. Selâmdan sonra Âyete'l-Kürsi'yi oku Bilâl "Sübhânellah" desin. Sen "Elhamdülillâh", Bilâl "Allah-ü Ekber" desin, sen "âmin" de. Sonra bütün cemaat hep birden tevhid ederiz. Sonra sen "Hemen, mihrabda, Hazret-i Peygamber otururken mübârek elini öp. "Şefâat yâ Resülullah" de, yardım ricâ et" diyerek, Sa'd ibni Ebi Vakkas yanımda oturup bana öğretti.

Baktım, câmi kapısından bir nûr-i mübîn parladı. Câmi içi daha bir nurlandı. Bütün Sahâbe-i kiram, Nebî'ler ve evliyâ ruhları ayakta hazır durdular. Hazret-i Peygamber, yeşil sancağı dibinde, yüzünde örtüsü ile, elinde asâsı ve belinde kılıcı ile, sağında İmam-ı Hasan ve solunda İmam-ı Hüseyin olduğu halde göründü. "Bismillâh" diyerek câmi içine girdi. Mübârek yüzünden örtüsünü açtı ve:

"Esselâmü aleyke yâ ümmetî" diye selâm verdiler. Câmide bulunanlar hep bir ağızdan: "Ve aleykümü's-selâm yâ Resülallah" diye selâm aldılar.

Hz. Peygamber, hemen mihrâba geçip, sabah namazının iki rekât sünnetini kıldılar. Üzerime bir heyecan geldi. Bana bakıp: "Kamet getir" dediler. Ben hemen segâh makamında kamet getirdim. Hazret-i Peygamber de segâh makamında hazin bir sesle Fâtiha-i Şerif'i ve zamm-ı sûreyi okudu. Böylece bütün cemaate imamlık etti.

Ben âyete'lkürsîyi okudum, Bilâl'le birlikte müezzinlik yaptık. Duâdan sonra öyle bir sultânî tevhid oldu ki, Allah aşkı ile

kendimden geçip uyanır gibi oldum. Bilâl "Fâtiha!" dedi. Hz. Peygamber mihrapta ayak üzere dururken. Sa'd ibni Ebi Vakkas Hazretleri beni elimden tutup Hz. Peygamber'in huzûruna götürdü. Hz. Peygamber'e: "Sadık âşıkın, Evliyâ kulun şefâatini ricâ eder" dedi. Ben de ağlamaklı oldum Hz. Peygamber'in mübârek ellerine dudaklarımı dokundurdum. O heyecanla "Şefâat yâ Resûlullah" diyeceğime, "Seyahat yâ Resûlullah" demişim.

Hz. Peygamber hemen tebessüm edip: "Şefâati, seyahat ve ziyâreti bu kuluna sıhhat ve selâmetle kolay eyle Ya rabbi" diyerek duâ buyurdular. Ben orada bulunanların ellerini öperek hayır duâlarını aldım. Hepsinin elleri güzel kokuyordu. Amma bilhassa Hz. Peygamber'in eli kırmızı gül gibi kokuyordu. Sağ elini öptüğümde sanki kemiksiz ve yumuşacık idi. Hepsi câmiden çıkıp gittiler. Sa'd Hazretleri belinden ok mahfazasını çıkarıp benim belime kuşattı ve tekbir getirip şöyle nasihat etti:

"Yürü, ok ve yay ile gazâ eyle. Sana müjdeler olsun ki, bu toplulukta ne kadar ruhlar gördünse onların hepsini ziyâret etmen nasib olur, dünyâyı gezersin. Ama gezip gördüğün ülkeleri, kaleleri, beldeleri, nâdir eserleri, her ülkenin güzel işlerini, yiyecek ve içeceklerini yazıp güzel bir eser meydâna getir ve âhiret oğlum ol. Hak yolunu elden bırakma. Gönül huzursuzluğundan uzak ol. Ekmek ve tuz hakkını gözet. Sâdık dost ol. Yaramazlarla yâr olma. İyilerden iyilik öğren."

Sabahleyin uyanınca abdest alıp sabah namazını kıldım. Rüyâmı tâbir ettirdim, güzel yorumlar dinledim." (Bk. Seyahatnâme, c. I, başlalgıç kısmı)

İşte Evliyâ Çelebi'nin bunca ülkeyi gezmesinin bu duâ sayesinde olduğu kabul edilir. Bu ifâdelere inanmamak için bir sebep yoktur. Peygamberimiz şöyle buyurur: "Her kim beni rüyâda görürse gerçekten beni görmüş olur. Çünkü şeytan benim şeklime giremez." (Buhârî, ilim, 38; Müslim, rüyâ, 11-13)

Evliyâ Çelebi'nin, içinde o kutlu rüyâsını gördüğü Ahî Çelebi Câmii, Galata Köprüsü'nün Eminönü ayağı yakınında Haliç tarafındadır. İstanbul Ticâret Üniversitesi ile Köprü arasına düşer. Restore edilip ibâdete açıldı. Evliyâ Çelebi şen şakrak ve derviş tabiatlı bir insandı. Gezip gördüğü yerlerdeki türbeleri, makamları, onlara âit menkıbeleri ve oradaki mânevî atmosferi Seyahatnâme'sinde tatlı bir üslûpla anlatır. Ne yazık ki bu muhteşem eseri yeterince tanıyıp istifâde eder durumda değiliz.

34.
Niyâzî-i Mısrî Menkıbeleri

Niyâzî Mısrî Malatya'da doğdu. Yirmi yaşına kadar dînî ilimleri öğrendi. Mısır'da üç sene kaldı. Burada hem tasavvufî eğitimine, hem de el-Ezher'de öğrenimine devam etti. Kendisine "Mısrî" denmesi Mısır'daki bu döneminden dolayıdır.

Niyâzî, etkili konuşmaları ve geniş çevresi dolayısıyla yönetimin ve iktidar sâhiplerinin dikkatini çekmiş birisidir. Bu sebeple hem büyük ilgiye mazhar olmuş, hem de çok sıkıntılar görmüştür. Meselâ Sultan IV. Mehmed, Lehistan seferine çıkmadan önce Niyâzî Mısrî'yi ordunun mâneviyatını yükseltmek amacıyla İstanbul'a çağırdı. O da bu dâvete uyup orduyla birlikte sefere katıldı. Onun sevenleri kadar sevmeyenleri de vardı. 1673'te Rodos adasına sürüldü. İlgi çekicidir, onu Rodos'a götüren resmi görevlilerin başı olan Azbî, daha sonra vazîfesini bırakıp en sâdık müridleri arasında yer aldı.

Niyâzî Mısrî'nin çalkantılı bir hayat sürdüğü görülüyor. Kısmen fikirlerini pervasızca söylemesi, kısmen de dedikodu ortamının güçlü olması sebebiyle, Limni adasına sürgüne gönderildi. Orada on beş yıl kaldı, affedildi. II. Sultan Ahmed devrinde Avusturya seferine çıkılacağı zaman, bu savaşa müridleri ile birlikte Niyâzî de katılmak istedi. Yönetim buna pek hoş bakmadı. Buna rağmen Edirne'ye geldi. Pâdişah kendisine saygı hisleriyle dolu olmasına rağmen, sadrazam onun nüfûzundan korktu ve pâdişahı iknâ ederek tekrar Limni'ye sürdürdü. Artık yaşlanmıştı, 1694'te orada vefat etti.

Limni Adası, Çanakkale Boğazı'nın girişinden 80 km mesâfede bulunur. İstanbul'un fethinden hemen sonra İmroz ve Bozcaada ile birlikte Osmanlı hâkimiyetine girmiştir. Lozan Antlaşması'nda Limni Yunanistan'a bırakıldı. İşte stratejik bakımdan önemli olan bu adada büyük bir Türk velîsi Niyâzî Mısrî yatmaktadır.

Niyâzî Mısrî cezbeli, cerbezeli ve her konuda fikirlerini pervasızca söyleyen biridir. Bu sebeple menkıbevî hayâtı çok zengindir. Limni'deki günleri bir bakıma sıkıntılı geçmişse de, bir başka yönden verimli olmuştur. Menkıbelere göre adada yerli

halktan çok kimse Niyâzî Mısrî vâsıtasıyla müslüman olmuştur. Şöyle bir olay anlatılır:

Kilisenin Eşiğine Yatar

Rivâyete göre Niyâzî Mısrî, Limni sokaklarında dolaşırken bir kilisenin önüne gelir. Bir kalabalık görünce merak edip içeri girer. Meğer o gün onların dînî bayramı imiş. Görevli papaz âyinden önce va'z vermek ister, ancak söyleyeceklerini unutur. İncil'i açar bakar, hayret, yazılar silinmiştir. Sayfaları karıştırır, hepsinin aynı durumda olduğunu görür. Bu işte bir tuhaflık olduğunu anlar. Cemaate bakınca yabancı birisini fark eder. Durumu içeridekilere bildirir. Nihâyet Niyâzî Mısrî'ye seslenir:

-Bu gün bizim bayramımız, Allah ve Îsâ'yı gücendirmeyiniz, müsâade edin âyînimizi yapalım" der. Mısrî de:

-Yâ öyle mi! Vah, vah!. Büyük hatâ etmişim. Özür dilerim, Allah'ın ve Îsâ'nın rızâsını almak için âyinden sonra ben kilisenin eşiğine yatacağım. Ne olur, kilisede bulunan herkes benim üstüme basıp geçin! diyerek ısrar eder. Onlar bu isteği kabul ederler. Âyin sonunda Niyâzî'nin mübârek vücûduna basarak geçenlerin hepsi şehâdet getirerek müslüman olur. Papaz telâşa kapılır:

-Aman efendim, hatânız, kusurunuz affoldu. Ne olur kalkın. Bizi 40 yıllık dînimizden döndürüyorsunuz, der. Diğer bir rivâyette ise o da basmış ve istemediği halde şehâdet ve salavat getirerek Müslüman olmuştur. Mısrî de bunun üzerine şu beyti söyler:

Dervişlerin en alçağı buğday içinde burçağı
Mısrî gibi bir balçığı her bir ayak basmak gerek

Naklettiğimiz olay, bu beyit dolayısıyla yapılmış bir yakıştırma da olabilir. Halk muhayyilesi böyle bir tablo çizmiştir diyebiliriz. Ama şurası bir gerçek ki, mutasavvıflar ve gazi dervişler vâsıtasıyla İslâmiyet'in tanıtımı ve yayılması yaygın bir hâdisedir.

Niyâzî Mısrî'nin bu beytinin yer aldığı şiirin tamamı da çok anlamlıdır:

Derviş olan âşık gerek yolunda hem sâdık gerek
Bağrı onun yanık gerek can gözleri açık gerek.
Alçaktan alçak yürüye toprak içinde çürüye
Aşk ateşinde eriye altın gibi sızmak gerek.
Zikr-i Hakk'a meşgul ola yana yana kül ola
Her kim diler makbul ola tevhîde boyanmak gerek.
İven kişi yol alamaz maksûdunu tez bulamaz
Yok olmayan var olamaz varını dağıtmak gerek.
Dervişlerin en alçağı buğday içinde burçağı

Bu Mısrî gibi balçığı her bir ayak basmak gerek

Kasîde-i Bürde'nin Şifâsı

Niyâzî Mısrî'nin Arapça ve Türkçe eserleri vardır. Her iki dilde de değerli şiirler yazmıştır. Arapça yazdığı ve Hz. Peygamber övgüsünü konu edinen bir şiirinin hoş bir hikâyesi bulunmaktadır.

Niyâzî Mısrî, Bûsırî'nin meşhur Kasîde-i Bürde'sini tesbî' etmek ister. Tesbî, yedileme demektir. Yani evvelce başkası tarafından yazılmış bir şiirin her beytine, oradaki mânâya uygun yeniden altı beyit daha ilâve etmek demektir.

Niyâzî Mısrî bu tesbî/yedilemeyi yazmayı çok arzu etmesine rağmen, bir türlü başaramaz, çok zorlanır. Kendisi şöyle anlatır:

"İçimden geçiyordu ki, İmam Bûsırî'nin Kasîde-i Bürdesini tahmis veya tesbî edeyim yani (beşli veya yedili beyitler hâline koyayım) ve her beytin başına Hz. Peygamber'in ismini getireyim. Gücüm yetmediği için başaramadım. Ne kadar çalıştımsa da zorluk çektim, ağırlık geldi. Uzun zaman sâdece birkaç beyitten başka bir şey yazamadım. Bu yazdıklarımı da beğenmiyordum. Fakat bu düşünceyi de kalbimden atamıyordum. Bilgili ve sâlih bir arkadaşım vardı. Ona bu sıkıntımı söyledim. Bana "Sâhibinden, Resûlüllah'tan izin aldın mı? "dedi. "Hayır" dedim. "İşte içine doğmayışının sebebi budur, bunu Resûlüllah'tan sor" dedi. Birkaç gün Resûl (a.s.)ın sırrına yalvardım, niyazda bulundum. Nihâyet Peygamberimiz'in yüzünü görmek nasib kılındı. Sonra da kasîdeyi tesbî etmek mümkün oldu. Hâsılı on gün içinde bitti." (Bk. N. Mısrî, İrfan Sofraları, s. 44; Mustafa Aşkar, Niyazî Mısrî, s. 147)

Kasîde-i Bürde'nin aslının menkıbesi de hoştur. Bûsırî, Hz. Peygamber hakkında yazdığı kasîdlerle ünlü bir Arap şâiridir (ö. 1296). Ebü'l-Hasen Şâzelî'ye bağlıdır.

Bûsırî ömrünün sonuna doğru felç geçirir. Felç, ağır ve sıkıntılı bir hastalıktır. Şâir bir akşam elini açıp cânü gönülden Allah'a niyaz eder, hastalığına şifâ vermesi için yalvarır. Gece rüyâsında Hz. Peygamber'i görür. Resûl-i Ekrem ondan kendisi için yazdığı kasîdeyi okumasını ister. Bûsırî: "Ya Resûlullah ben sizin için bir çok kasîde yazdım, hangisini istersiniz?" der. Hz. Peygamber, kasîdenin ilk beytini söyler. Bunun üzerine şâir kasîdesini okumaya başlar. Resûlüllah onu sonuna kadar dinler. Bitince de hırkasını (bürde) çıkarıp şâirin üstüne örter ve eliyle vücudunun felçli kısmını sıvazlar. Bûsırî uyanınca vücudunda felçten eser

kalmadığını görür. Daha sonra bu şiir "Kasîde-i Bürde" adıyla meşhur olur.

Bilindiği gibi, hadîs-i şerife göre rüyâda Hz. Peygamber'i gören gerçekten onu görmüş olur.

Menkıbede geçen bu "şifâ bulma" motifi, sonraki yıllarda sürekli vurgulanmıştır. Hatta kasîdenin şerhlerinde, hangi beytin ne gibi dertlere şifâ olacağı söylenir. Ayrıca geçim sıkıntısından kurtulmaya, isteklerin yerine getirilmesine ve başka hayırlara yol açacağı anlatılır. (Bk. DİA; "Kasîde-i Bürde" maddesi, c. 24)

Ağır hastalıklar, çâresiz dertler karşısında bu gibi yollarla medet ummak her zaman ve her toplumda görülür.

Ka'b bin Züheyr'in kasîdesinden ayırmak için Bûsırî'ninkine "Kasîde-i Bür'e" diyenler de vardır. Bu kasîdenin bir çok çevirisi bulunmaktadır. Besteli ve ilâhi olarak da söylenir (Bk. Ken'an Rifâî, İlâhiyât-ı Ken'an). İlk beyti şöyledir:

E min tezekkür-i cîrânin bi-zî-selemi
Mezecte dem'an cerâ min mukletin bi-demi

Sezai Karakoç'un bu beyte âit tercümesi:

Selem ağaçlarını mı, oradaki dostları mı andın ki birden
Gözbebeğin kanlandı, gözyaşın aktı kırmızı kırmızı

Mahmut Kaya'nın manzum tercümesi:

Hasret ateşine yanmaktan mı ki
Aşkın neşesine kanmaktan mı ki
Selemli dostları anmaktan mı ki
Kanlı gözyaşları akar gözünden
Âşıksın ey gönül belli yüzünden

(Mahmut Kaya, Kasîde-i Bürde'yi Türkçe Söyleyiş)

35.
Kadılıktan Dergâha

(Aziz Mahmud Hüdâyî Menkıbeleri-1)

Aziz Mahmud Hüdâyî 1542-1628 yılları arasında yaşadı. Bursa'da müderrislik ve kadılık görevleri yapıyordu. Otuz altı yaşında olduğu halde Üftâde'ye intisab etti. Üç yıl içinde tasavvuf eğitimini tamamladı. Çeşitli görevlerden sonra Üsküdar'a yerleşti. Buradaki tekkesi her zümreden insanla dolup taştı. Tesir ve nüfûzuyla devrindeki pâdişahların hürmetini kazandı. Onlara mektuplar yazdı. III. Murat, III. Mehmet, I. Ahmed, II. Osman ve IV. Murat Hüdâyî'ye saygı duyardı.

Maddî imkânları iyi durumda ve önemli mevkîlerde bulunurken bir takım çarpıcı olaylar sebebiyle bunları terk eden bazı büyük zatlar vardır. Bunlardan biri de Aziz Mahmud Hüdâyî'dir. Hüdâyî Bursa'da müderris ve kadı iken bir gece şöyle bir rüyâ görür: Kıyâmet kopmuş, sırat ve mîzan kurulmuştur. İyi ve hayırlı zannettiği pek çok kimse cehennemlikler arasındadır. Bunların içinde çok değer verdiği hocası Nâzırzâde de vardır. Hüdâyî uyandığında kendi içinde bir muhâsebe yapar. Dünyevî ve maddî alanla ilgisini azaltır. O sırada Bursa'da Üftâde isimli bir Allah dostu vardır. Zaman zaman onun sohbetlerine devam etmeye başlar.

Bu îzahı zor bir konu değildir. Gördüğü bir rüyâ ile, uğradığı bir felâketle, acı veren bir kayıp sonucu dünyâ görüşünü değiştirip mâneviyâta yönelen insanlara her zaman rastlanır.

Bu Nasıl Hacca Gidiş?

Hüdâyî'nin medrese hocalığını ve kadılığı tamâmen bırakıp bilfiil tasavvuf dünyâsına adım atmasının başlangıcını teşkil eden olay daha ilgi çekicidir. Bu kadılık görevi sırasında makamında karşılaştığı bir hâdisedir:

O yıllarda Bursa'da orta halli bir zat vardır. Her sene Hacc'a gitmek ister. Fakat bir türlü muvaffak olamaz. Eşi onun bu durumundan rahatsız olmaya başlamıştır. Kocasına söylenmekten kendisini alamaz: "Her yıl niyet ediyorsun fakat bir türlü hacca gidemiyorsun." diye sitem eder. Bunun üzerine adamcağız:

"Hanım inşallah bu sene gideceğim, söz. Eğer gidemezsem aramızdaki nikâh düşsün." der. Bu bir tür boşanma sebebi olan yemin gibi algılanır.

O senenin hac mevsimi yaklaşır. Dünya gailesi ve parayı denkleştirememek gibi sebeplerle adam gene hacca gidemez. Dindar biri olan karısı der ki: "Efendi artık bu eve gelme. Zîra ben sana nâmahrem oldum. Şart koştuğun halde hacca gidemedin, nikâhımız düştü."

Adamcağız zor durumda kalmıştır. Kara kara düşünürken meseleyi duyan dostları bir tavsiyede bulunurlar. Bu şehirde Üftâde isimli bir Allah dostu vardır. Firâsetli ve dirâyetli biridir. Hele ona bir başvur, derdine bir çâre gösterir derler. Adam Üftâde Hazretleri'ne gider. Hâlini arzeder. Üftâde: "Merak etme, çâresi bulunur, Hakk'ın inâyetiyle müşkilin hallolur." der ve ilâve eder: "Haydi bizim Eskici Mehmet Dede'ye git, bizden selâm söyle, seni Hicaz'a göndersin."

Bayrama birkaç gün kalmıştır. O kişi Mehmet Dede'yi bulur. Durumunu anlatır. Mehmet Dede mânevî tasarrufuyla bu zâta tayy-i mekân ettirip Mekke'ye gönderir. Kâbe'yi tavaf ettirir ve arefe günü Arafat'taki vakfeye yetiştirir. Adam çok memnun mes'uttur. Fevkalâdeliklerin farkındadır. Sanki olacakları tahmin ederek durumunu sağlama bağlamak ister. Arafat'ta Bursalı tanıdıklarını bulur. Onlar şaşırırlar. Birlikte gelmemişlerdir, fakat adam işte burada karşılarındadır. Ama üstünde fazla durmazlar. Arkadaşlarından birine der ki: "Yolculuk hâli hiç belli olmaz. Siz benden evvel dönebilirsiniz. Şu mektubumu Bursa'da âileme teslim ediniz. Selâmımı söyleyiniz, görüştüğümüzü, sıhhatimi bildiriniz." Ve bir mektup verir.

Adam hemen bayram ertesinde Bursa'ya getirilir, doğruca evine varır. Kapıyı çalar, fakat eşi eve almaz. Evvelki kararında durmakta ve artık boşanmış, dolasıyla nâmahrem durumda olduklarına inanmaktadır. Adam ısrar eder: Der ki: "Hanım ben Hicaz'a gidip geldim, hac görevimi yaptım. Sözüm yerini buldu. Nikâhımız bozulmuş değil. Şâhitlerim var, orada tanıdıklarımızla görüştüm, hatta falan kimseye bir de mektup verdim."

Eşi inanmak istemez. O günkü şartlarda üç beş gün içinde Mekke'ye gidip gelmek maddeten mümkün değildir. Kocasının cinnet geçirmiş olabileceğini düşünür. Adamın görüştüm dediği tanıdıkların ve sözünü ettiği mektubun gelmesi için üç dört aylık bir müddetin geçmesi lâzımdır. Koca ısrar eder, karısı karşı koyar, sonunda mahkemeye başvururlar.

Mahkemede kadı Aziz Mahmud Hüdâyî'dir. Mesele kendisine arzedilir. İki tarafı da dinler. Şu geçici kararı verir: Madem ki koca Bursa hacılarıyla konuştuğunu ve bir de mektup yolladığını söylüyor; hacıların dönüşünü bekleyelim, görüştüğü kimselere soralım, onlar durumu tasdik ederse ve mektubu getirip teslim ederlerse ne âlâ, o zaman nikâhınız bozulmamış demektir. Ancak hacılar dönünceye kadar adamın evine gidemeyeceğini bildirir.

Bir zaman sonra hacılar döner. Sözü edilen adam böyle bir mektup getirir. Arafat'ta kadının kocasıyla görüştüğünü söyler. Kadın ve eşi tekrar hâkimin huzûruna gelip meselenin sonucunu bildirirler. Hâkim mektubu görür. Adamın doğru söylediğini anlar. Nikâhlarının sağlam ve devam etmekte olduğunu tebliğ eder.

Aziz Mahmud Hüdâyî kararı duyurduktan sonra adamı bir odaya alır: "Nedir bu işin iç yüzü, der. Kimin himmet ve delâletiyle böyle bir mazhariyete erdin?" diye sorar. Adam olup biteni anlatır. Hüdâyî de o hayret ve heyecanla doğru Üftâde'ye varır. Bu defa daha köklü bir karar vermiştir. Kendisini müritliğe kabul etmesi ricâsında bulunur. Üftâde kabul eder. Fakat ileri sürdüğü şartlar oldukça ağırdır. (bk. H.Vassaf, Sefine-i Evliyâ, cilt II. S.586; H. Kâmil Yılmaz, Aziz Mahmud Hüdâyî)

Tasarruf Gücü

Bu ayrıntılı ve ilgi çekici hâdiseye nasıl bir yorum getirebiliriz. Aziz MAhmud Hüdâyî ve Üftâde yaşamış târihî şahsiyetlerdir. Eskici Mehmet Dede de ismi bilinen ve mazanneden kabul edilen biridir. Bu tür kimseler, gönülleri Hakk sevgisiyle dolu maddî kayıtlara boşvermiş sırasında mânevî tasarrufda bulunan yarı meczup insanlardır. Şu hadis bunları anlatır: "Nice üstü başı toz toprak içinde, elbiseleri eski, kendilerine önem verilmez ve kapılardan kovulan kimseler vardır ki içecekleri andı, yapacakları dileği Hak Taâlâ yerine getirir." (Tirmizi, menakıb, 54; Müslim, birr, 40)

Aziz Mahmud Hüdâyî'nin müderrisliği ve kadılığı bırakıp tasavvufa yöneldiği bilinmektedir. Herhalde bir hayli gelgitler yaşamış olmalıdır. Mesleğini icrâ ederken karşılaştığı sıra dışı olayların bu kararda etkili olduğu görülüyor. Kadılık, hâkimlik mesleğinde benzeri hâdiselere zaman zaman rastlanır. Ama her hâkim böyle bir keskin dönüşte bulunamaz.

Kısa zamanda Hacc'a götürüp getirme konusu, ihtiyatlı bakışla söylersek halk muhayyilesinin icad ettiği bir olağanüstülük

olabilir. Hüdâyî'nin o gün için imrenilecek bir mevkîdeyken, ancak böyle çarpıcı bir vak'ayla karşılaşma sonucu görevlerini bırakması, halka daha câzip ve inandırıcı gelmiştir diyebiliriz.

İkinci ve bize göre daha uygun bir yoruma göre ise, olay hakîkaten yaşanmış olabilir. Tasavvuf inancında "tasarruf" diye bir kavram vardır. Tasarruf şöyle târif edilir: "İnsanlara, eşyaya çeşitli şekillerde etki etmek onları idâre etmektir. Bu Allah'ın yakın dostlarına bahşettiği bir lütuf ve kerâmettir."

وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ رَمَىٰ

"Attığın zaman sen atmadın fakat Allah attı." (Enfâl, 8/17) âyetinde ifâde edildiği gibi, gerçek fâil Allah'tır. Bu durum maşayla ocaktan ateş alan adamın hâline benzer. Ateşi alan, maşa mıdır yoksa adam mıdır? İşte Allah dostu burada maşa yerindedir.

Tasarruf sâhibi olabilmek için, ism-i âzam başta olmak üzere bazı ilâhî isimler ve duâlar kullanılır. Ancak bunların etki etmesi kişiye bağlıdır. Yâni tesir için Hz. İsâ ağzı gereklidir. Unutmamalı ki tasarrufta gerçek fâil Allah'tır. (Bk. Ethem Cebecioğlu, Tasavvuf Terim ve Deyimleri Sözlüğü)

Tasavvuf terimleri içinde "tayy-ı zaman" ve "tayy-ı mekân" diye iki kavram vardır. Zamanın ve mekânın dürülmesi demektir. Allah'ın evliyâsına bahşettiği kerâmetlerdendir. Menkıbemizdeki adamın kısa zamanda Hacc'a gidip gelebilmesi, Eskici Mehmet Dede'nin tasarrufuyla gerçekleşmiş bir tayy-ı zaman ve tayy-ı mekân kerâmetidir. Burada Mîraç gecesinde Hz. Peygamber'in yaşadığı türden olmak üzere, mahdut bir sürede uzun mesâfelerin kat edilmesi söz konusudur. Kur'an-ı Kerim'de Hz. Süleyman'ın vezirinin, Belkıs'ın tahtını göz açıp kapayıncaya kadar ge tirmesi bunun bir örneğidir (bk. Neml, 27/40).

Göz açıp kapama zamanında Belkıs'ın tahtına Yemen'den üç günlük mesâfedeki San'a'ya veya iki aylık mesâfedeki Şam'a getiren bu kişinin Hz. Süleyman'ın bilge vezîri Âsaf bin Berhiya olduğu kabul edilir. Kendisi ism-i âzam duâsını ve başka hikmetleri bilirdi. Süleyman Peygamber'in mûcizesinin bir yansıması olarak, vezîri böyle bir kerâmet göstermişti.

36.

Ciğer Satan Kadı

(Aziz Mahmud Hüdâyî Menkıbeleri-2)

Aziz Mahmud Hüdâyî (1542-1628) Bursa'da müderrislik ve kadılık yapmaktadır. Bunlar îtibarlı ve imrenilecek görevlerdir. Bir takım hâdiselerden sonra, mânevî hayata yönelmek isteyen Hüdâyî bir büyük Hak dostu olan Üftâde'ye mürid olmak ister. Üftâde Hazretleri onun isteğini kabul edecektir, fakat şartları vardır. Evvelâ maldan mülkten vazgeçecektir. Yani bunlara ihtirasla bağlanmayı bırakacaktır, amacı maddî zenginlik olmayacaktır. İkinci olarak, yapmakta olduğu memuriyet vazîfelerini, kadılık ve müderrisliği bırakacaktır. Üçüncü olarak nefsini, egosunu ayak altına alacaktır. Hüdâyî tam bir kararlılık içindedir, bütün şartları kabul eder. O zaman 36 yaşındadır.

İlk ciddî sınav bir hayli gariptir. Üftâde şöyle der: "Haydi evlâdım, sakatatçıdan bir miktar ciğer al, bir sırığa diz, omzuna koy, üç gün Bursa sokaklarında dolaşıp ciğer satmalısın." Hüdâyî, baş üstüne der, ciğerlerin asılı olduğu sırığı samur kürkü üzerine, omzuna alarak çarşı pazar dolaşıp satmaya çalışır. Bu hâli gören Bursa halkı: "Bizim hâkim çıldırmış galiba" diye düşünür. Aleyhinde şiddetli bir dedikodu alıp yürür. Kadılıktan azledilip yerine başkası atanır.

"Mürid" isteyen demektir. Rûhî-mânevî gelişmeye tâlip olanlar, bu konuda rehberlik edecek bir mürşide, bir mânâ erine varıp onun mürîdi yani öğrencisi olurlar. Ama bu sıradan bir öğrencilik değildir. Mürîdin mürşide tam bir teslîmiyetle bağlanması gerekir. Bu konuda şu söz meşhurdur: "Mürşid önünde mürid, gassal elinde meyyit gibi olmalıdır." Yani ölü yıkayan kimse cenâzeyi istediği gibi sağa sola çevirir, bir îtiraz görmez. Bu ifâde bir semboldür, bir mecazdır. Anlatmak istediği ise, mürîdin mürşide tam olarak teslim olması gerektiğidir. Aradaki gönül bağının çok sıkı ve sağlam olması icab eder. Tıpkı fişle elektrik prizi gibi. Fiş sıkıca yerine oturmazsa, gevşek durur veya arada boşluk bulunursa akım geçmez, yahut kısa devre yapar.

Buradaki teslîmiyet kişiliksiz olmak demek değildir. Rehber ne isterse îtirazsız yapma irâdesidir. Okul eğitiminde de benzer

durum vardır. Öğretmenini seven, beğenen, ona güvenen öğrenci daha iyi yetişir.

Kaldı ki mânevî yolda daha sıkı bir eğitim söz konusudur. Zaaflarından, alışkanlıklarından, ihtiras ve tutkularından, kısacası nefsin hoşlandığı şeylerden vazgeçmek gerekir. Böylece kötü huylar gidecek, yerine iyileri gelecektir. Boşalmadan dolmak yoktur. Burada nefsinden, benliğinden uzaklaşmak, bir nevî ölmek ve yeniden Hak'la dirilmek vardır. Yeni, sevecen, alçak gönüllü, kucaklayıcı, her yerde Hakk'ı gören bir kişiliğe bürünmek vardır. Bu konuda yol gösterici olan mürşittir.

İdeal mürşit bir mîmar gibidir. İnsan malzemesini iyi tanır. Onun eksik ve zaaflarını görür. Bunların tedâvî yollarını bilen bir ruh hekimi hassasiyetiyle konuya eğilir. O kaprisli, insanlarla oynamaktan hoşlanan, onları üzmek ve tahakküm altına almak isteyen bir yapıya sâhip değildir. Aksine mürîdi kendi zaaflarından ve nefsinden kurtarıp ruh selâmetine eriştirecektir. Böylece eksiklerinden arınmış, olgun, verimli, kâmil insan tipi ortaya çıkacaktır.

Üftâde'nin ciğer sattırmaktan amacı, Hüdâyî'nin daha önce bir hayli kabarık olduğu anlaşılan egosunu indirmek, kibrini ve nefsini kırmak olmalıdır. Öyle ya ciğerci de bir insandır. Biraz kirli de olsa, o meslek de pek âlâ haysiyetli bir biçimde icrâ edilebilir. Ama kadılıktan ciğer satıcılığına indirilmek her baba yiğidin işi değildir.

Boşalmadan Dolmak Yok

Aziz Mahmud Hüdâyî'nin nefsinde hâlâ bir kendini beğenmişlik duygusu gizli gizli yaşamakta olmalı ki bundan sonra ona daha ağır bir görev verilecektir. Bu, bir süre dergâhın helâlarının temizliğidir. Evet, bu da bir iştir ve birilerinin yapması gerekir. Aksi halde pislikten geçilmez.

Hüdâyî bir gün abdesthâneleri yıkarken kulağına davul dümbelek sesleri gelir. Meğer kendi yerine tâyin olunan yeni kadı geliyormuş. Şehrin âdeti üzere onu karşılamak için ahâli toplanmış, sevinçlerini gösteriyorlarmış. Hüdâyî durumu öğrenince nefsinin tâ derinliklerinden bir duygu yükselmiş. İçinden şunu geçirmiş: "Yeni hâkim geliyor ha! Zavallı Mahmud, sen böyle bir mevkii terk ettin ve abdesthane hizmetkârı oldun!" Bu sebeple bir anlık ümitsizlik duygusuna düşmüşse de derhal bunun nefsinin bir oyunu olduğunu anlamış. Hemen kendini toplayarak: "Mahmud! Sen şeyhine, nefsini ayak altına alacağına dâir söz

vermedin miydi?" deyip içinden geçen bu düşünceden dolayı tövbe etmiş.

Nefsini cezâlandırmak için de elindeki süpürgeyi bırakarak sakalıyla yerleri süpürmek üzere eğilip kendini taşların üzerine atacağı sırada, Üftâde Hızır gibi yetişir. "Evlâdım sakal mübârek şeydir. Onunla böyle iş yapılmaz." diyerek Hüdâyî'yi omuzundan yakalar. "Maksat bu mertebeyi anlatmaktı" buyurur ve alıp götürür. Aralarında her ne hal olduysa olur. Hüdâyî mürşidinin bu olgunluğuna büsbütün hayran kalır. Gönlü ona daha çok bağlanır. Üç sene onun eğitimi altından bulunur, seyrü sülûkünü tamamlamayı başarır. (H. Kamil Yılmaz, Aziz Mahmud Hüdâyî)

Evet, burada da amaç mücerred tuvalet temizletmek değildir. Bu da bir iştir ama onun ayrı görevlileri bulunabilir. Amaç müridin hiçbir işi aşağı görmeyecek bir nefis olgunluğuna erişmesini sağlamaktır. Hüdâyî ileri yaşlarında ve önemli bir sosyal statüye sâhipken bu kapıya girmiştir. Önceki hayâtından kalma ağır manevî yükleri vardır. Onlardan kurtulması için çarpıcı, şok etkisi yapan sınavlardan geçmesi gerekmiştir. Sonunda başarmış, önce boşalmış bilâhare dolmuştur.

Hızır'ın Elini Tutmaz

Tasavvufî menkıbeler arasında müritlerin birbirleriyle ilgili kıskanma veya imrenme duygularına dâir hâdiseler de vardır. Bir kapıya gelenlerden kimisi yıllarca hizmette bulunur, kimisi kısa sürede sülûkünü, eğitimini tamamlar. Bu bir istîdat meselesidir. Hüdâyî'nin az zamanda eğitimini tamamlamış olması arkadaşlarının bâzılarında çekememezliğe yol açar. Üftâde, durumun farkındadır. Onlara bir ders vermek ister:

Mevsim kıştır. Hep birlikte yemek yenmektedir, sofraya pilâv konduğu zaman Üftâde ortaya bir lâf atar: "Şimdi bağdan taze kopmuş üzüm olsaydı şu pilâvla ne iyi giderdi" der. Müritler birbirlerinin yüzlerine bakarlar. Biraz şaşkınlık duyarlar. Çünkü mevsim kıştır ve ortalık karla örtülüdür, üzüm zamanı değildir.

Hz. Hüdâyî şeyhinin sözündeki rumuzu anlamıştır. Şöyle der: "Efendim izin verirseniz emrinizi yerine getirmek için bir koşu gidip geleyim." Üftâde'nin memnun olurum, demesiyle birlikte, Hüdâyî bağa gider. Etraf karla örtülü olmasına rağmen bağda kütüklerde üzümler görür ve iki sepet doldurur. Allah'ın bu yardımından dolayı şükran duymaktadır. Sevincinden vecde gelir, coşkunluk gösterir. Bu hal ve duygular içinde dönerken kazaen ayağı kayar, içi bataklık olan bir çukura düşer. Kurtulmak

için uğraştıkça iş zorlaşır. Üzüm sepetlerini canından çok düşünüp muhâfaza etmeye çalışır.

Bu sırada bir zat çıkagelir. Hâlini görür ve "Evlâdım elini uzat seni kurtarayım." der. Hüdâyî ona kim olduğunu sorar. Hızır (a.s.) olduğunu söyler. Zor durumda bulunmasına rağmen Hüdâyî'nin tavrı dikkat çekicidir. Hızır'ın yardımına iltifat etmez ve şöyle der: "Efendim Üftâde'ye uzatılan el başkasına verilmez." Nihâyet mânevîyet kuvvetiyle ve kendi gayretiyle bataklıktan kurtulur. Sonunda üzümü şeyhin huzuruna getirir ve başına gelenleri anlatır. Üftâde çok memnun olur. Öteki müridler şaşıp kalırlar. Bu sırada şeyh: "Müridlerim, Hüdâyî'nin kemâlini sizler de anlamışsınızdır." demekten kendini alamaz.

Bu ve benzeri kerâmetler çokça anlatılır. Burada ilk görünen amaç Allah'ın yardımıyla vuku bulan bir olağanüstülükle öteki müridlerin kıskançlığını ve yanlış düşüncelerini izâle etmektir. Asıl üzerinde durulması gereken ise Hüdâyî'nin efendisine sonsuz bağlılığıdır. Zor durumda bulunmasına rağmen, herkesin görmek için can attığı Hızır'ın bile yardımını kabul etmemiş, Üftâde'nin mâneviyetine güvenmek ona yetmiştir. Cevabı tekrarlarsak: "Efendim Üftâde'ye uzatılan el başkasına verilmez." Bu el Hızır'ın eli bile olsa.

Bursa Pınarbaşı semti yamaçlarındaki Üftâde Hazretleri'nin türbesinde, Hüdâyî'nin ciğer sattığı sırık diye kabul edilen sopa ve başka bir takım hâtıralar yer alır.

37.

Pâdişahın Rüyâsı

(Hüdâyî Menkıbeleri-3)

Aziz Mahmud Hüdâyî'nin, Bursa'da müderrisliği ve kadılığı bırakıp tasavvufî hayata yöneldiğini anlatmıştık. Bu durum ilk bakışta onun maddî bakımdan bir takım kayıplara uğramış olacağını düşündürür. Oysa vaziyet böyle değildir. İstanbul'a gidip Üsküdar'da dergâhını tesis ettikten sonra, dünyevî bakımdan da önemli sayılacak görevlerde bulunmuştur. Devrindeki birçok pâdişahla yakın ilişkiler içinde ve devlet protokolünün ön sıralarında yer almıştır. Özellikle Sultan I. Ahmed'le çok candan ve sıcak münâsebetleri vardır. Pâdişahın Hüdâyî'ye olan büyük saygısı şöyle bir menkıbenin vücud bulmasına yol açar:

Sultan Ahmed Üsküdar'a gittiği bir günde, çarşıda Hz. Hüdâyî'ye rastlar. Hemen atından inerek yerine şeyhini bindirip kendisi yaya olarak bir süre atın arkasından yürür. Fakat Hüdâyî'nin bu duruma gönlü daha fazla râzı olmaz ve attan iner. Der ki: "Sırf şeyhim Üftâde'nin duâsı ve emri yerini bulsun diye bu ata bindim" der. Bu suretle Üftâde'nin kendisi için vaktiyle yapmış olduğu duâyı hatırlatmış olur: "Oğlum, pâdişahlar rikâbında, atının yanında yürüsün" demişti. Böylece bu duâ yerine gelmiş olur.

Târihimizde pâdişahların, ulemâ ve mutasavvıflara saygısını gösteren bu tür başka menkıbe örnekleri de vardır.

Güreşte Yenilmek

Aziz Mahmud Hüdâyî'nin Sultan Ahmed'le münâsebetlerinin başlaması ve kökleşmesi bir rüyâ dolayısıyla olmuş görünüyor. Menkıbelerin dili şöyle anlatır:

Pâdişah bir gece garip bir rüyâ görür: Nemçe (Avusturya) kralı ile güreş tutmuşlardır. Güreşte Sultan Ahmed yenilir, arka üstü yere düşer ve kral pâdişahın üstünde kalır. Dıştan bakılınca, durum hiç de iç açıcı değildir. Sıkıntı ve dehşetle uyanan pâdişah üzüntülüdür. Rüyâ tâbir etmek o günlerde revaçtadır, namlı tâbirciler vardır. Olay bunlardan bazılarına sorulur, fakat zamanın

tâbircileri bu rüyâyı yorumlamakta acze düşerler. Mâkul ve mantıklı bir yorum yapamazlar.

Aziz Mahmud Hüdâyî Üsküdar'da mekân tutmuştur. Yeni yeni tanınmaya başlamıştır. Pâdişahın yakınları adını duymuşlardır. Sultânı üzmekte olan ve uğursuz görünen bu rüyâyı, bir de Hüdâyî'ye tâbir ettirelim diye düşünürler. Hâdiseyi bir kâğıda yazıp Şeyh'e gönderirler.

Pâdişahın mektubunu getiren elçi, Hüdâyî'nin hücresine gelip kapıyı çalınca, bizzat kendisi açar. Elçiden mektubu alır. Bir rivâyete göre evvelden hazırladığı veya pâdişahın rüyâsını anlatan mektubu okuduktan sonra yazdığı cevâbî mektubu zarfa koyar, gönderir. Hüdâyî'nin yorumu pâdişaha takdim edilir. Zarf açılınca rüyânın şu şekilde tâbir edildiği görülür:

"Cenâb-ı Hak insan vücudunda sırtı, cansızlar arasında da arzı, yeryüzünü en kuvvetli, en güçlü olarak yaratmıştır. İnsanın sırtı ile toprağın temâsı ve birleşmesi, iki kuvvetli şeyin bir araya gelmesi anlamına gelir. Demek ki pâdişahımızın yere arka üstü temâsıyla iki kuvvet birleşmiş oluyor. Bu sebeple İslâm'ın ve hükümdârımızın düşmanlar üzerine galip gelmesi ve zafer kesindir."

Doğrusu böyle bir tâbir çok hoş, mantıklı ve tatmin edicidir. Sultan son derece memnun olur. Hüdâyî'ye bir takım hediye ve ihsanlar gönderir. Hattâ rivâyete göre pâdişah bizzat gelip Hüdâyî'ye intisab eder.

Bu sıralarda Hüdâyî'nin eşi hâmiledir, doğum yaklaşmıştır. Kocasına sitem edip söylenmektedir: "Bursa'da güzelim kadılığı ve müderrisliği bıraktın, malını mülkünü dağıtıp elde avuçta bir şey bırakmadın. Dünyâya gelecek yavrumuzu sarıp sarmalayacak bir hırkamız bile yok."

Tam bu sırada pâdişahın armağan ve ikramlarını getiren memur kapıyı çalıverince Hüdâyî: "Hatun, istediğin dünyâlık geldi, haydi al" der ve eşinin gönlünü hoş eder. (Bk. H. Kamil Yılmaz, Aziz Mahmud Hüdâyî)

Rüyâ ve Tâbir

Hüdâyî'nin rüyâ tâbiri vesîlesiyle, İslâm kültüründe "rüyâ"nın önemli yeri olduğunu belirtelim ve biraz bilgi verelim: Rüyâların bir kısmı rahmânî, bir kısmı şeytânîdir. Bir başka ifâdeyle sâdık ve kâzip, yani doğru ve yalancı rüyâlar vardır. Kur'an-ı Kerim'de Hz. İbrâhim ve Yusuf'un, Mısır hükümdârının rüyâlarından söz edilir. Hz. Yusuf"a rüyâ tâbiri öğretilmiştir. Yusuf rü-

yâsında on bir yıldızın, ayın ve güneşin kendisine secde ettiğini görür. Bu rüyâ onun ileride peygamber olacağına işâret eder.

Hadislerde rüyânın insan hayâtındaki yerine değinilir. Hz. Peygamber'e ilk vahiy sadık rüyâ şeklinde geldi, bu altı ay sürdü. Buradan hareketle hadiste: "Mü'minin sadık rüyâsı, nübüvvetin kırk altıda biridir" buyrulur (Buhârî, ta'bir, 5) Gazâlî şöyle der: "Rüya uykuda insan rûhu ile levh-i mahfuz arasındaki perdenin kalkmasıyla, levhte yazılı olan şeylerin bâzısının insan kalbine yansımasıdır."

Rüya tâbiri en az rüyânın kendisi kadar önemlidir. Peygamberimiz zaman zaman ashâbın rüyâsını tâbir etmiştir. Kendi rüyâlarını anlatıp tâbir ettiği veya ashaptan birine yorumlattığı da nakledilir. Hz. Ebû Bekir'in isâbetli rüyâ tâbirleri yaptığı bilinir. Hz. Peygamber'in şu sözü meşhurdur: "Beni rüyâsında gören gerçekten görmüş demektir, çünkü şeytan benim suretime giremez." (Buhârî, ilim, 38; Müslim, rüyâ, 11-12)

İslâm kültüründe rüyâların yorumlanması (tâbir) yaygın bir uygulamadır. Tâbir, sembolik bir dilin çözümlenmesidir. Rüya tâbir edenin, rüyâda görülen hayâlî şekillerin iç ve dış yönlerini ayırd etmesi, bunların ötesindeki hakîkate mâkul bir karîne ile ulaşması, rahmânî ve şeytânî olanı bilecek mahârete sâhip olması beklenir. (Bk. DİA, "rüyâ" maddesi, c. 35)

Şunları da ilâve edelim: Rüyâyı olur olmaz kişiye anlatmamak gerekir. Çünkü rüyâ yorumlanmadığı sürece bir şey söylemiş sayılmaz, dolayısıyla insana yön vermez. Şöyle denir: "Rüyâ uçucu bir kuşun ayağı üzerindedir, tâbir olunmadıkça onun için istikrar ve karar yoktur." Ancak yorumlandığı anda bu yorumun hükmü, gören için sâbit hale gelir. Yani rüyâ kadar yorum önemlidir. Aynı rüyâ değişik kişiler tarafından görüldüğünde, farklı mânâlar taşıyabilir. (Bk. Rüya Mektupları Asiye Hatun, s. 31)

Kerâmet

Aziz Mahmud Hüdâyî ile Sultan Ahmed'in ilişkilerinin gittikçe geliştiği, kendisinin zaman zaman saraya davet edildiği anlaşılıyor. Şu menkıbede anlatılan hâdise böyle bir günde vuku bulmuş olmalıdır.

Hüdâyî saraya dâvetli olduğu bir günde abdest tazelemek murad etmişti. Abdest alırken kendisine suyunu bizzat genç hükümdar dökmekte, havlusunu da pâdişahın annesi (vâlide sultan) tutmaktaydı. Vâlide Sultan havluyu verirken, gönlünden şeyh efendinin bir kerâmetini görseydim diye geçirdi. Hz. Hüdâyî

de keşfen durumu anlamıştı. Havluyu alıp elini yüzünü kurularken şöyle dedi: "Hayret, bazı kimseler de bizden kerâmet isterler. Cihan pâdişahı elimize su döküyor, vâlideleri havlu tutuyor, bundan daha büyük kerâmet mi olur?"

Bu kitapta evvelce gönül adamlarının kerâmete bakışlarını anlatmıştık. Onlara göre maddî kerâmetten ziyâde mânevî kerâmet önemlidir. Olağanüstü şeyler göstermektense bir insanın ahlâkını düzeltmesine yardımcı olmak daha değerlidir. Asıl olan kerâmet değil istikamettir.Hüdâyî de böyle düşünenlerdendir.

38.
Sultan Ahmed'in Peygamber Sevgisi

Sultan I. Ahmed 1590'da Manisa'da doğdu. 14 yaşında tahta geçti. 14 yıl saltanat sürdü, 28 yaşında vefat etti. Zevku sefaya kapılmayan dindar ve hayır sâhibi bir pâdişahtı. Halkın güvenini kazandı. İdârede sert tabiatlıydı ve ihâneti affetmezdi.

I. Ahmed yıkılmaya yüz tutan Kâbe duvarlarını İstanbul'dan ustalar göndererek tâmir ettirdi. Mescid-i Nebî'nin minberi yıpranmıştı, Sultan Ahmed İstanbul'da beyaz mermerden bir minber hazırlattı. Medîne'ye göndererek Peygamber Mescidi'nin es kiyen minberinin yerine koydurdu.

Sultan Ahmed birçok Osmanlı pâdişahı gibi şâirdir. Bahtî ve Ahmedâ mahlasıyla yazdığı şiirlerinden oluşan bir divânı vardır. Estergon'un alınışı dolayısıyla söylediği beyit şöyledir:

Bi-hamdillâh ki kılmış dîn-i İslâm'ı Hûdâ mansur
Dışıgrad ile Estergon'u almışlar olup mesrur

Bir mü'min olarak tevâzuunu ve Allah'a olan muhtaçlığını dile getirir:

İlâhî senden özge mesnedim yok
Rızâdan özge Ya Rab hâcetim yok
Zaîfim, bî-kesim her demde ya Rab
Ki senden özge Rabb-i müşfikim yok

O bir İstanbul hayranıdır:

Edirne şehri gibi gerçi şehr-i bî-bedel olmaz
Yine amma bu dünyâda Sitanbul'a bedel olmaz

Aziz Mahmud Hüdâyî'den mânevî eğitim görmüş olan I. Ahmed'in Allah'tan bütün dileği kendisini adâlet işlerinde muvaffak kılması ve Hakk'ın rızâsına nâil eylemesidir:

Hûdâ'dan isterem Bahtî umûr-i adlde Tevfîk
Rızâ-yı Hakk'tan özge yok derûnumda emel tahkîk

(Bk. Coşkun Ak, Şâir Pâdişahlar)

Sultan Ahmed Câmii Osmanlı medeniyetinin en muhteşem yapılarından biridir. Özellikleri bakımından sanat târihinde

önemli yeri vardır. Evliyâ Çelebi şöyle anlatır: "Merhum Sultan Ahmed Han bu câmiin yerindeki, vezirlere âit beş tâne arsayı kendi parasıyla satın alarak hepsini temelinden yıktırdı. Ovalar kadar geniş bir yer açtırdı. Bütün usta ve mîmar ve mühendisler bir araya getirildi. Aziz Mahmud Hüdâyî ve Evliyâ Efendi'nin duâlarıyla temelinin kazılmasına başlandı. İlk olarak Sultan Ahmed Han eteğine toprak doldurarak: "Ya Rab Ahmed kulunun hizmetidir, ındinde kabul eyle" diye niyaz etti. İşçilerle temelden toprak taşıdı. Evliyâ Efendi temel imamı, Hüdâyî Efendi temel şeyhi, Kara Sünbül Ali Efendi temel kadısı, Kalender Paşa temel mutemedi, Kemankeş Ali Paşa temel nâzırı oldu. İnşaatın üçüncü senesinde kubbeye başlandı. Ahmed Han o derece büyük, efendi, güzel huylu ve iyi düşünceye sâhipti ki dedelerinden beri ne kadar kıymetli, görülmeye değer mücevher cinsinden hediyeler varsa hepsini bu câmiye âvîze yaptırdı." (Bk. Seyahatnâme c.1)

Hz. Peygamber'in Ayak İzi

Sultan Ahmed Câmii'nin inşaatıyla ilgili çeşitli menkıbeler vardır. Bunlardan biri şöyledir: İslâm dünyâsının muhtelif yerlerinde Kadem-i Şerifler bulunur. Kadem-i Şerif Hz. Peygamber'in ayak izi olduğuna inanılan kalıplardır. Resûlullah'ın hâtırası ve mukaddes emânetlerden biri kabul edilir. Hz. Peygamber sevgisinin ifâdesi olarak saklanır, ona olan saygıyı temsil eder, rûhaniyetine salât ü selâm getirmeye vesîle olur.

Kahire'de Sultan Kayıtbay Türbesi'nde bir Kadem-i Şerif maketi bulunmaktaydı. Kayıtbay 20 bin dînara satın alarak türbesine koydurmuştu. Peygamber sevgisiyle dolu Sultan Ahmed, Halîfe-yi rûy-i zemîn olarak bu kadem-i şerifi Kahire'den İstanbul'a getirtti. Önce Eyüp Sultan Türbesi'ne kondu. İnşaatı tamamlanınca da Sultan Ahmed Câmii'ne yerleştirildi. Bu câmiye naklin yapıldığı günün gecesinde, genç pâdişah şöyle bir rûya gördü. Bütün peygamberlerin toplandığı bir dîvan kurulmuş, Hz. Peygamber kadılık makamında bulunmaktadır. Sultan Kayıtbay I. Ahmed'den dâvâcıdır. Kendi türbesinde ziyâret edilen ve rûhuna Fâtiha gönderilmesine vesîle olan Kadem-i şerîfi yerinden alıp kendi câmiine koydurmuştur. Dâvâ görülür, netîicede Resûlüllah(a.s.)'ın mübârek ağzından şu cümle çıkar: Kadem-i şerif Kahîre'ye eski yerine gönderilecektir.

Sultan Ahmed Han Kadem-i şerîfi iâde etmeden önce, aynen onun şeklinde minyatür bir sorguç yaptırır, Cuma ve bayram selâmlıkları ile diğer önemli günlerde sarığına takar. (Bk.

Osmanlı Pâdişahlarında Peygamber Sevgisi, TÜRKKAD İstanbul şb. yayını.)

Kubbealtı Lugati'nde "sorguç" kelimesi şöyle açıklanır: "Hükümdar, vezir vb. tarafından kavuk ve başlıklarının ön tarafına takılan, tüyden ve kıymetli mâdenlerden çeşitli şekillerde yapılmış, mücevherle bezenmiş süs."

İşte bu sorgucun üzerinde Sultan Ahmed'in kendi yazdığı şu dörtlük yer alır:

N'ola tâcım gibi başımda götürsem dâim
Kadem-i nakşını ol Hazret-i Şâh-ı Rusül'ün
Gül-i gülzâr-ı nübüvvet o kadem sâhibidir
Ahmedâ durma yüzün sür kademine o Gül'ün

Burada yorum için fazla söze hacet yok. I. Ahmed Kadem-i Şerif şeklinde bir sorguç yaptırdığı ve onu başında taşıdığı târihen bilinir. Kendisi şâirdir ve dörtlük ona âittir. Geriye kalıyor Kadem-i Şerîfin getirilmesi ve görülen rüyâ. Bu hâdise gerçekten vukû bulmuş olabilir. Veya Sultan Ahmed'in Hz. Peygamber sevgisi, yaptırdığı sorguç ve bu konudaki şiirine bakarak halk muhayyilesinin meydana getirdiği bir menkıbe de olabilir. Hangisi olursa olsun iyidir, hoştur, değerlidir. Anlatıldıkça, yazıldıkça, dinlendikçe güzel duygulara, ecdad ve peygamber sevgisinin canlanmasına, Fâtihâ ve salavatlara vesîle olmaktadır.

Hz. Peygamber Sevgisinin Gücü

Menkıbe tadında, başka bir peygamber sevgisi örneğini de asr-ı saâdetten görelim. Hâdiseyi anlatan Hz. Ömer'dir: Peygamberimiz (a.s.) zamanında Abdullah adlı bir kimse vardı. Halk arasında "hımar" yani "eşek" lakabıyla anılırdı. Zaman zaman Resûlüllah'ı güldürürdü. Fakat bir kusûru vardı, alkolikti. Şarap içtiği için bu adama had vurdururdu, yani sopayla vurma cezâsı verirdi. Günlerden bir gün Abdullah yine sarhoş olarak huzâra getirildi. Peygamber (a.s.) had vurulmasını emretti. Mecliste bulunanlardan Hz. Ömer söylenmeye başladı: "Allah'ım şu adamı rahmetinden uzak kıl, diye lânet edip içki yüzünden ne de çok dîvana getiriliyor." dedi. Bunun üzerine Allah Resûlü şöyle buyurdu: "Ey Ömer bu adama lânet etme. Vallahi kesin olarak bildiğim bir şey vardır ki o Allah'ı ve Peygamberini sever." (Buharî, hudûd, 5)

Evet, ne muhteşem bir vaziyet! Allah ve peygamber sevgisi tek başına rahmet ve kurtuluş vesîlesi olabiliyor.

Hicaz bölgesinde içki iptilâsı çok yaygındı. Yasaklanınca Müslümanlar içmeyi bıraktı. Abdullah gibi alkolsüz duramayan

birkaç kişi dışında içen görülmedi. Onlara da sokakta görüldükleri zaman belli sayıda sopa ile vurma cezâsı uygulandı.

Abdullah şakacı ve hoş maskaralıklar yapan biri idi. Deryâdil idi, kendisine hımar (eşek) denilmesinden dolayı kimseye kızmazdı. Bâzı hal ve hareketlerine Peygamberimiz de tebessüm ederdi. O Resûlüllah'ı çok severdi. Gönlü zengin, fakat kesesi fakirdi. Bir keresinde, veresiye bir tulum yağ bir tulum da bal aldı. Getirip hediye olarak Peygamber (a.s.)'a takdim etti. Aradan zaman geçti. Mal sâhibi yağ ve balın bedelini istedi, borcunu vermesini söyledi. Abdullah adamı alıp Hz. Peygamber'in yanına geldi: "Ya Resûlullah ne olur şu adamın parasını veriniz." dedi. Resûl-i Ekrem gülmeye başladı, satıcının parası hemen verildi.

Peygamberimiz'in de belirttiği gibi, Abdullah'ın kalbi Allah ve Resûlüllah sevgisiyle doluydu. Bu rindmeşrep sahâbinin peygamberimizi güldüren hâdiseleri hep böyle latif idi. Resûlullah bunları tebessümle karşılardı. (Bk Tecrîd-i Sarih Tercümesi c.12, s.254)

39.
Kedinin Firâseti

Hak Taâlâ çeşit çeşit canlı yaratmıştır. Şüphesiz bunların en üstünü insandır. İnsanoğlu bazı hayvanları ehlîleştirerek onlarla birlikte yaşamayı öğrenmiştir. Kiminin gücünden, kiminin hizmetinden, kiminin de dostluğundan istifâde etmiş ve etmektedir.

Hizmetimizdeki veya sorumluluğumuz altındaki hayvanların beslenme ve bakımına dikkat etmek ve onlara iyi davranmak dînî ve ahlâkî görevlerimizdendir. "Yerdekilere acıyın ki göktekiler de size acısın." ifâdesi bir peygamber buyruğudur. (Tirmizi, Bir, 16; Ebû Davud, Edeb, 58) Kediler en çok iç içe olduğumuz hayvanlardandır. Birçok evde kedi bulunur. Ayrıca her beldede birtakım kedi severlere rastlanır. Onlar sokak kedilerinin beslenmesini kendilerine zevkli bir meşgale edinmişlerdir.

Hadislere göre kediye olan kötü davranış sebebiyle cehenneme gitmek söz konusudur. Şöyle buyrulur: "Bir kadın bir kediyi hapsedip ölümüne yol açmaktan dolayı cehenneme gidecek azap görecektir." (Müslim, Birr 133-135) Bunun aksi de doğrudur. Hayvanlara iyi davranarak cennet kazanılabilir. Peygamber Efendimiz buyurur: "Fâhişe bir kadın, sıcak bir günde bir kuyunun başında susuzluktan kıvranan bir köpeğe ayakkabısıyla kuyudan su çıkarıp ona su içirdi. İşte bu sebeple o kadın bağışlandı." (Müslim, Selâm, 154)

Kediyle özdeşleşmiş bir büyük sahâbî vardır: Ebû Hüreyre. Bu onun lakabıdır. Kedi babası, kedicik babası demek olan bu lakab asıl adını unutturmuştur. Ebû Hüreyre kedileri çok severdi. Bulduğu sâhipsiz kedi yavrularını koynuna alır, onlarla oynar ve onları beslerdi. Hz. Peygamber ona "Ebû Hirr" yani kedi babası derdi.

Ebû Hüreyre ashâb-ı suffadandır. Peygamber Efendimiz'in yakınında yer aldıktan sonra ondan hiç ayrılmadı ve her hâlini izledi. Duyduğu her sözünü ezberlemeye çalıştı. Bu sebeple en çok hadis rivâyet edenlerden oldu. Hz. Peygamber'i çok severdi. "Ya Resûlullah seni görünce çok mutlu oluyorum, gözüm gönlüm aydınlanıyor." derdi. Devamlı Hz. Peygamber'in yanında bulunmak bu kedi sever sahâbîye bazı mânevî imkânlar da sağlamıştı.

Ebû Hüreyre annesini de çok severdi. Onun geç Müslüman olması dolayısıyla çok üzüntü duymuştu. Müslüman olması için Resûlüllah'tan duâ etmesini istedi. Annesi İslâmiyeti kabul ettikten sonra da ölünceye kadar ona dikkatle hizmet etti. Dâima gönlünü hoş tuttu.

Baba Ramo'nun Kedisi

Şimdi de günümüze yaklaşıp bir başka kedi dostunun ibretli hikâyesini görelim.

Hadise İstanbul'da 20. asrın başlarında geçer. Mahallede Baba Ramo diye bilinen Erzurumlu bir ihtiyar vardır. Üç kedisinden başka kimsesi de yoktur. Memleketinden çıktığı zaman güçlü kuvvetli bir delikanlı idi. Zamanla yaşlandı. Kâh hamallık, kâh rençberlik yaptı. Başlangıçta ağır yükleri, balyaları top gibi kaldıran güçlü kuvvetli kollara sâhipti. Omurgası ve sırtı çok dayanıklıydı.

Ramo günün birinde ciddî bir hastalığa tutuldu. Dişinden tırnağından arttırdığı birkaç parası vardı. Onlar da sür'atle bitti. Bütün korkusu, tamâmen parasız kalıp kedilerine ciğer, işkembe alamaz hale gelmesiydi. Kendi sütünü ihmal ettiği oldu. Fakat kedilerini aç bırakmadı.

Üç ay süren hastalığından sonra hem vücûdunu hem de parasını bitirdi. Yaşlanmış ve oldukça zayıf düşmüştü. Artık hamallık gibi ağır bir iş yapması mümkün değildi. Yolda ancak bir değnek yardımıyla yürüyebiliyordu. Kedileri yiyecek bekliyordu. Daha hafif bir iş yapmayı düşündü.

Ayakkabı boyacılığı yapmaya karar verdi. Bunun için boyacı kutusu alması lâzımdı. Hamallıkta kullandığı arkalığı sattı. Ölen karısından kalan bir sandığı vardı. Onu açtı. İçinde eşinin kendi eliyle ördüğü üç çift çorap buldu. Çâresizlik içinde içi yana yana bunları yok pahasına sattı. Birkaç lira da borçlanarak bir boyacı kutusu alabildi.

Hamal Ramo artık boyacı Ramo olmuştu. Uzun saçlı gür sakallı, sevimli bir ihtiyar görünümündeydi. Kazancı ancak kendine ve kedilerinin rızkına yetiyordu. Ama o vaziyetinden memnundu.

Baba Ramo günlerden bir gün tekrar hastalandı. Lâkin bu seferki eski hastalığına benzemiyordu. Bacağında bir çıban çıktı. Gittikçe büyüdü ve siyahlaştı. Sonunda bütün bacağı karardı. Güç belâ hastâneye gitti, birkaç hekim gördü. Doktorların hepsi artık bacağın işe yaramayacağını söylediler. Bacak mutlaka ke-

silmeliydi. Aksi halde bütün vücûdu kaplar, sonunda da ölüme yol açabilirdi.

Halbuki Ramo ölmek istemiyordu. Onu hayâta bağlayan kuvvetli bir sebep vardı: Kedileri. Ölür ise bu hayvanlara kim bakardı. Onlar iyi imkânlara alışmışlardı. Yumuşacık temiz şilteleri, gene tertemiz yemek kapları vardı. Şâyet ölürse onlara kim bakacak, her akşam kim ciğer getirecekti. Kedileri garip bırakmamak için gidip bir hastâneye bile yatamıyordu.

Hastalığı gün günden arttı. Bacağını açıp bir daha baktı. Şişlik siyah-mor arası korkunç bir renk almıştı. Gene kendini değil, kedilerinin akıbetini düşünüyordu. Onlar ise her biri kendi minderinde kıvrılmış yatıyordu. Az evvel yedikleri ciğerin rehâvetiyle balon gibi şiş karınları, inip kalkıyordu. İçlerinden Baba Ramo'nun en sevdiği Bahtiyar adlı kediydi.

İşte o kedi, fare tıkırtısı duymuş gibi birdenbire yerinden fırladı. Etrâfına vahşetle bakındı. Avına saldırırcasına bir ok gibi sâhibine doğru atıldı. Bacaktaki iğrenç şişliğin tam ortasına pençesini vurdu. Baba Ramo bayılıp kaldı. Kedi patlayan yaranın iltihaplarını yalamaya başlamıştı.

Bir hafta sonra iyileşen ihtiyar boya kutusu omuzunda ayağı aksamadan, ağrı duymadan geldi. Her zaman müşterilerini beklediği sokağın köşesine oturdu. Bacağı kesilecek diye herkesin hüzünlendiği ihtiyarcık işte yine işinin başındaydı. Ne olup bittiğini önüne gelen herkese kendi açısından anlatıyordu:

-İşte öyle beyim. Bacağım kesilecek diye umutsuzca bakıyordum. Kedi birdenbire üstüme geldi. Kudurmuş sandım. Yarama pençesini vurduğunu hatırlıyorum. Acıdan bayılmışım. Kendime geldiğim zaman bacağımın şişi sönmüştü. Kedi de halâ yanımdaydı. Yüzüme bakıyordu. Gün günden iyileştim. Tevekkeli iyilik yap da denize at dememişler.

Bu olayı anlatan mütefekkir yazar şu yorumları yapar: Hâdiseyi duyanlar şaşırdılar. İçlerinden okumuş olanlar "Hayret, ne tesâdüf" veya "enteresan vak'a." demekten öte gitmediler. Oysa bu çeşit oluşların arka yüzünü görmek gerekir.

Şöyle düşünülemez mi: Her varlık hattâ her zerre Allah'ın askeridir. Hâdiseleri düzenleyen gizli el bu askerlere komuta eden büyük kuvvettir. İşte o kuvvet tıbbî müdâhalelerin, insan eliyle alınacak tedbirlerin âciz kaldığı bir vak'aya küçük bir kedisini vasıta kılmıştı. O kedi ki ihtiyar onu kendi nafakasına ortak etmişti. (Sâmiha Ayverdi, "Baba Ramo", Mabedde Bir Gece içinde).

Evcil hayvanların sâhiplerine gösterdiği bağlılık ve sadâkatle ilgili başka olaylara da rastlanır. Meselâ atlar. Binicisi bir kazâ sonucu düşüp ölen at bir türlü sâhibinin başından ayrılmazmış. Veya gidip bir şekilde yakınlarına haber vermenin yolunu bulurmuş.

40.
Zehir Dede

(Hırsızlıktan Dervişliğe)

Menkıbeler, çarpıcı ve ibretli olaylar hep eski târihlerde kalmamıştır. Yakın zamanlarda da bunların örnekleri vardır. Şimdi anlatacağımız olay 20. asrın başlarında İstanbul'da bir dergâhta geçmiştir. Üstelik tamâmı birebir gerçektir. İçinde abartı ve hayal ürünü bir şey yoktur.

Hadise bir Sa'dî dergâhında geçer. Dergâhlar, bozulmadan önce çoğunlukla insanların maddî-mânevî dertlerine devâ olurdu. Asıl fonksiyonları ise mensuplarını mânen olgunlaştırmaktı. Onların hatâ ve zaaflarını gidermek, yerine iyi hasletler koymaktı. Buralarda eğitilen insanların çoğu birer olgunluk timsâli olurdu.

Söz konusu Sa'dî dergâhı İstanbul'da Şehremini semtindeydi. Buranın Âkif Efendi adında bir şeyhi vardı. Firâset ve irfan sâhibi bir kimseydi. Çoğu geceler, ortalık tenhalaşıp evin içinde el etek çekilince pencerenin önünde oturmak âdetiydi. Yine bir gece böyle tefekkür ve tezekkür hâlindeydi ki, Âkif Efendi'nin gözüne bir karartı ilişti. Dikkatle bakınca bahçe duvarına tırmanmakta olan birini fark etti.

Gecenin bir vaktinde bu beklenmedik ziyâretçi bir hırsızdan başkası değildi. Âkif Efendi şefkatli bir insandı, ama göz göre göre hırsızlık yapılmasına seyirci kalamazdı. Sür'atle aşağı indi. Bütün odaların kapısını kilitledi. Yalnızca yukarı kattaki kendi odasını açık bıraktı. Eline de bir urgan alıp odanın bir köşesine saklandı. Hırsız kapıları bir bir yoklamaya başladı. Hayret hepsi kilitliydi. Açık bulduğu tek kapıdan rahatça girdi. Bu geç vakitte herkesin uyuduğunu düşünüyordu. İhtiyatlı davranmaya gerek görmemişti. Âkif Efendi hemen arkasından sarılarak hırsızı sımsıkı bağladı. Adam neye uğradığını şaşırmıştı. Gece, misâfirini bir müddet bağlı tuttuktan sonra şeyh efendi hırsıza sordu:

-Evime niye girdin?

Şaşkın ve bitkin adam, beklenmedik bir açık yüreklilikle cevap verdi:

- Açım, karnım aç.

Bu defa Âkif Efendi onu şaşırttı; hırsızın beklemediği sıcak ve yumuşak bir sesle:

-Öyleyse aşağıya gel! dedi.

İpler çözüldü ve ev sâhibiyle hırsız aşağı kata indiler. Burada dergâhın kileri vardı. İçerisi zengindi. Gelene gidene kapısı açık olan bu mekânda dâima yiyecek ve kâfî miktarda erzak bulunurdu.

Mevcut yemeklere ilâve olarak reçel, peynir gibi kahvaltılıklar kondu, tepsi bir güzel donatıldı ve yukarı çıkıldı. Ölesiye aç olan hırsız, önüne konanları son kırıntısına kadar yiyip bitirdi. Ne tuhaf, az evvel burada urganla bağlı duruyordu.

Yemeğin bitmesiyle mâcerâ sona ermedi. Bu defa ev sâhibi:

- Oğlum, dedi, bu gece seni bırakmam, artık misâfirimsin. Haydi sen şu köşedeki minderde yat, ben de burada yatayım.

Adamın yapacak bir şeyi yoktu. İtaat ve minnetle Âkif Efendi'ye "Peki" dedi. Karşılıklı yattılar, çok geçmeden de uyudular.

Âkif Efendi güneşi üstüne doğdurmadan uyanan eski insanlardandı. Doğruldu, bir çocuk rahatlığıyla uyuyan misâfirine seslendi:

- Haydi kalk, abdest alıp sabah namazı kılacağız.

Hırsızın namazla niyazla pek ilgisi yoktu. Hiç namaz kılmamıştı. Namaz kılanları elbette görmüştü. Çocukluğunda anneannesinin namazlarını zevkle seyreder, bundan huzur duyardı. O günlerin mânevî tadını hatırladı. Sür'atle yerinden kalktı. Artık kendini tamâmen güven içinde hissediyordu. Abdest aldı, berâber sabah namazını kıldılar. Âkif Efendi:

- Haydi aşağı, dedi. Güneşin ilk ışıklarıyla birlikte kilere indiler. Bu defa şeyh efendi:

- Bak oğlum, dedi, benim yaptığım helvayı herkes beğenir. Gel sana bir tepsi helva yapayım, götür sat. Parası senin olsun, akşama gene buraya gel.

Helva yapıldı, adam gün boyu onu sattı. Akşam boş tepsiyle dergâha döndü. Kimse bu neyin nesidir, kimdir diye sormadı. Madem ki efendinin misâfiriydi, sorulmazdı.

Âkif efendi, üç gün misâfirine kendi eliyle helva yaptı, o da satıp geldi. Üç gün sonra:

- Eh, dedi, artık bu işi öğrendin. Yağ, şeker, un her ne lâzımsa hepsi kilerde var, yerlerini biliyorsun. Artık helvayı kendin yapar, gidip satar, yatmaya da buraya gelirsin.

Adam geldi, hem de kırk yıl boyunca geldi. Bu dergâhtan başka bütün dünyâ onun gözünden silindi. Kırk yıl bu kapıdan

ayrılmadı.

Daha önce sorumsuz, hayta ve sefil bir hayat yaşamıştı. Ama artık iyi yönde değişti. Gençti ve öğrenme kabiliyeti vardı. Dudağını uzattığı müstesnâ bir pınar bulmuştu. Kendisine kucak açan bu yuvadan çok şey aldı.

Âdap erkân öğrendi, edep ve ahlâk öğrendi, hizmet etmeyi öğrendi. Halka hizmetin Hakk'a hizmet olduğunu öğrendi. İç temizliğini, kendini hesaba çekmeyi öğrendi. Sadakat ve sevgiyi öğrendi. Sonunda bu dergâhın vazgeçilmez bir elemanı oldu.

Kendisi bataklıktan gelmişti. Nâil olduğu nîmetin kadrini iyi biliyordu. Onun için dergâh hizmetinde son derece titizdi. Oraya birçok insan uğrardı. Gençler, yeni gelenler olmaktaydı. Dergâh işlerinde hiçbir lâubâlîliği affetmezdi. Yanlış bir hareket gördü mü hemen îkazda bulunur, her şeyin düzgün gitmesini isterdi. Sertti ve şakaya gelmezdi.

Onun için olsa gerek kendisine "Zehir Dede" denirdi. Bu isim ne zaman verilmiş, kimin tarafından yakıştırılmış, bilen yoktu. Asıl adı da çoktan unutulmuştu. Kendisini yalnız o mekân mensupları böyle çağırmazdı. Civardaki halk, mahalle esnafı, genç yaşlı, çoluk çocuk herkes ona Zehir Dede derdi. (Bk. Sâmiha Ayverdi, Âbide Şahsiyetler)

Evet, mutlu tesâdüflerle hayatlarında büyük değişiklik olanlar az değildir. Evvelce Râbia-i Adeviyye'nin evine giren hırsızdan bahsetmiştik. O da böyle bir mutlu sonla bitmişti.

Bu tür olayları yadırgamamak ve yabana atmamak gerekir. Allah'ın hidâyet nurları potansiyel olarak her yerde ve her zaman bulunur. Yeter ki zuhur edecek bir kâmil insana rastlansın. O tür şahıslar, dirâyet ve firâset sâhibidirler. İnsan psikolojisinden anlarlar. Eğiticilik ve irşad yetenekleri vardır. Tezgâhlarına düşen kimseye mânen olgunlaşma yollarını göstermesini bilirler.

Bu olayda bir nokta ayrıca dikkati çekmektedir. Âkif Efendi evine hırsız olarak gelen kimseyi dövüp çarpmadan, ürkütüp korkutmadan eğitmesini bilmiştir. Daha da önemlisi, onu rûhen ezecek, minnet altında bırakacak bir tavır sergilememiştir. Onun, bedâvadan geçiniyorum hissine kapılmasına meydan vermemiştir. Kendisi sâdece üç gün helva yapmış, ondan sonra bırakmıştır. Artık adam bizzat pişirmiş ve satmıştır. Elinin emeğiyle geçinmek, bir işe yaramak, yeni tâbirle üretime katkıda bulunmak insana onur verir.

Görüldüğü gibi "tekkeyi bekleyen çorbayı içer" zihniyeti burada görülmez. Tabii ki, gene de asıl olan mânevî eğitimdir, ol-

gunlaşma yolunda bulunmaktır. Ama o arada dünyâ geçimi için bir iş sâhibi olmak icap eder. Başkasının sırtından geçinmek, kimseye yük olmak yoktur.

Kaynakça

Abdülbâki Gölpınarlı, Mevlânâ Celâleddin, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1959

Ahmed Avni Konuk, Mesnevî-i Şerif Şerhi I-XIII, Hazırlayan: Mustafa Tahralı ve arkadaşları, Kitabevi, İstanbul.

Allah Dostları Şûle Yayını, I-X

Claude Addas, İbn Arabî, çev. Atila Ataman, Gelenek Y. İstanbul 2003

Coşkun Ak, Şâir Pâdişahlar, Kültür Bakanlığı Yayını Ankara, 2001

DİA (Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi)

Dilâver Gürer, Abdülkadir Geylânî, İnsan Yayınları, İstanbul, 1999

Eflâkî, Âriflerin Menkıbeleri I-II, çev. Tahsin Yazıcı, MEB, İstanbul, 1966

Ethem Cebecioğlu, Hacı Bayram Velî, Kültür B. Ankara, 1991

Ethem Cebecioğlu, Tasavvuf Terim ve Deyimleri Sözlüğü, 1997

Evliyâ Çelebi, Seyahatnâme I-X, Yapı Kredi Yayınları

Ferîdüddin Attar, Tezkiretü'l-Evliyâ, çeviren: Süleyman Uludağ, İstanbul 1985

Fuad Bayramoğlu, Hacı Bayram-ı Velî I-II, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1983

Fuat Köprülü, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, DİB Yayını, Ankara, 1983

H. Kâmil Yılmaz, Aziz Mahmud Hüdâyî, İstanbul, 1982

Hadis kitapları (Buhârî, Müslim, Neseî, Tirmizi, Ahamed b. Hanbel)

Himmet Konur, İnsana Yolculuk, H. Yayınları, İstanbul, 2009

Hoca Sâdeddin Efendi, Tâcü't-Tevârîh, Kültür Bakanlığı Yayını, İstanbul, 1979

Hüseyin Vassaf, Sefine-i Evliyâ I-V, Kitabevi, İstanbul 2006)

İlhan Ayverdi, Kubbealtı Lugatı, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul

İsmail Hakkı Bursevî, Rûh'ul Beyan tercümesi, Erkam Yayınları

Kemal Yüce, Saltuknâme'deTarihî Dînî ve Efsânevî Unsurlar, Kültür B. Ankara, 1987

Ken'an Rifâî, İlâhiyât-ı Ken'an, İstanbul, 1988

Kenan Rifâî, Seyyid Ahmeder-Rifâî, Cenan Neşriyatı, İstanbul 2008)

Kuşeyri Risâlesi, çev. Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2003

Lemezât-ı Hulviyye, haz. M. Serhan Tayşi, İstanbul, 1993

Mahmut Kaya, Kasîde-i Bürde'yi Türkçe Söyleyiş, İstanbul, 20

Mehmet Demirci, Yahyâ Kemal ve Mehmed Âkif'te Tasavvuf, İzmir, 1993

Mehmet Demirci, Yûnus'ta Hak ve Halk Sevgisi, H Yayınları, İstanbul, 2008

Mehmet Kaplan, Türk Milletinin Kültürel Değerleri, M.E.B. Devlet Kitapları, Ankara 1987.

Mevlânâ, Mesnevî, I-VI, çev. Veled İzbudak

Mustafa Aşkar, Niyazî Mısrî, İnsan Yayınları, 2004

Nedvî, Asr-ı Saâdet Ashâb-ı Kiram, haz. Eşref Edib, İstanbul, 1967

Nihad Sâmi Banarlı, Tarih ve tasavvuf Sohbetleri, Kubbealtı Neşriyatı, 1984

Niyâzî Mısrî, İrfan Sofraları, haz. Süleyman Ateş, 1974

Osmanlı Pâdişahlarında Peygamber Sevgisi, TÜRKKAD İstanbul şb. yayını

Ömer Seyfettin, Seçme Hikâyeler I, 1000 Temel Eser, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1970;

Peçevi Tarihi, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara, 1981

Rüya Mektupları Asiye Hatun, Oğlak, İstanbul, 1994

Sâmiha Ayverdi, Âbide Şahsiyetler, Kubbealtı Neşriyatı, 2001

Sâmiha Ayverdi, Mabedde Bir Gece, Kubbealtı Neşriyatı, 2001

Selâhattin Tansel, Yavuz Sultan Selim, Ankara, 1969

Sipehsâlâr, Risâle Mevlânâ ve Etrafındakiler, İstanbul, 1977;

Sofi Huri, Râbiatü'l-Adeviyye, İstanbul, 1970

Sultan Veled, İbtidânâme, Ankara, 1976

Şa'rânî, Tabakatü'l-Kübra terc. Velîler Anasiklopedisi, Erkam Yayınları, 1987

Tâhiru'l- Mevlevi, Müslümanlıkta İbâdet Târihi, İstanbul, 1963

Tâhiru'l-Mevlevi, Şerh-i Mesnevî

Tecrîd-i Sarih Tercümesi I-XII, Diyanet İ. B. Yayını
Te'vîlât-ı Kâşâniyye, Terc. Ali Rıza Doksanyedi, Ankara, 1987
Yahyâ Kemal, Aziz İstanbul, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayını
Yılmaz Öztuna, Büyük Türkiye Tarihi I-X, Ötüken, İstanbul, 1977